

Siv Lundström

”Till gruvhålet som suger och skrämmer”

En studie i Nils Bolanders predikan under åren 1940–1950

Siv Lundström (f. 1973)

Teologie magister 1999, Åbo Akademi.

Åbo Akademis förlag
Tavastgatan 13, FI-20500 Åbo, Finland
Tfn +358 (0)2 215 3478
E-post: forlaget@abo.fi

Omslagsfoto: Anders Lundström
Predikstolen i Engelbrektskyrkan, Stockholm

Försäljning och distribution:
Åbo Akademis bibliotek
Domkyrkogatan 2–4, FI-20500 Åbo, Finland
Tfn +358 (0)2 -215 4190
E-post: publikationer@abo.fi

"TILL GRUVHÅLET SOM SUGER OCH SKRÄMMER"

"Till gruvhålet som suger och skrämmer"

En studie i Nils Bolanders predikan under åren 1940–1950

Siv Lundström

Åbo Akademis förlag | Åbo Akademi University Press
Åbo, Finland, 2014

CIP Cataloguing in Publication

Lundström, Siv.

“Till gruvhålet som suger och skrämmer”: en studie i Nils Bolanders predikan under åren 1940–1950 / Siv Lundström. - Åbo : Åbo Akademis förlag, 2014.

Diss.: Åbo Akademi. - Summary.

ISBN 978-951-765-760-0

ISBN 978-951-765-760-0
ISBN 978-951-765-761-7 (digital)
Painosalama Oy
Åbo 2014

Abstract

Lundström, Siv 2014: *"Till gruvhålet som suger och skrämmer"*. En studie i Nils Bolanders predikan under åren 1940–1950. (*To the pit that entices and frightens'*. A study on the preaching of Nils Bolander during the years 1940–1950.) 303 pages. 1 appendix. Åbo Akademi University, Faculty of Theology, Practical Theology.

The aim of this thesis is to examine the preaching of Nils Bolander during the years 1940–1950. Nils Bolander (1902–1959) was a Swedish minister, later bishop, in the Church of Sweden. Bolander experienced his breakthrough as a preacher and a poet during the years 1940–1950, when he was a pastor of the Engelbrekt congregation in Stockholm.

One characteristic of Bolander's poetry as well as of his sermons is a rich and poetical language. At the same time he also had a clear agenda with his sermons with regard to their contents. The primary research question of this thesis is: What was Bolander's purpose with his sermons? In this context, two secondary research questions were asked: 1) In what way does the poetical language support and assist the purpose of the sermons? 2) How is Bolander, as an individual and a preacher, engaged in the language and the contents of the sermons?

The research material of this study consists of 152 hand-written sermon manuscripts from church services held by Nils Bolander in Stockholm during the period in question. The method of the study is qualitative research with an abductive approach. Content analysis has formed the primary tool.

With regard to the main research question, the purpose of Bolander's sermons, my study indicated that the purpose was to rouse the listeners from their routine-like faith and push them towards commitment and active service for God. In Bolander's theology I found strong influences from Pietism but also some traits usually associated with the theological profile of the Oxford Group. Despite these influences, Nils Bolander's theology is mainly founded on the Lutheran interpretation of faith. With regard to the secondary research questions concerning the poetical language as well as the role of the preacher my study concludes that the language, the individual and the contents were all connected in Bolander's preaching and formed a whole that spoke to the audience in various ways.

Keywords: Nils Bolander, homiletics, poetical language

Förord

”No man is an island” skrev den engelske prästen och poeten John Donne redan i början av 1600-talet. När jag nu avslutar min undersökning om en annan präst och poet och ser tillbaka på min tid som doktorand kan jag inte annat än instämma i Donnes ord: ingen människa är en ö. Just för att man som forskare i så stor utsträckning arbetar ensam, behöver man uppmuntran och stöd, och för all del också kritiska frågor, som ger ny kraft och sporrar till vidare eftertanke.

Under arbetet med min avhandling har jag haft förmånen att få samarbeta med många kloka människor som alla på sitt vis har bidragit till att jag nu kan slutföra den här undersökningen. Jag tänker främst på dem som under olika perioder av mitt arbete har verkat som professorer i praktisk teologi vid Åbo Akademi. *Gustav Björkstrand*, som redan när jag skulle skriva min pro seminarie-uppsats på magisternivå föreslog att jag skulle se närmare på Nils Bolander. *Karl-Johan ”Jocke” Hansson*, som introducerade mig i forskningens värld och hjälpte mig att tro på min förmåga som forskare. *Sixten Ekstrand*, som under en kortare period vägledde mig vidare i arbetet. Och slutligen *Bernice Sundkvist*, som de senaste åren har fungerat som min handledare och beredvilligt delat med sig av sin breda teologiska kunskap och inbjudit till teologiska samtal som har hjälpt mig att utvecklas som forskare. Mitt varma och uppriktiga tack till er alla!

Jag vill även rikta mitt tack till den övriga personalen vid ämnet praktisk teologi vid Åbo Akademi, akademilektor *Birgitta Sarelin* och amanuens *Marjo Ahlqvist*. Det har varit en glädje att få samarbeta med er! Att regelbundet få träffa de andra forskarna i *Forskarseminariet i praktisk teologi* har för mig varit en källa till stor glädje. Att få dela sina er-

farenheter av forskningens vardag med likasinnade i en så varm och öppen miljö har glatt mig mycket. Även deltagandet i det nordiska homiletiska nätverket har varit inspirerande och betytt mycket för mig.

Som forskare är det av central betydelse att få tillgång till de källor och den litteratur man behöver. Jag vill därför tacka personalen vid Lunds universitetsbibliotek, Kungliga biblioteket i Stockholm, Åbo Akademis bibliotek och Vetenskapsbiblioteket Tritonia för ett gott samarbete.

Ekonomiskt understöd från olika institutioner och organisationer har möjliggjort arbetet med denna avhandling. Jag vill rikta ett varmt tack till *Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi*, *Stiftelsen för Åbo Akademi forskningsinstitut*, *Den nationella forskarskolan i teologi*, *Svensk-Österbottniska samfundet*, *Oskar Öflunds stiftelse*, *Åbo Akademi*, *Svenska litteratursällskapet i Finland* samt *Rektor för Åbo Akademi*. För utgivningen av boken tackar jag *Åbo Akademis förlag*.

Vid sidan av det vetenskapliga arbetet behöver man också *vänner* som lyssnar och stöttar när de utmaningar som livet och forskningen för med sig känns övermäktiga. Jag är tacksam för att ni är en del av mitt liv.

Till sist vill jag tacka mina närmaste. Mina föräldrar *Birgitta och Åke* och min syster *Åsa* som alltid har ställt upp när vi har behövt hjälp. Min man *Anders* och våra barn *Vendla och Alarik*. Utan er kärlek och ert stöd hade den här studien inte kunnat genomföras. Den här avhandlingen tillägnar jag er.

Kvevlax, hösten 2014

Siv Lundström

Innehåll

1 Inledning	11
1.1 Bakgrund och frågeställning	11
1.2 Material och tidigare forskning	17
1.3 Metoder och disposition	26
2 Nils Bolander i 1940-talets Sverige	31
2.1 Nils Bolander	31
2.1.1 Den litterära pojken blir initiativrik präst	31
2.1.2 Den uppmärksammade Stockholmsprästen	38
2.1.3 Den lundensiske kyrkoledaren	47
2.2 En kontextuell skiss av Sverige på 1940-talet	54
2.2.1 Samhällskontexten	55
2.2.2 Teologiska strömningar och andlig kontext	68
2.3 Sammanfattning och diskussion	85
3 Predikans hörnstenar: Avgörelse och samtidsengagemang	87
3.1 Karakteristik av predikningarna	88
3.2 Predikans teologi och syfte	114
3.2.1 Slentrianmässig tro som motståndare	115
3.2.2 Omvändelse och avgörelse	125
3.2.3 Handling och aktivitet	132
3.2.4 Kallelse	138
3.2.5 Väckelse	143
3.2.6 Sammanfattning och diskussion	149
3.3 Predikans aktualitet och livsnärhet	159
3.3.1 I krigets närhet	161
3.3.2 I tilltagande sekularisering	176
3.3.3 I väntan på väckelse	194
3.3.4 Sammanfattning och diskussion	218
4 Predikanten och språket	222
4.1 Den utmanande härolden?	222
4.2 Poesins språk	238
4.3 Inlevelse och människokänedom	247
4.4 Sammanfattning och diskussion	258

5 Reflexioner kring forskningsresultatet	263
Summary	279
Källor och litteratur	285
Personregister	299
Bilaga	

1 Inledning

1.1 Bakgrund och frågeställning

Att beskriva en predikant och hans förkunnelse påminner om att beskriva en konstnär och hans konstverk. Man kan berätta om motivet för tavlan, om bakgrunden, om tekniken och om färgerna, men läsaren har svårt att gestalta tavlan för sitt inre om man inte får se en bild av tavlan, eller allra helst originalet. På liknande sätt är det med predikan. Det är svårt att föreställa sig hurdan en predikan är om man inte har hört den eller upplevt predikosituationen. Tänk er därför att ni deltar i högmässan i Engelbrektskyrkan i Stockholm. Året är 1942 och ni ser predikanten Nils Bolander stiga fram i den höga predikstolen. Det är tyst i kyrkan, han lyfter sitt huvud och säger:

Att läsa kärlekens Höga Visa på Fastlagssöndagens morgon, som vi nyss gjort, i ordalag som måste tillfredsställa även den mest kräsne litteräre finsmakare – det är som att stiga in i Fastan genom en portal av tunga, röda rosor. Och så tycker man nästan att man måste komma in i en ljuvlig örtagård genom en sådan obeskrivligt skön port. Ja, mycket riktigt! Vi hamnar i en örtagård – men den heter – Getsemane. Där dofta inga rosor. Där sjunga inga taltrastar. Där spela inga glada källor. Där är som ett pressande ökenland. Och man ställes inför någonting ganska skrämmande – en gapande avgrund, ett svart gruvhål. Säg, har du någon gång trevat dig fram till ett gammalt gruvhål och stirrat ned i det källarfuktiga djupet? Det är en sällsam känsla som griper en vid sådana tillfällen. Hur ska jag beskriva den? Det är en underlig yrsel, en känsla av på en och samma gång dragning dit ned i djupet och fruktan för djupet. Det är en 'anti-patisk sympati'.

Nu skulle jag vilja ta dig vid handen och föra dig fram till gruvhålet som suger och skrämmer. Ett litet smärtsamt ord – avgörelse.¹

Det är en dramatisk inledning som avslöjar att predikanten hade ett välutvecklat sinne för språkliga nyanser och homiletisk dramaturgi samtidigt som han också hade en teologisk agenda med sin predikan, i detta fall att predika avgörelse.

Det är Nils Bolanders predikan som är föremål för granskning i den här avhandlingen. Nils Bolander (1902–1959) började sin karriär som präst i olika församlingar i Dalarna och flyttade sedan till Stockholm, där han fick sitt genombrott som predikant och poet. Efter ett decennium i Stockholm bosatte sig Bolander och hans familj i Lund, där han blev domprost och senare också biskop. Bolander blev under åren i Stockholm känd som en präst som nådde långt utanför sin församlings gränser. Dels kom människor från andra samfund till Engelbrektskyrkan för att lyssna på honom, dels var Bolander själv aktiv i olika ekumeniska sammanhang. Han utkom också med ett flertal diktböcker med religiösa motiv, som vann stor spridning runtom i Sverige och även i övriga Norden. Bolander insåg tidigt radiomediets genomslagskraft och blev en omtyckt radiopredikant och andaktshållare. Därtill skrev han regelbundet betraktelser i *Stockholms-Tidningen* och blev sammantaget en präst som sågs, lästes och hördes av många.

---

¹ Bolander 37/3, 2–3. Detta exempel ger en bra bild av hur Nils Bolander förkunnar och därför har jag valt att använda ett citat ur exemplet som huvudtitel för denna avhandling.

Trots att Bolander på sin tid var en populär präst och förkunnare som var känd vida omkring, så är han i dag tämligen bortglömd. Den del av hans verksamhetsarv som bäst har bevarats i människors minnen är lyriken. En del av hans dikter lever kvar och så sent som år 2012 utkom det senaste verket *I går, i dag, i morgon*, som är ett samlingsverk där olika personer har valt ut sina favoritdikter av Bolander. Dikternas popularitet tyder på att det i Bolanders diktning finns en aktualitet som överbryggar tiden. Finns det samma aktualitet i hans predikningar? Det blir en av de frågor som återstår att ta reda på längre fram i denna avhandling. För faktum kvarstår att Bolander i första hand inte var poet och författare, utan präst och förkunnare som också skrev dikter. Orsakerna till att det är poesin och inte förkunnelsen som har levt vidare till efterkommande generationer kan vara flera. En är förmodligen textens omfattning. En dikt på några strofer sprids lättare än en lång predikan. Även skillnader i rytm och framföringssätt inverkar. En dikt kan utan problem deklameras av andra personer, medan en predikan oftast framförs av predikanten själv. Dessutom har traditionen med lyrikenslag vid olika möten och sammankomster åtminstone i viss mån levt vidare, medan man inte längre publicerar och läser predikosamlingar i den utsträckning som ännu var vanligt vid 1900-talets mitt. Så även om det i dagens läge är poeten Nils Bolander som människor känner till, så var predikanten Bolander för sin samtid minst lika etablerad som poeten.

Ett gemensamt kännetecken för såväl Bolanders lyrik som hans predikan är ett nyansrikt och poetiskt språk. Från samtida respons vet man att Bolanders pre-

dikospråk var ett av de särdrag som uppfattades som karakteristiskt för hans predikan och att det omväxlande språket bidrog till att väcka många åhörarens intresse. Samtidigt fick han också kritik från dem som föredrog ett stramare och mer återhållsamt sätt att predika på. En annan faktor som tillsammans med språket medverkade till Bolanders popularitet som förkunnare är det engagemang som han som förkunnare gav uttryck för. Med en predikan formulerad på ett intresseväckande sätt av en predikant med en engagerande personlighet är det lätt hänt att innehållet i predikan kommer i skymundan och frågan väcks: Är det bara ordglädje det handlar om? Vid de första kontakterna med Bolanders predikan kan det hända att man förblindas av ordfyrverkeriet, men vid ett noggrannare studium av Bolanders predikan märker man rätt snart att han också har en tydlig agenda vad innehållet beträffar.

Min frågeställning till materialet blir då: Vad hade Nils Bolander för syfte med sin predikan? För att kunna närma sig syftet behöver man först undersöka innehållet i predikan för att se vad Bolander egentligen ville säga och därigenom komma fram till vad han ville med sin predikan. Genom Bolanders poesi vet vi att han hade ett språkligt intresse. Därtill var han en engagerad predikant. Två naturliga följdfrågor till materialet blir därför på vilket sätt det poetiska språket stöder och samverkar till predikans syfte samt hur Bolander som person och predikant engageras i predikans språk och innehåll.

För att kunna tolka predikomaterialet behöver jag olika referensramar att spegla materialet mot. En viktig referensram är kännedom om den kontext som predikan uppkom inom, eftersom kontexten har betydelse för så-

väl innehåll som uttryckssätt. Någon fullständig kartläggning av predikans kontext kan inte komma ifråga, men som referensram för min analys har jag valt att beskriva kontexten ur två synvinklar som är relevanta för predikoanalysen: den samhällseliga kontexten och den teologiska kontexten. Den samhällseliga kontexten med andra världskriget som dominerande faktor hade avgörande inverkan på livsbetingelserna i 1940-talets Sverige och influerade även Bolanders predikan och får därför en betydande roll i avhandlingen. Även den teologiska situationen avspeglas i predikningarna och ger anledning till en översikt av det teologiska läget. Bilden av Nils Bolanders predikan kompletteras av att jag i undersökningen väger den mot de beskrivningar som finns att tillgå av hur Bolanders predikan uppfattades i samtiden. Kontexten och hur Bolander uppfattades har en stödjande funktion och är viktiga för att kunna förstå och tolka predikningarna.

Den homiletiska forskningen har ända sedan man frångick influenserna från den dialektiska teologin på 1960-talet sett predikan som en form av kommunikation.² Under de senaste decennierna har bilden av kommunikationen blivit allt mer komplex och forskningen har visat att en predikosituation inte är någon entydig process, utan att en lång rad faktorer påverkar situationen. Predikans yttre form, innehåll och framförande har naturligtvis en stor påverkan på predikoreceptionen, men även den kontext som predikan uppkommit inom

---

² Angående utvecklingen av homiletiken som forskningsfält, se Skjevesland 1995b, 9–35. Även Esko Ryökäs beskriver översiktligt homiletikens utveckling i ett längre historiskt perspektiv, se Ryökäs 2011, 40–66.

samt åhörarens situation inverkar.³ Inte heller predikantens person kan åtskiljas från predikosituationen. Nutida homiletisk forskning ser paralleller mellan pastoralpsykologin och homiletiken och menar att predikanten i likhet med själavårdaren blir en närvarande medvandrare som i predikan möter åhöraren och samtalar med henne.⁴ Därtill har det visat sig att predikanten som person även har betydelse för predikans trovärdighet.⁵

Det är med denna teoretiska medvetenhet om predikosituationens mångfacetterade verklighet som jag tar mig an analysarbetet. I det praktiska arbetet är det inte möjligt att inkludera alla synvinklar samtidigt. För att kunna analysera predikningarna på ett mångsidigt sätt väljer jag därför att fokusera på olika särdrag vid olika genomläsningar. Det oaktat finns medvetenheten om predikosituationens komplexitet alltid med i bakgrunden och får utgöra den fond mot vilken analysresultaten speglas.

En central aspekt gällande avhandlingens frågeställning är givetvis varför jag har valt att undersöka just Nils Bolanders predikningar. En förklaring har att göra

---

³ Karl Wilhelm Dahms kommunikationsteoretiska schema har använts och bearbetats av olika forskare, bl.a. av Gert Otto, se Otto 1987. Inom den finländska homiletiska forskningen har Esko Ryökäs utarbetat en kontext- och kommunikationsteoretisk teori där han visar på det stora antal faktorer gällande exempelvis den samhälleliga och liturgiska kontexten samt åhöraren som påverkar hur en predikan uppfattas. Sammantaget bildar de påverkande faktorerna ett mångfacetterat nätverk. Se Ryökäs 2011.

⁴ Om predikantens roll som medvandrare och samtalspartner har t.ex. Bernice Sundkvist skrivit i Sundkvist 2003b, 35–42.

⁵ Se t.ex. Sundkvist 2003b, 35–42; McClure & Allen et al. 2004, 136–137; Ryökäs 2011, 86–90; Gaarden 2014, 89–118.

med hans intresse för såväl predikans innehåll som framförande. Inspirerad av den pågående homiletiska diskussionen om det poetiska språkets betydelse väckte Bolanders kombination av teologi och ett nyskapande språk mitt intresse och fick mig att närmare vilja undersöka hans predikan. Bolander var därtill en för sin tid viktig teologisk profil som nästan helt har förbigåtts av forskningen. En undersökning om hans predikan kan därför kasta ljus över en betydande förkunnargärning i svenskt kyrkoliv. Sett ur ett vidare perspektiv så kan man genom att studera en framgångsrik förkunnare också förstå de utmaningar som predikan på 1940-talet stod inför samt klargöra för predikan viktiga frågeställningar som även har relevans för nutida predikan.

1.2 Material och tidigare forskning

Undersökningens källmaterial är Nils Bolanders handskrivna predikomanuskript. Manuskripten härstammar från åren 1925–1959 och täcker därmed hela Bolanders verksamma period. Antalet manuskript uppgår sammanlagt till ca 650 stycken. Då antalet bevarade predikomanuskript var så omfattande kunde jag konstatera att det skulle vara en orimlig uppgift att undersöka samtliga manuskript och därmed bidrog materialets omfång till behovet av avgränsning.

Jag har valt att avgränsa min avhandling till att omfatta Nils Bolanders predikan under åren 1940–1950, då han var verksam i Stockholm. Att jag valde Stockholmstiden som tidsmässig avgränsning för undersökningen har flera skäl. Framför allt anser jag att Stockholmstiden

är den mest intressanta perioden i Bolanders liv. Det är då som Bolander får sitt genombrott som predikant och kan betraktas som en etablerad förkunnare. Dessutom innebär Stockholmstiden en tidsmässigt tydlig period på ett decennium, samtidigt som källmaterialet från perioden efter noggrannare avgränsning kan anses vara rimligt.

Efter en summarisk genomgång av samtliga manuskript kunde jag konstatera att manuskripten som härstammar från 1940-talet inte avviker från övriga manuskript i någon större utsträckning. Vad predikostilen beträffar tycker jag mig dock ha iakttagit att Bolanders predikningar hade en mer konventionell karaktär i början av hans predikantbana, medan han ett drygt decennium senare hade funnit sin pregnanta stil. Denna iakttagelse stöder valet av undersökningsperiod. En aspekt som även talar för att predikningarna inte avvek dess mer från varandra är det faktum att Bolander ofta återanvände sina predikningar. Att Bolander valde att framföra samma predikan på nytt efter fem eller tio år tyder på att han fortfarande stod för dem såväl innehållsligt som uttrycksmässigt.

Från perioden 1940–1950 finns det sammanlagt 218 predikomanuskript bevarade. Efter en genomgång av dessa fann jag att ytterligare en snävare avgränsning av materialet skulle vara att föredra för att möjliggöra en djupare analys. Jag definierade då följande urvalskriterier: 1) Typ av predikan: Högmässopredikan och 2) Ort: Stockholm. Detta urval innebar att t.ex. alla aftonsångspredikningar föll bort ur undersökningsmaterialet. Även sådana predikningar som Bolander hade hållit år 1940 innan han tillträdde som komminister i Engelbrekts för-

samling i Stockholm och år 1950 efter att han blev domprost i Lund gallrades bort. Struktur- och innehållsmässigt avviker dessa predikningar inte på något avgörande sätt från det undersökta materialet och därför ser jag det inte som någon risk att undersökningsresultatet skulle få tendentiösa drag p.g.a. den snävare avgränsningen. Källmaterialet efter avgränsningen omfattar totalt 152 högmässopredikningar.

Ur källkritisk synvinkel utgör Bolanders handskrivna predikomanuskript ett enhetligt material. Det råder inget tvivel om vem som har skrivit predikningarna. Handstilen är densamma genom hela materialet och varje predikohäfte bär Bolanders egenhändiga namnteckning på pärmen. Att ifrågasätta uppgifterna om plats och datum för när predikningarna har framförts har jag inte heller funnit något skäl till. Då en del av de handskrivna predikningarna också finns publicerade i Bolanders tryckta predikosamlingar har jag kunnat jämföra dem med varandra. Jag har då funnit att de tryckta predikningarna är redigerade och kraftigt förkortade. Där emot råder det inget tvivel om att det är samma predikan som det är fråga om. Teologiskt och innehållsmässigt innebär redigeringen inte någon avsevärd skillnad, men framställningsmässigt blir skillnaden märkbar. De tryckta predikningarna är mer direkta i sin framställning, medan manuskripten är mångordigare och innehåller fler exempel.

I samband med att jag här diskuterar de handskrivna manuskripten i förhållande till de tryckta predikosamlingarna finns det skäl att notera att predikan egentligen är en muntlig företeelse, medan mitt källmaterial är av skriftlig art. Att huvudsakligen studera ett

skriftligt predikomaterial medför en del begränsningar. Predikans muntliga karaktär med röstläge, rytm, pausering och nonverbala uttryck är inte möjlig att fånga in i en sådan studie. Dock finns en del utdrag av Bolanders radiopredikningar bevarade och dem kommer jag att använda som kompletterande källmaterial. Dessa kan ge en fingervisning om Nils Bolanders sätt att predika, hans röst och hur han använde sig av manuskriptet.⁶ I de undersökta predikomanuskripten finns det även en del understrykningar av ord som Bolander ville betona. Dessa avslöjar också något av den muntliga dimensionen. I anslutning till detta vill jag påpeka att alla markeringar i de predikocitat jag anför i avhandlingen är Bolanders. Såväl radiopredikningarna som understrykningarna kan bidra till att skapa en viss uppfattning om Bolanders muntliga framställningssätt, men kan givetvis inte ge någon heltäckande bild av predikans muntliga uttrycksform.

Nils Bolanders efterlämnade papper finns arkiverade i numrerade kapslar vid Lunds universitetsbiblioteks handskriftsavdelning. Vad predikomanuskripten beträffar består en kapsel i regel av predikningar från ett kalenderår, men i de fall där predikningarna under ett år har varit många till antalet så fördelas manuskripten på två kapslar. Det här innebär att mitt undersökningsmaterial som överspänner tio år finns arkiverade i 13 kapslar med numreringen 35–47. I avhandlingstexten använder jag mig av den här numreringen när jag hänvisar till en viss predikan. För att underlätta vid hänvisningen till manuskripten har jag numrerat allt material i den ordningsföljd det förekommer i kapseln. Nils

---

⁶ Se närmare kap. 4.3.

Bolander har själv numrerat sidorna i predikomanuskripten. Det här innebär att jag vid varje hänvisning till ett manuskript anger såväl kapsel- som prediko- och sidnummer i en nothänvisning. Som ett exempel: Sidan 5 i nyårsdagens predikan år 1943 anges i avhandlingen som Bolander 38/1, 5. Med andra ord kapsel 38, predikan nr 1 och sidan 5. Eftersom kapselnumreringen och årtal inte sammanfaller finns det i slutet av avhandlingen en bilaga där det framkommer vilket kapselnummer som motsvarar vilket årtal.

Även Nils Bolanders övriga publikationer är av intresse för min avhandling. Man kan dela in Bolanders publicerade verk i tre kategorier: predikningar och betraktelser, lyrik samt övrig litteratur. Till gruppen predikningar och betraktelser hör allt från predikosamlingar med predikningar för varje söndag under ett kyrkoår, exempelvis *Eld på jorden* (1956), till publicerade radioandakter och böcker med mer skönlitterärt präglade betraktelser. Ett exempel på en sådan betraktelsesamling är *Rakt på sak* från år 1941. Till kategorin predikningar och betraktelser hör ett knappt 20-tal verk publicerade mellan åren 1931 och 1984.

Även lyriken utgör en betydande del av alla publicerade verk med ett tiotal diktsamlingar och ett halvt dussin olika diktantologier med Bolanders utvalda dikter. Bolanders diktsamlingar publicerades under hela hans yrkesverksamma tid från år 1933 då hans första diktverk *Under öppnad himmel* gavs ut till år 1960 då *En dag av nåd* utgavs postumt. De flesta diktantologier har publicerats efter Bolanders frånfalle, två av dem så sent

som på 2000-talet.⁷ Två av diktsamlingarna, *En enda fast punkt* (1943) och *Svaret* (1948) gavs ut under den tidsperiod som är aktuell i den här studien. I en del avsnitt i avhandlingen har jag funnit det fruktbart att citera några av Bolanders dikter eftersom dikterna i dessa fall inte enbart stöder något som framkommer i predikningarna, utan dessutom förtydligar dem.

Till den sista gruppen, övrig litteratur, räknar jag en handfull verk som varken är predikningar och betraktelser eller lyrik. Bolanders *Herdabrev till Lunds stift* (1959) hör till denna grupp. Med tanke på min avhandling är Bolanders herdabrev av speciellt stort intresse, eftersom Bolanders syn på predikan framkommer där. Herdabrevet utkom visserligen senare än min undersökningsperiod, men jag finner det ändå värdefullt eftersom det finns så få källor där Bolander ger uttryck för sin syn på predikan. Till kategorin övrig litteratur hör även den hymnologiska undersökningen *Samfund och sångbok, Studier i 1800-talets religiösa strömningar i Sverige med särskild hänsyn till nyevangelismen och dess sångdiktning* (1954) samt t.ex. föredrag och tidningsartiklar som har publicerats i bokform. Utöver dessa tre kategorier av litteratur finns det även ett drygt dussin musiktryck med text av Nils Bolander publicerade. Bolanders övriga litterära produktion kommer att behandlas i den mån undersökningen ger anledning till det.

Ett material som jag däremot har valt att lämna utanför undersökningen är Bolanders tryckta predikosamlingar, eftersom jag inte anser att de redigerade pre-

---

⁷ *Ändå måste jag gå* utkom år 2002 och *I går, i dag, i morgon* utgavs år 2012.

dikosamlingarna skulle ge något mervärde till undersökningen. I kapslarna med predikomaterial finns förutom fullständiga manuskript även en del utkast och tidningsurklipp, som jag inte heller kommer att beakta i undersökningen.

Som framgick i kapitlet om undersökningens frågeställning så har Nils Bolander rätt långt förbisetts av den teologiska forskningen. Med undantag av min avhandling på magistersnivå med titeln *Den säkra grunden*, Om Nils Bolander som förkunnare (1999), så finns det sedan tidigare inga vetenskapliga undersökningar om honom. Eftersom det inte finns tidigare forskning att falla tillbaka på, så har jag fått söka information om Bolander och hans predikan där den har funnits tillgänglig. Det betyder att jag långt har fått stöda mig på minnesskrifter och olika artiklar och sammanställa informationen från strödda bidrag i olika texter. En viktig iakttagelse i sammanhanget är att texterna i dessa minnesskrifter är skrivna av personer som själva har upplevt Nils Bolander som präst och predikant och deras iakttagelser bidrar därmed med sådan kunskap som annars skulle vara svårtillgänglig i dag med tanke på det tidsmässiga avståndet.

Vad Bolanders predikan beträffar så har den berörts i några sammanhang. Henrik Ivarsson skriver en artikel i ämnet i minnesskriften *Nils Bolander Nådens Budbärare* (1960) och Oloph Bexell analyserar en av Bolanders påskdagspredikningar i *Luthersk påskpredikan i Norden*.

(2001).⁸ Även Inge Löfström beskriver kortfattat Bolanders predikan i en minnesteckning med titeln *Nils Bolander*. Minnesteckning vid prästmötet 1963 (1963). Förutom de ovan nämnda minnesskrifterna finns det även några andra källor till information om Nils Bolanders liv. Carl-Erik Sahlberg har publicerat en rätt populärt hållen bok som bär titeln *Nils Bolander – diktare och predikant* (1994). Sahlbergs bok är en studie över Bolanders liv och verksamhet. Sin populärvetenskapliga prägel till trots har jag valt att använda den som kompletterande informationskälla i den mån uppgifterna även finns be styrkta i andra källor. Därutöver har även några artiklar om Bolander publicerats i *Lunds stifts julbok 1960* och i *Lunds stiftsbok 1985*.

Vad den homiletiska referenslitteraturen beträffar använder jag mig av såväl äldre som nyare verk. Svenska homiletiska standardverk som Brilioths *Predikans historia* (1945), Wingrens *Predikan* (1949)⁹, Ivarssons *Predikans uppgift* (1956)¹⁰ samt Lönnebos *Homiletik* (1977) kombineras med nyare homiletisk forskning i syfte att fördjupa studien med teoretiska homiletiska aspekter samt få en bild av Nils Bolander som homilet och placera in honom i den svenska predikotraditionen. De ovan nämnda verken är historiska och mer principiella till sin natur medan den nyare homiletiska forskningen har ut-

---

⁸ Detta är ett nordiskt homiletiskt projekt vars slutrapport finns publicerad i två delar. Avsnittet om Nils Bolander ingår i del 1 *Från reformation till nutid*.

⁹ Originalet utkom 1949, men den upplaga som jag har haft tillgång till utkom 1960. Se Wingren 1960b.

¹⁰ Originalutgåvan utkom 1956, men den upplaga som forskningen oftast använder sig av utkom 1973. Se Ivarsson 1973.

vecklats i den riktningen att man koncentrerar sig på specialfrågor. Ett specialområde som är aktuellt i den nutida forskningen är predikan som kommunikation och det aktualiseras bl.a. i Runar Eldebos *Det homiletiska rummet, Mötet mellan predikant och lyssnare* (2005) och i Esko Ryökäs bok *Aito ja eheä, Konteksti- ja kommunikatiohomileettinen teoria* (2011). En annan aktuell fråga handlar om språk och metaforer och det området får här representeras av Walter Brueggemann och hans bok *Finally Comes the Poet, Daring Speech for Proclamation* (1989).

Vid Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi har det funnits en tradition av homiletisk forskning. Erik Vikström disputerade år 1974 om bibelordets tillämpning och delning enligt den konservativa pietismens predikoteori. En tydlig trend under senare decennier har varit att man undersöker särdrag och ärende i uppburna predikanter förkunnelse. Ingeborg Nyberg disputerade med en avhandling om G.O. Rosenqvists syn på kristen förkunnelse och undervisning (1989), Runar Eldebos avhandling handlade om Frank Mangs (1997) och Märten Björkgren valde att undersöka Olov Hartman som homilet (1999). Några år senare disputerade även Hans Andreasson med en avhandling där han undersökte Svenska Missionsförbundets identitet speglad genom missionsföreståndarnas predikningar (2002). Med min avhandling följer jag upp den här trenden.

I de kapitel av avhandlingen där jag beskriver den samhällliga kontexten som Bolanders predikningar uppkom inom använder jag mig av historiska och samhällsvetenskapliga översiktsverk för att få en överblick av den tidsanda och de realiteter som rådde. Beträffande

den teologiska kontexten bidrar *Sveriges kyrkohistoria del 8, Religionsfrihetens och ekumenikens tid* av Ingmar Brohed med en överskådlig redogörelse för de teologiska spörsmål som var aktuella under denna tid. Framställningen av dessa frågor och brytningspunkter fördjupar jag sedan med litteratur som anknyter till respektive skeende eller diskussion.

1.3 Metoder och disposition

Inom homiletiken använder man sig av vedertagna metoder från övrig teologisk, humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Någon speciell homiletisk metod existerar inte. Grundläggande metodiska grepp som nyttjas är exempelvis innehållslig textanalys och retorisk analys. I den här avhandlingen ligger tyngdpunkten på innehållslig textanalys. Carl-Henric Grenholm särskiljer i boken *Att förstå religion* olika slag av innehållslig textanalys. Analysen kan sträva efter att beskriva och klargöra innehållet i en text samt klargöra textens logiska struktur. Den kan också ha som mål att försöka komma åt andra, djupare skikt i texten och dess innehåll. Till denna grupp hör analys av texter som har en annan funktion än att förmedla ett teoretiskt budskap. Predikoanalys har sin tyngdpunkt i det senare slaget.¹¹

Inom ramen för den innehållsliga textanalysen blir det aktuellt med ett flertal delmetoder. En adekvat beskrivning av predikomaterialet är naturligtvis grundläggande för analysarbetet. För att ge en så mångsidig bild som möjligt av Bolanders predikan jämför jag även

---

¹¹ Grenholm 2006, 213–214.

olika predikomanuskript med varandra. Komparationen sker ibland över tid och ibland angående tema beroende på vad som bäst tjänar den aktuella frågeställningen. Tolkning och reflektion över såväl de teoretiska referensramarna som forskningsresultaten sker också genomgående i avhandlingen.

När man arbetar med ett material som inte är så lättillgängligt för läsaren uppstår ytterligare ett metodiskt dilemma. Hur kan man bidra till tillförlitligheten för läsaren? Till en viss grad är läsaren förstås alltid tvungen att lita till forskarens omdöme och tolkning, men för att ge läsaren en möjlighet att bilda sig en egen uppfattning om Bolanders predikningar kommer jag att i texten genomgående återge utdrag ur predikomanuskripten. Den sammanlagda mängden exempel ur predikomanuskripten torde ge läsaren en rätt tydlig bild av Bolanders förkunnelse. Därtill gör jag i kapitel 3.1 en övergripande karakteristik av Bolanders predikningar för att tydliggöra predikan och öka tillförlitligheten för läsaren.

Undersökningen om Nils Bolanders predikan under åren 1940–1950 har en kvalitativ ansats. Inom den kvalitativa forskningen brukar man precisera om man i sin undersökning utgår från en induktiv eller deduktiv utgångspunkt, d.v.s. om man utgår från empiriska fakta eller från teoretiska resonemang. Mats Alvesson och Kaj Sköldbberg presenterar i sin bok *Tolkning och reflektion* ett tredje alternativ, abduktion, som även inbegriper förståelse av ett fenomen. Abduktionen utgår också, liksom induktionen, från empiriska fakta, men avvisar inte teoretiska föreställningar och närmar sig därmed deduktionen. Under forskningsprocessen alternerar man mellan

teori och empiri och låter båda omtolkas i ljuset av varandra.¹² Min avhandling har en abduktiv ansats i och med att jag utgår från analysen av Bolanders predikomanuskript och reflekterar kring innehållet i ljuset av homiletisk teoribildning.

I detaljanalysen har jag arbetat utifrån den process som Jouni Tuomi och Anneli Sarajärvi lyfter fram i sin bok *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*.¹³ Huvudpunkterna i processen handlar om att avgöra vilka ämnesområden i materialet som är av speciellt stort intresse, märka ut och koda dem, sammanställa det kodade materialet och klassificera, tematisera eller typologisera det. Efter att ha läst igenom predikomanuskripten var det några saker som jag fann speciellt intressanta, nämligen predikoämnen som var frekvent förekommande, exempel och kommentarer som härrörde sig till de aktuella samhällseliga och teologiska situationerna, exempel på ett för Bolander typiskt predikospråk samt kommentarer som anknöt till Bolanders syn på sin roll som präst och förkunnare. Dessa fyra ämnesområden: predikoämne, kontextualitet, predikospråk och förkunnarroll blev sedan stommen för avhandlingen. Det praktiska analysarbetet handlar därefter långt om olika närläsningar av manuskripten. Som forskare går man in i en hermeneutisk process där man närläser materialet, tar in referenslitteratur som belyser epoken och genren och låter den förståelsen finnas med i nästa läsning. Ur denna växel-

---

¹² Alvesson & Skoldberg 2008, 54–56. Se även Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–100.

¹³ Tuomi & Sarajärvi 2009, 92.

verkan mellan manuskript och referenslitteratur växer sedan forskningsresultaten fram.

Utifrån de ovannämnda ämnesområdena kan man se att predikans syfte, predikantens identitet och predikospråket var bärande element i Nils Bolanders predikan. Sett ur en retorisk synvinkel kan man dra paralleller till de retoriska begreppen *logos*, *ethos* och *pathos*, där *logos* står för sakinnehållet, *ethos* för talarens personlighet samt *pathos* för de känslor som talaren lyckas väcka hos åhörarna. I min undersökning har jag valt att närma mig dessa perspektiv med ett induktivt grepp utan att använda de retoriska begreppen som styrande instrument.¹⁴

Avhandlingen består av fem huvudkapitel. Efter det här inledande kapitlet där jag har redogjort för undersökningens frågeställning, material och tidigare forskning samt metoder och disposition följer ett kapitel där jag redogör för de teoretiska och historiska referensramar som hjälper mig att förstå och tolka predikomaterialet. Avsikten med kapitlet är att placera in Nils Bolander och hans predikan i 1940-talets Sverige. Kapitlet är indelat i två underkapitel, varav det första är en biografisk skildring av Nils Bolanders liv och ämbetsväg. Det andra underkapitlet skisserar en bild av såväl den samhällseliga som teologiska situationen i 1940-talets Sverige. Eftersom Nils Bolander i stor utsträckning predikade i sin samtid understryker det behovet av en rätt utförlig beskrivning av samhällskontexten.

---

¹⁴ Johannesson 2004, 18–22. Eva Abragi har närmare beskrivit predikan utifrån begreppen *logos*, *ethos* och *pathos* i Abragi 2004, 33–56.

I det tredje kapitlet i avhandlingen börjar den egentliga analysen av Nils Bolanders predikomanuskript och jag diskuterar frågor som berör predikans innehåll och syfte. Efter en kort karakteristik av predikningarna går jag närmare in på avhandlingens huvudfråga om predikans syfte. Jag undersöker vilka teologiska frågor som aktualiseras i Bolanders predikningar och vad man utifrån dem kan dra för slutsats om Bolanders syfte med sin förkunnelse. I kapitlet om predikans aktualitet och livsnärhet undersöker jag hur den på många sätt spända situationen i samhället avspeglar sig i predikan, hur tidsandan tar sig i uttryck samt hur det andliga läget i landet beskrivs.

Avhandlingens fjärde kapitel ägnar jag åt predikanten och språket. I anslutning till frågeställningens följdfrågor om språk och engagemang studerar jag dels fram det poetiska predikospråk som Bolander använde sig av, dels aktualiserar jag den förkunnarroll och predikostil som var karakteristisk för Nils Bolander.

I det femte och sista kapitlet reflekterar jag över de forskningsresultat som undersökningen har gett.

2 Nils Bolander i 1940-talets Sverige

2.1 Nils Bolander

2.1.1 Den litterära pojken blir initiativrik präst

Barndom och studietid

Nils Fredrik Bolander föddes i Västerås den 18 juli 1902 som familjen Bolanders yngsta barn. Till familjen hörde förutom Nils också föräldrarna Carl Johan och Maria (f. Östling) samt bröderna Carl August och Gunnar Napoleon. Vid lillebror Nils födelse var bröderna 14 respektive 13 år gamla.¹⁵

Nils Bolanders far Carl Johan var till yrket musikedirektör och domkyrkoorganist. Nils fick emellertid aldrig växa upp tillsammans med sin far, eftersom pappan dog när sonen var knappt ett år gammal. I *Herdabrev till Lunds stift* berättar Nils Bolander kort om sin uppväxt och enligt egen utsago ärvde han "rytmernas gåva och ett svallande spelemansblod" av sin far. Efter faderns död var det modern Maria Bolander som ensam fick ta hand om familjen. Det var också genom sin mor Maria som Nils fick ta del av en kristen fostran. Nils Bolander beskriver sin mor som en tyst och tapper kvinna som "levde i kyrkan chosefritt och barnatryggt". En händelse som satte sin prägel på Nils Bolander var när hans mor Maria låg för döden och plötsligt vänder sig till sin då 20-årige son och säger: "Nils, vad som än händer dig i livet, håll dig tätt intill Korset, tätt intill den Korsfäste!" Denna händelse överraskade Nils Bolander eftersom

---

¹⁵ Hellström 1951, 84; Sahlberg 1994, 9–10.

modern alltid hade varit rätt tystlåten gällande andliga frågor, men samtidigt gjorde den ett stort intryck på honom.¹⁶ Samma kristocentricitet som Maria Bolander på sin dödsbädd gav uttryck för ser man senare också tydligt i sonen Nils förkunnelse.

Redan under skoltiden kunde man lägga märke till Bolanders stora intresse för litteratur och att han också själv tyckte om att skriva. Före krigsutbrottet 1914 började han t.ex. tillsammans med sin kamrat Gunnar Axberger göra en tidning med titeln *Fosterlandet*, där han skrev en rad patriotiska artiklar. Andra intressen under denna tid var bl.a. sång och lyrik. Under gymnasietiden deltog Bolander med god framgång i olika deklamationstävlingar och skrev också själv dikter som publicerades i Västerås Fosterländska Gymnasistförbunds tidning *Gymnasisten*.¹⁷

På hösten 1921 kom Nils Bolander till Uppsala för att börja studera vid universitetet. Bolander var dock osäker på vilken yrkesbana han skulle välja, men efter att ha rådfrågat teologie professor Edgar Reuterskiöld började han studera teologi. Bolander var enligt uppgift en flitig student även om han också hann med en del fritidsintressen. Vid den här tiden var det främst sången som fångade hans intresse och förutom att ta sånglektioner var Bolander också medlem av studentkören Orphei Drängar.¹⁸

Trots att Bolander studerade flitigt hävdar han själv att han inte helhjärtat koncentrerade sig på teologin

---

¹⁶ Bolander 1959, 8–9.

¹⁷ Ericson 1960, 99–103; Bolander C–A 1960, 94.

¹⁸ Ericson 1960, 103–106.

innan han våren 1924 hörde den norske professorn Ole Hallesby predika i Uppsala domkyrka över temat "Fra tvivl till tro". Denna förkunnelse talade starkt till honom och ledde till att han kände sig kallad att gå in i präst-ämbetet. Kallelsen gav Bolander ökad studiemotivation och den 29 maj 1925 avlade han teologie kandidatexamen vid Uppsala universitet. Hösten 1925 deltog han i de praktiska övningar som har sikte på prästbehörighet och på luciadagen 1925 prästvigdes Nils Bolander i Västerås domkyrka av biskop Einar Billing.¹⁹

Sala och Uppsala

Efter prästvigningen missiverades Nils Bolander till Sala landsförsamling där han tjänstgjorde i ett knappt halvår, för att sedan återvända till Uppsala där han skulle göra sin militärtjänst. Även fortsatta studier i teologi intresserade Bolander och han valde att studera för professorn i kyrkohistoria vid Uppsala universitet, Emanuel Linderholm. Hösten 1929 var Bolanders licentiatavhandling med titeln *Den dialektiska teologien med särskild hänsyn till det eskatologiska motivet* färdig och han avlade teologie licentiatexamen vid Uppsala universitet den 14 september 1929.²⁰

Förutom att Bolander ville fortsätta med sina studier i teologi fanns det också andra motiv till hans återkomst till Uppsala. Bolander hade i maj 1926 förlovat sig med Vera Silverstolpe och i september 1927 gifte de sig.²¹ Året därpå fick de en son.²²

---

¹⁹ Bolander 1959, 11. Se även Ohlsson 1955, 303; Sahlberg 1994, 20–22.

²⁰ Hellström 1951, 84; Sahlberg 1994, 26–33.

²¹ Hellström 1951, 84; Sahlberg 1994, 29, 34.

²² Arne föddes i juli 1928. Se Hellström 1951, 84.

Borlänge

År 1929 flyttade familjen Bolander till Borlänge och Nils Bolander fick tjänst som "ständig adjunkt" i Stora Tuna församling i Västerås stift. Bolander fick god kontakt med Borlängeborna, speciellt med ungdomar och han engagerade sig snabbt i idrotts- och musikverksamheten på orten. Bolander tog också nya initiativ i församlingsverksamheten. Som exempel kan nämnas den kyrkokör som han var med och grundade samt de barn gudstjänster som han höll i Föreningslokalen i Borlänge. Till barn gudstjänsterna kunde upptill 300 barn med föräldrar samlas.²³

För Bolander var det viktigt att nå människor utanför kyrkans väggar. Förutom att engagera sig i idrotts- och musikverksamheten deltog han också i olika debatter i Folkets Hus. Dessutom var han en flitig skribent i *Borlänge Tidning*.²⁴

År 1931 utgav Nils Bolander sin debutbok *Betvingande tro*, som var en samling predikningar och betraktelser som han bl.a. hade hållit runt om i Västerås stift i egenskap av studieledare inom Västerås stifts ungdomsförbund. Prosten Otto Bolling säger i en recension av boken att "Nils Bolanders bok har sin styrka icke så mycket i vad som säges utan i hur det säges".²⁵ Denna sentens är beskrivande för Bolanders förkunnelse också under resten av hans predikogärning. Det faktum att Bolander som rätt nybliven präst fick möjligheten att ge ut

---

²³ Ridderstedt 1960, 107–112; Sahlberg 1994, 40–41.

²⁴ Ridderstedt 1960, 107–108; Sahlberg 1994, 38–39, 41–42.

²⁵ Bolling 1931, 4.

en predikosamling visar att han redan i ett tidigt skede utmärkte sig som predikant.

Trots att Nils Bolanders karriär såväl som präst och som författare höll på att blomstra, så var tiden i Borlänge ingen lycklig period på det personliga planet. Paret Bolander fick allt större problem i sitt äktenskap. I början av år 1931 togs sonen Arne om hand av sina morföräldrar och hustrun Vera återupptog sina konststudier, först i Stockholm och sedan i Frankrike. Efter medling och hemskillnad upplöstes äktenskapet i slutet av år 1932.²⁶ Att äktenskapet inte höll var ett hårt slag för Nils Bolander, som t.o.m. i ett skede sökte upp biskop Einar Billing och bad om att få sluta som präst. Han lät sig dock övertalas att fortsätta sin prästtjänst. Under denna svåra tid fick Bolander stöd av bl.a. familjen Jacob Ridderstedt, och en av döttrarna Ridderstedt, Bengta, fattade tycke för Nils Bolander och de förlovade sig under nyårshelgen 1932–1933. Bengta Ridderstedt kunde dock p.g.a. Bolanders misslyckade första äktenskap inte tänka sig att bli prästfru i Stora Tuna församling. Därför sökte Bolander på våren 1933 den lediganslagna komminister-tjänsten i Hedemora och han blev vald med överlägsen marginal. Hösten 1933 gifte sig Nils Bolander och Bengta Ridderstedt i Stora Tuna kyrka.²⁷

Hedemora

Efter den tunga, men utvecklande tiden i Stora Tuna församling flyttade Nils och Bengta Bolander år 1933 till

---

²⁶ Sahlberg 1994, 47. Se även Hellström 1951, 84.

²⁷ Sahlberg 1994, 48–55. Se även Hellström 1951, 84; Ohlsson 1955, 303.

Hedemora där Nils blev komminister i Hedemora stads- och landsförsamlingar. Karakteristiskt för denna period är kontakterna med personer ur olika kulturella och religiösa kretsar, som påverkade Bolanders litterära utveckling i hög grad. Man kan se fyra olika slag av kontakter som speciellt påverkade Bolander under denna tid, nämligen kontakten med andra författare, kontakten med Oxfordgrupprörelsen, kontakten med församlingsborna samt kontakten med den egna familjen.²⁸

I Hedemora fanns fyra författare: Martin Koch, Kerstin Hed, Paul Lund och Nils Bolander, som tillsammans bildade en författarkrets. Andra författare som Ivar Lo-Johansson, Harry Blomberg och Sven Stolpe besökte ibland denna krets. Martin Koch (1882–1940) var en av pionjärerna för den proletära litteraturen på 1910-talet. Ivar Lo-Johansson har kallat Martin Koch och Gustav Hedenvind-Eriksson för den svenska arbetardiktningens två grindstolpar, vilket innebär att Koch var en av dem som introducerade den autodidaktiska arbetardiktningen i Sverige och beredde vägen för mer kända statardiktare som Lo-Johansson, Moa Martinsson och Jan Fridegård. Koch skildrade i sina romaner förhållandena för arbetare inom olika näringsgrenar och hans roman-gestalter tvingas ofta till olika moraliska och existentiella ställningstaganden. Utöver att vara författare var Koch också yrkesverksam som journalist och i flera år verkade han i Paris som tidningen *Social-Demokraten*s korrespondent. Under 1930-talet drog Martin Koch sig tillbaka som värdshusvärd i Hedemora och det var under denna tid som Nils Bolander fick kontakt med honom och de and-

---

²⁸ Ridderstedt 1960, 112–122; Sahlberg 1994, 56–70.

ra författarna i hans krets. I umgänget med dessa författare utvecklades Nils Bolanders egen litterära stil och han vågade allt mer använda sig av det kärva och realistiska tonfall som blev karakteristiskt för hans författarskap.²⁹

Under början av 1930-talet spred sig Oxfordgrupprörelsen³⁰ i Sverige och även till Hedemora kom bl.a. Arvid Runestam och Bengt Jonzon i slutet av 1930-talet för att hålla föredrag. Bolander inspirerades av rörelsen trots att han aldrig kom att höra till den på samma sätt som t.ex. hans författarvänner Harry Blomberg och Sven Stolpe. Dock försvarade Bolander rörelsen i en tidningsartikel år 1938 och bjöd även in en grupp församlingsbor till sitt hem för att åhöra en engelsk borgmästare som talade om hur han hade erfarit Guds ingripande och människors förvandling.³¹

Beträffande kontakten med församlingsborna så var det personliga engagemanget viktigt för Nils Bolander. Han var mån om att besöka församlingsborna i deras hem och också att möta dem i sammanhang utanför församlingen. Familjen Bolanders eget hem var också öppet för församlingsborna och man ordnade även olika slags möten och sammankomster där. Inom församlingsarbetet fortsatte Bolander på samma linje som i Borlänge,

---

²⁹ Carleberg 1951, 327; Ridderstedt 1960, 113–114; Olsson & Algulin 1987, 373, 393–398; Sahlberg 1994, 62–64. Lönnroth & Delblanc & Göransson 1999, 105–106.

³⁰ Oxfordgrupprörelsen presenteras närmare i kap. 2.2.2. En utförligare diskussion om Bolanders relation till Oxfordgrupprörelsen följer i kap. 3.2.6 .

³¹ Bolander 1938, 5; Ridderstedt 1960, 120; Sahlberg 1994, 64–67; Jarlert 1995, 372–373.

bl.a. med att utöka verksamheten för ungdomar. Bolander ville nå nya människor, och när ett nytt Folkets hus byggdes i Vikmanshyttan föreslog han att man även kunde börja hålla gudstjänster där. Genom att byta gudstjänstlokal blev det naturligare för fler människor att besöka gudstjänsterna.³²

På det privata planet var kontakten med familjen viktig för Bolander och det var från den som han hämtade kraft för att orka med sin intensiva verksamhet.³³ Under tiden i Hedemora utökades familjen med två barn.³⁴

Även om Nils Bolander trivdes bra i Hedemora, så var han ändå beredd att anta nya utmaningar. Sommaren 1939 uppmanades Bolander av prästkollegor att söka en ledig komministratur i Engelbrekts församling i Stockholm. Bolander var först tveksam, men sökte ändå tjänsten. Vid valet våren 1940 fick han överlägset flest röster, trots att han utifrån formella meriter hade placerats i tredje förslagsrum.³⁵

2.1.2 Den uppmärksammade Stockholmsprästen

Nils Bolander kom som komminister till Engelbrekts församling i Stockholms stift i oktober 1940. Komminister-tjänsten innehade han till hösten 1947 då kyrkoherdetjänsten i församlingen lediganslogs. Bolander var ende sökande till tjänsten och den 1 december 1947 tillträdde

---

³² Ridderstedt 1960, 114–121; Sahlberg 1994, 57–62.

³³ Ridderstedt 1960, 121; Sahlberg 1994, 56.

³⁴ Kerstin Birgitta föddes i mars 1936 och i april 1940 föddes Lena Maria. Se Hellström 1951, 84.

³⁵ Ridderstedt 1960, 121–122; Sahlberg 1994, 71.

han som kyrkoherde. Bolander blev också utnämnd till hovpredikant den 1 januari 1946.³⁶

Det var under sin tid som präst i Engelbrekts församling, som Bolander fick sitt genombrott som förkunnare och poet. Han blev snabbt en uppburen predikant och började omtalas som hela Stockholms präst, eftersom han nådde ut över gränserna mellan olika församlingar i staden och samlade människor från alla samhällsklasser och fromhetsriktningar under predikstolen i Engelbrektskyrkan. Alla var dock inte tveklöst positiva till Bolanders predikostil, utan avspisade den som effektsökeri och ansåg att Bolander gjorde journalistik av förkunnelsen.³⁷

I församlingsarbetet tog Bolander många nya initiativ och strävade efter att skapa verksamhetsformer för alla åldrar. Barnen och ungdomarna stod Bolander nära, vilket bl.a. syns i en livlig söndagsskol- och ungdomsgruppsverksamhet. För de äldre startade han konfirmationsgrupper för vuxna och bibelstudiegrupper enligt den s.k. Västeråsmodellen, något som man med senare tiders terminologi närmast skulle beteckna som cellgruppsverksamhet. En verksamhetsform som stod honom nära var även de själavårdsaftnar där människor anonymt fick ställa frågor om andliga spörsmål. Som en följd av de nya initiativ som Bolander tog utvecklades församlingslivet och fick ny inspiration.³⁸

Åren i Stockholm var en hektisk period i Nils Bolanders liv då han deltog i många olika slags sammanhang.

---

³⁶ Hellström 1951, 84; Ohlsson 1955, 303.

³⁷ Adlercreutz 1960, 123–126; Löfström 1963, 9–10.

³⁸ Adlercreutz 1960, 128–131; Löfström 1963, 10.

Några exempel får belysa detta: År 1941 var han en av talarna i en ungdomsmötesserie i Konserthuset i Stockholm, år 1944 var han med och arrangerade de mötesserier i klassisk väckelsestil som hölls i Ostermans bilhallar vid Stureplan och år 1946 predikade han vid riksdagens öppnande.³⁹ Detta axplock av händelser kunde ha följts av många fler.

Många av Bolanders böcker utkom också under Stockholmstiden, allt från lyrik till betraktelser och predikosamlingar. Bolanders texter publicerades även i olika tidningar, bl.a. hade han varje vecka en egen spalt i *Stockholms-Tidningen* där han i betraktelseform presenterade inkommande söndags tema och texter. Speciellt under senare halvan av 1940-talet trycktes böckerna i allt större upplagor på mellan 2 000 till 5 000 exemplar och spreds runt om i hela Sverige.⁴⁰

Förutom genom sina böcker blev Bolander även känd för svenska folket genom sina radioandakter och -gudstjänster. Bolander insåg radiomediets genomslagskraft och förberedde radiogudstjänsterna noggrant. Bolanders första radiogudstjänst var julottan från Seglora kyrka år 1943, men redan innan det hade han medverkat i radion med bl.a. morgonandakter och en skolradioserie om högmässogudstjänsten.⁴¹

Under tiden i Stockholm blev således Bolander en allt mer offentlig person som såväl syntes, lästes som hördes. Det oaktat fortsatte han att prioritera de enskilda personer som sökte sig till honom för att få personlig

---

³⁹ Adlercreutz 1960, 123–124; Sahlberg 1994, 82–84.

⁴⁰ Löfström 1963, 10; Sahlberg 1994, 73–81.

⁴¹ Dahmén 1960, 76–77; Sahlberg 1994, 81.

själavård. Familjen Bolanders hem var, precis som under åren i Hedemora, en plats som såväl enskilda församlingsbor som större grupper var välkomna till och det var vanligt att man samlades där för planering och utvärdering av församlingsverksamheten.⁴² Under de år då familjen Bolander bodde i Stockholm utökades familjen med ytterligare ett barn.⁴³

Eftersom de predikningar jag undersöker tillkom medan Bolander var verksam i Engelbrekts församling i Stockholm är det motiverat att något mera utförligt beskriva situationen i såväl Stockholms stift som i Engelbrekts församling.

Stockholms stift

Stockholms stift bildades när Nils Bolander hade verkat i Engelbrekts församling i ett drygt år. Förändringar som hängde samman med den ökande urbaniseringen låg bakom behovet att få grunda ett eget stift för huvudstadens församlingar. Inflyttningen till Stockholm var mycket stor från 1930-talet och framåt. Som exempel kan nämnas att invånarantalet i Stockholm ökade med 84 000 personer på tio år, från 486 000 personer år 1930 till 570 000 personer år 1940. Detta innebar också stora påfrestningar på församlingarna, som växte i takt med inflyttningen. Engelbrekts församling hade 29 381 medlemmar år 1941 och hörde till de medelstora församlingarna. Den största församlingen var Katarina församling med över 56 500 medlemmar.⁴⁴

---

⁴² Adlercreutz 1960, 126, 129–130.

⁴³ Bengt Fredrik föddes i december 1942. Se Hellström 1951, 84.

⁴⁴ Brohed 2005, 131–132.

I kyrkligt hänseende utgjorde Stockholm med omnejd ett speciellt område. Staden innanför tullarna utgjorde ett eget område med en egen administration. Församlingarna var mycket självständiga och även om de formellt sett hörde till Uppsala stift hade ärkebiskopen inget överinseende över dem. Istället bildade kyrkoherdarna i Stockholmsförsamlingarna Stockholms stads konsistorium, där kyrkoherden i Storkyrkan, pastor primarius, var ordinarie preses. Ärkebiskopen var visserligen preses, men deltog ytterst sällan i sammanträdena. Pastor primarius hade inga biskopliga funktioner och kunde därmed varken visitera de andra församlingarna eller prästviga. Ändå deltog han i biskopsmötet. Även beträffande begravningsverksamheten och folkbokföringen avvek Stockholms stad från gällande kyrklig administration.⁴⁵

Redan när Nathan Söderblom tillträdde som ärkebiskop år 1914 hade han framfört önskemål om att Stockholm i framtiden skulle få bli ett eget stift. Under årens lopp utreddes frågan flera gånger, men först i början av 1940-talet var tiden mogen för ett beslut och Sveriges riksdag slutbehandlade frågan våren 1942. Riksdagsdebatten sammanföll i tiden med de norska biskoparnas och prästernas beslut att lägga ner den statliga delen av sina ämbeten.⁴⁶ Detta gynnade tillkomsten av Stockholms stift då regeringen inte ville ha en konflikt med kyrkan under krigsåren, utan såg att Svenska kyrkan kunde användas som en symbol för nationens intressen.

---

⁴⁵ Brohed 2005, 130–131.

⁴⁶ Se kap. 2.2.1.

Manfred Björkqvist valdes år 1942 till Stockholms stifts förste biskop.⁴⁷

Det nya Stockholms stift bestod av en heterogen grupp församlingar med såväl ständigt växande innerstads- och förortsförsamlingar som små skärgårdsförsamlingar. Någon gemensam andlig tradition fanns inte, utan olika traditioner levde sida vid sida också inom samma församling. Ett problem som biskop Björkqvist upprepade gånger fick ta del av var behovet av församlingsdelningar. Regeringen tillsatte en utredning och frågan blev en politisk konflikt där man från socialdemokratiskt håll tolkade förslaget att genomföra församlingsdelningar som en kyrklig offensiv som skulle medföra ett ökat antal kyrkobyggnader. Socialdemokraterna ville istället lösa frågan genom att bilda nya kyrkobokföringsdistrikt i stora innerstadsförsamlingar. Där kunde kyrkan sköta den statliga serviceverksamheten för folkbokföringen och därmed var såväl nya församlingar som kyrkor obehövligen, ansåg man inom socialdemokratin. Konflikten blev utdragen och först i mitten av 1950-talet genomfördes en delning av de nu extremt stora Stockholmsförsamlingarna.⁴⁸

Engelbrekts församling

Hurdan var då Engelbrekts församling där Nils Bolander höll de flesta av de predikningar jag studerar? För att få en fördjupad bild av Engelbrekts församling har jag valt att se på församlingen ur två perspektiv. Det första perspektivet är en slags ögonblicksbild av församlings-

---

⁴⁷ Brohed 2005, 131–134.

⁴⁸ Brohed 2005, 134–136.

livet i mitten av 1940-talet där de viktigaste verksamhetsformerna och en del statistiska uppgifter framkommer.⁴⁹ Det andra perspektivet har en mer historisk prägel och beskriver församlingens teologiska och verksamhetsmässiga arv och tyngdpunkter. Denna uppdelning har två syften: Det första perspektivet ger en kortfattad orientering till samtiden under den undersökta perioden, medan det andra perspektivet strävar efter att belysa den församlingsmässiga grogrund som Nils Bolanders verksamhet och förkunnelse hade.

Som framkom ovan tillhörde Engelbrekts församling under 1940-talet de medelstora församlingarna i Stockholm med knappt 30 000 medlemmar. Församlingen tillkom genom en delning av Hedvig Eleonora församling år 1906. Till församlingen hörde människor från olika samhällsklasser, såväl välbärgade församlingsbor från Östermalm som arbetare från stadsdelen Hjorthagen. Varje vecka hölls nio till elva stycken gudstjänster i Engelbrektskyrkan, Hjorthagskyrkan samt i Ekhagen, vid större helger var gudstjänsternas antal större än så. Tre kvällar i veckan hölls aftonbön i Engelbrektskyrkan

---

⁴⁹ För att få en bild av Engelbrekts församlings karaktär och verksamhet har jag huvudsakligen valt att utgå från en församlingskrönika som publicerades i *Engelbrekts församlingsblad* julen 1945. Uppgifterna till denna krönika är hämtade ur kyrkböcker och övriga dokument under åren 1940–1944. Även om krönikan inte täcker hela den undersökta perioden anser jag ändå att den kan tjäna syftet att ge en ögonblicksbild av Engelbrekts församling och ge eftervärlden en glimt av församlingslivet i Engelbrekt under denna tid. En del information har jag hämtat ur John Nilssons bok som utgavs vid Engelbrektskyrkans 50-års jubileum år 1964. Denna information är av kompletterande art och används enbart i den mån som uppgifterna har relevans för situationen på 1940-talet.

samt cirka fyra andakter per vecka vid olika arbetsgruppsmöten. I medeltal besöktes gudstjänsterna av cirka 1 800 personer per vecka. Under 1940-talets första hälft stärktes nattvardens ställning i församlingen märkbart. Antalet gånger man firade nattvard nästan tredubblades mellan åren 1943–1944. Orsakerna till detta kan dels ha att göra med att man i församlingen vid denna tid började fira nattvard en vardagsmorgon i veckan. Därtill ökade även ungdomarnas deltagande i nattvarden. En sektor som man prioriterade i församlingen var barn- och ungdomsverksamheten. Som exempel kan nämnas de tre söndagsskolorna med mellan 100–190 deltagare vardera. Församlingen bedrev även en omfattande social verksamhet.⁵⁰

Sett i ett tillbakablickande perspektiv kan man se vissa drag som varit utmärkande för Engelbrekts församling från dess begynnelse. Församlingens första kyrkoherde, Theodor Lindhagen, beskrivs som den som introducerade en öppenhet och vakenhet inför tidsandan samt en anda av tolerans och vidsynthet i församlingen. I början av 1900-talet uppkom *ungkyrkorörelsen* som en andlig strömning som ville värna om "fädernas kyrka" samtidigt som man ville aktivera lekmännen och skapa aktivitet i kyrkan. Lindhagen stod unglyrkorörelsen nära och Engelbrektskyrkan blev ett forum för den tidens andliga ledare.⁵¹

Även *diakonin* stod Lindhagen varmt om hjärtat och han gjorde ett målmedvetet arbete för att stärka Engelbrekts församlings ställning bland församlingsborna.

---

⁵⁰ Klasson 1945, 5–9; Nilsson 1964, 43, 284–285.

⁵¹ Nilsson 1964, 102–106.

Lindhagens efterträdare och Nils Bolanders företrädare på kyrkoherdeämbetet, Johannes Lindgren, fortsatte det *sociala arbete* som Lindhagen hade påbörjat. Medmänsklighet och social omsorg om medmänniskorna präglade arbetet i Engelbrekt.⁵²

Också *ekumeniken* var en viktig pelare i församlingens liv. Influenserna kom från Nathan Söderblom som ofta talade i Engelbrektskyrkan och vid den stora ekumeniska konferensen "Universal Christian Conference on Life and Work" år 1925 var Engelbrekts församlings prästerskap engagerade och en del av mötena hölls också i Engelbrektskyrkan. Den ekumeniska tanken levde vidare i församlinglivet och ledde till att förhållandet till exempelvis frikyrkorna var gott och samarbetet levande.⁵³

Oxfordgrupprörelsen var en av de rörelser som kom att få inflytande i Engelbrekt på 1930-talet. Komminister Erik Arbin var den person som introducerade Oxfordgrupprörelsens idéer i Engelbrekt, men även kyrkoherde Lindgren var positivt inställd till rörelsen. Arbin hade kommit i kontakt med Oxfordgrupprörelsen via en församlingsmedlem, Gerd du Rietz, som hade studerat i England och där blivit engagerad i rörelsen. Arbin vikarierade därefter en tid som präst i London och blev personligt berörd av rörelsens budskap. Under Arbins ledning kan man säga att en församlingsväckelse i Oxfordgrupprörelsens anda utvecklades i Engelbrekt. Denna väckelse karakteriserades av en ny trosvisshet, innerlighet och gemenskap. Enligt Bolanders prästkollega i

---

⁵² Nilsson 1964, 109–111.

⁵³ Nilsson 1964, 111–116.

Engelbrekt, John Nilsson, dominerade inte det nya församlingslivet i Engelbrekt, ”men det lyste färgstarkt”.⁵⁴

Det teologiska och verksamhetsmässiga arv som fanns i Engelbrekts församling med unglyrklykhetens betoning av aktivitet kombinerat med oxfordgrupprörelsens etiska förhållningsregler kan ses som en lämplig grogrund för Bolanders förkunnelse. Även det sociala ansvaret och öppenheten mot andra samfund passar väl ihop med Bolanders synsätt. Utifrån detta är det rimligt att påstå att den grogrund för Bolanders förkunnelse som fanns i Engelbrekt av allt att döma var en bidragande orsak till att hans förkunnelse föll i så god jord. Samtidigt bör man komma ihåg att också en förkunnare blir påverkad av den miljö som han lever i och därmed anpassar sin förkunnelse efter den.

2.1.3 Den lundensiske kyrkoledaren

Domprost

När Nils Bolander år 1949 kom till Lund för att provpredika för domprosttjänsten hade han aldrig besökt den skånska universitetsstaden tidigare. Han hade inte heller tänkt söka tjänsten, men blev uppmanad att ställa sig till förfogande som fjärde provkandidat. Lundensarna kände till Bolander bl.a. från de radioprogram som han hade medverkat i, och uppmaningen att understöda Bolanders kandidatur spred sig som en löpeld från man till man ett par dagar före kallelsestämman. Bolander blev kallad och några veckor senare blev han vald till

---

⁵⁴ Nilsson 1964, 116–121.

domprost med närmare 2 000 rösters marginal till närmaste medsökande.⁵⁵

Beträffande radions betydelse i sammanhanget påpekar Tord Rydén att: "Här förde detta moderna masskommunikationsmedel väl för första gången i vårt land en man till en domprosttjänst och sedan via denna fram till kyrkans högsta ämbete"⁵⁶. I Rydéns påstående finns två aspekter som behöver lyftas fram. Dels implicerar Rydén att det var Bolanders popularitet som radiopredikant som bidrog till att han blev vald till domprost, dels noterar han att det var en ny företeelse i kyrkliga sammanhang i Sverige att väljarna via radion hade bildat sig en positiv uppfattning om en valbar kandidat och låtit den uppfattningen styra röstningsbeteendet.

Den 27 januari 1950 utnämnde Sveriges regering Nils Bolander till ny domprost i Lund. Alla uppskattade inte utnämningen utan ställde sig tveksamma till hur Bolander med sitt moderna grepp skulle passa in i det traditionsrika kyrkliga livet i Lund. Andra kritiserade att tre teologie doktorer hade förbigåtts i valet.⁵⁷

Bolander fann sig dock snabbt tillrätta i Lund. Han var en skicklig organisatör och idéskapare och drog nytta av de erfarenheter av kyrkligt arbete i en storstad, som han hade samlat på sig under sina år som präst i Stockholm. Trots att Lund som stad var mycket mindre än Stockholm, så hade den församling han skulle leda här närmare 10 000 fler medlemmar än Engelbrekts försam-

---

⁵⁵ Rydén 1960, 132; Löfström 1963, 10–11; Rosenberg 1992, 206–207; Sahlberg 1994, 91–93.

⁵⁶ Rydén 1960, 132.

⁵⁷ Rydén 1960, 132; Löfström 1963, 11; Rosenberg 1992, 207; Sahlberg 1994, 93–94.

ling hade haft. Men det var inte bara Bolanders strategiska tänkande som gjorde hans arbete fruktsamt. Även det kyrkliga livet i Lund befann sig vid den här tidpunkten i ett brytningskede vilket innebar att det fanns en öppenhet för nysatsningar.⁵⁸

Bolander tog vara på denna öppenhet för förändringar och genomförde såväl större strukturella förändringar som mindre förändringar av praktisk art. Som exempel indelades församlingen i olika distrikt, man anskaffade nya lokaler för församlingens verksamhet i de mer perifera delarna av församlingen, man ordnade församlingsaftnar för nyinflyttade och man anpassade andakts- och gudstjänsttider efter församlingsmedlemmarnas behov. Dessutom tog Bolander initiativ till s.k. Lundamöten, eller sydsvenska kyrkliga möten för personlig förnyelse, vars syfte var att samla Oxfordgrupprörelsens och högkyrklighetens anhängare till kristocentriska och kulturöppna möten. Dessa möten vände sig delvis mot låg- och frikyrkligheten, som Bolander ansåg att var alltför instängda och exklusiva. Bolander tog även initiativ till opinionsmöten vid Lunds universitet, där präster, lärare och andra intresserade talade för ett bevarande av kristendomsundervisningen i skolorna.⁵⁹

Även om en minnestecknare hävdar att Nils Bolander åstadkom något av en "församlingsmässig islossning"⁶⁰ i Lund, så var ändå tiden som domprost i Lund en lugnare tid i Bolanders liv jämfört med åren i Stock-

---

⁵⁸ Anshelm 1960, 33–34; Löfström 1963, 11; Rosenberg, 1992, 207.

⁵⁹ Anshelm 1960, 34–37; Palmstierna 1960, 50–52; Rydén 1960, 134, 136; Löfström 1963, 12; Rosenberg 1992, 207, 209; Sahlberg 1994, 99–101.

⁶⁰ Anshelm 1960, 34.

holm. Även det djärva tonfallet i predikningarna dämpades en aning. Orsakerna till detta kan vara flera. På det språkliga planet kan man tänka sig att tiden hann ifatt honom. Det som åhörarna upplevde som ett överraskande språkbruk i början av 1940-talet kanske inte längre överraskade dem femton år senare. Även den kyrkliga traditionen i Lund kan ha påverkat Bolander och dämpat hans predikostil. På ett personligt plan började Bolanders hälsa svikta och det fanns svaga tecken på att den stora arbetsbördan började ta ut sin rätt.⁶¹

Biskop

Vid biskopsvalet i Lund våren 1958 fanns två huvudkandidater till efterträdare åt Anders Nygren, nämligen Ragnar Askmark, domprost i Göteborg, och Nils Bolander. Efter förrättat val placerades Askmark i första förslagsrum och Bolander i andra. Den 30 juni utnämnde den svenska regeringen Nils Bolander till biskop i Lunds stift. Då de båda kandidaterna hade fått nästan lika många röster vid valet, skedde ingen orättvisa då man valde att utnämna Bolander till biskop. Dock fanns det bland allmänheten en viss tveksamhet till Bolanders kandidatur. En del funderade om det var rätt att låta en av Sveriges största förkunnare bli biskop och därmed frånta honom många predikotillfällen. Andra undrade om Bolander verkligen skulle trivas med alla de administrativa uppgifter som tillhör en biskop. Den 18 januari 1959 vigdes Nils Bolander till biskop i Uppsala domkyrka.⁶²

---

⁶¹ Anshelm 1960, 39–42; Sahlberg 1994, 101, 103–104.

⁶² Rydén 1960, 137–138; Löfström 1963, 13; Sahlberg 1994, 113.

Under det år som Bolander hann vara biskop i Lunds stift mötte han en hel del kritik. Främst var det hans herdabrev som fick kritikerna att reagera. Det hade underrubriken "Att få vara präst" och var till karaktären mer själavårdande än analyserande. I herdabrevet skriver Bolander: "Kultur- och tidsanalyser överlåter jag med varm hand i mer kunniga och kompetenta händer" och fortsätter med att konstatera: "Om dessa rader för någon enda läsare finge bli något av ett tröstebrev, en appell till större frimodighet i prästgärningen och kallet, har jag inte skrivit dem förgäves."⁶³ Svenska folket uppskattade herdabrevet och det gavs även ut i en dansk upplaga.⁶⁴

En del kritiker var däremot inte alls nöjda med herdabrevet och den inflytelserika litteraturkritikern Magnus von Platen anmärkte i sin recension i *Dagens Nyheter* bl.a. på att Bolanders framställning var "motsägelsefull och odistinkt" samt att han använde sig av ett "bombastiskt uttryckssätt" och borde "sättas på en stilistisk svältkur".⁶⁵ Då det i herdabrevet fanns flera inslag från Bolanders lyrik passade von Platen på att även kritisera Bolander som lyriker. Även rubriken på recensionen, *Lillpojken's herdabrev*, understryker von Platens kritiska och nedsättande hållning och han betecknar herdabrevet som "ett pekoral, som på en gång retar till löje och indignation". Bolander tog kritiken hårt, men fick stöd från de kyrkliga kretsarna.⁶⁶

---

⁶³ Bolander 1959, 14.

⁶⁴ Sahlberg 1994, 118–119.

⁶⁵ von Platen 1959, 4.

⁶⁶ Värmon 1960, 28; Sahlberg 1994, 118–120.

Precis som herdabrevet antyder blev Nils Bolander som biskop en pastor pastorum, en själasörjare för prästerna i stiftet. Han hade en gedigen erfarenhet som församlingspräst och kunde lätt sätta sig in i de vardagliga problem som prästerna stötte på. Som tidigare domprost var han också insatt i de projekt som var gemensamma för hela stiftet, speciellt gällande barn- och ungdomsarbetet, och dem fortsatte han att understöda också som biskop.⁶⁷

Ett betydelsefullt initiativ som Bolander tog under sin biskopstid var grundandet av "Lunds stifts arbetsfond". Bolanders syfte med fonden var att skapa en stabil ekonomisk grund för församlingsarbetet och samtidigt ge en ekonomisk möjlighet till nysatsningar. Medlen skulle samlas in genom församlingsanslag, kollekter, privata gåvor etc. Bolander var mån om att detta arbete inte bara skulle bestå av pengainsamlingar, utan evangelisationsaktioner av olika slag skulle ske parallellt med insamlingsverksamheten.⁶⁸

För Nils Bolander var frågan om kyrkans synlighet central och han var medveten om den roll som pressen hade för den publicitet som kyrkan fick. Detta var bakgrunden till att han i november 1959 inbjöd chefredaktörerna för alla tidningar i stiftet till gemensamma överläggningar. Bolander föreslog att man kunde utse kyrkans pressombudsmän, som skulle kunna bistå pressen med information om olika kyrkliga händelser. Motsva-

---

⁶⁷ Schöldtz 1960, 43–44; Löfström 1963, 14.

⁶⁸ Rydén 1960, 143; Löfström 1963, 14; Sahlberg 1994, 121.

rande konferenser med andra samhällsaktörer fanns också med i planerna.⁶⁹

Tiden blev dock för knapp för att kunna förverkliga alla planer. Redan under sommaren 1959 hade Nils Bolander drabbats av en sjukdomsattack och tvingats vara sjukskriven ända till början av november. Även om Bolander inför allmänheten inte visade några tecken på sjukdom, så tillfrisknade han aldrig helt. Sitt sista offentliga framträdande gjorde Bolander första söndagen i advent, den 30 november 1959, då han invigde S:t Andreas kyrka i Malmö. Några dagar senare träffade Bolander de teologer som han skulle prästviga fjärde söndagen i advent. Under mötet fick han plötsligt kraftig huvudvärk och blev medvetslös. Läkarna konstaterade att Bolander hade drabbats av en kärnbristning. Bolanders hälsotillstånd förbättrades något, men det var bara en tillfällig förbättring. Den 7 december 1959 avled Nils Bolander, endast 57 år gammal.⁷⁰

När man blickar tillbaka på Nils Bolanders liv finns det några särdrag som framträder med speciell styrka. Nils Bolander visade redan som ung ett starkt engagemang för de uppgifter han tog sig an och detta engagemang växte med uppgifterna. Han var målmedveten och hade visioner för församlingslivet som han inte tvekade att genomföra. Han var en god organisatör och idéskapare och kunde även inspirera andra. Den personliga kontakten med församlingsborna var viktig och något han vinnlade sig om att behålla även om de offentliga

---

⁶⁹ Rydén 1960, 142; Löfström 1963, 15.

⁷⁰ Rydén 1960, 143–145; Åkerberg 1985, 31–35; Sahlberg 1994, 123–130; Nivenius 1998, 50–53.

uppdragen ökade. Därtill hade Nils Bolander en stark prästidentitet. John Nilsson använder i sin beskrivning av Bolander uttrycket att han var "präst alltigenom", ord som säger något om hur prästidentiteten genomsyrade hela Bolanders personlighet.⁷¹ Om man till det lägger en stark personlig utstrålning och ett omväxlande och intresseväckande predikospråk, så anar man något av de bakgrundsfaktorer som gjorde Nils Bolander till en omtyckt förkunnare och präst.

2.2 En kontextuell skiss av Sverige på 1940-talet

"Vi lever i yttre fred härhemma i Sverige – även om gnistregnet från världsbranden då och då silar ned över oss. Men har vi också frid? Guds frid som övergår allt förstånd?"⁷² Det frågar sig Nils Bolander i en predikan på första böndagen, botdagen, 1945.

Med citatet ovan fångar Nils Bolander in den situation som man befann sig i Sverige på 1940-talet och belyser tre dimensioner av kontexten. Ytterst finns andra världskriget som rasar runt om i världen, följande dimension är livet i det neutrala Sverige och innerst det andliga läget hos Sveriges folk och åhöraren personligen.

I detta kapitel har jag för avsikt att ge en bild av hur det omkringliggande samhället såg ut under 1940-talet, det vill säga under den tidsperiod som de undersökta

---

⁷¹ Nilsson 1960, 17.

⁷² Bolander 40/5, 11.

predikomanuskripten kom till. Jag vill skissera något av den tidsanda som rådde i 1940-talets Sverige, dels genom att se på samhällsutvecklingen, dels genom att lyfta fram de strömningar som påverkade den teologiska och andliga diskussionen.

2.2.1 Samhällskontexten

Bakgrund

Den finansiella krisen i början av 1930-talet lade grunden för en ny socialdemokratisk ekonomisk och social politik i Sverige. Man hade en vision om ett välfärdssamhälle med staten som en stark pådrivande kraft. Redan i slutet av 1920-talet hade Per Albin Hansson myntat begrepp som "Folkhemmet" och "Välfärdsstaten" och de begreppen blev nu termer för en omstrukturering av det svenska samhället.⁷³ Vid mitten av 1930-talet svängde konjunkturerna internationellt sett och även Sverige kunde dra nytta av den förbättrade ekonomin med stigande levnadsstandard som följd.⁷⁴

---

⁷³ I Sverige har det förekommit en utdragen diskussion om folkhemmets ursprung och betydelse. Jag aktualiserar inte den diskussionen dess mer, utan berör den omstrukturering av samhället som var aktuell under 1940-talet för att få en bättre förståelse för den samhällskontext som var betydelsefull för Nils Bolanders predikan.

⁷⁴ Melin & Johansson & Hedenborg 2006, 338–339; Magnusson 2010, 337–340. Se även Brohed 2005, 122.

Situationen under andra världskriget

Samtidigt som det blåste ekonomiskt förliga vindar fanns det också orosmoln vid horisonten. I flera europeiska länder bredde fascistiska, nazistiska och totalitära ideologier ut sig. I Sverige uppfattades dels dåvarande Sovjetunionen och dels det allt aggressivare Tyskland som växande hot. Dock utbröt det ingen panik i Sverige vid andra världskrigets utbrott den 1 september 1939, även om krigsutbrottet naturligtvis lade sordin på stämningarna i landet. Sverige utfärdade en neutralitetsförklaring och någon direkt krigsfara hotade inte landet.⁷⁵

I slutet av år 1939 då vinterkriget mellan Finland och Sovjetunionen hade brutit ut förändrades stämningarna i landet. Det var med bestörtning som det svenska folket tog emot nyheten att kriget hade närmat sig de egna landsgränserna. Politiskt reagerade Sverige genom att bilda en bred samlingsregering under ledning av statsminister Per Albin Hansson. Den svenska neutralitetspolitiken prövades då Sverige var beroende av handeln med Tyskland. Sverige tvingades till betydande eftergifter mot tyskarna, som fick rätt att transportera livsmedel och kläder till Norge. Efter tyskarnas maktövertagande i Norge tilläts också den så kallade permitenttrafiken genom Sverige under åren 1940–1943. Det betydde att såväl tyska trupper som krigsmateriel transporterades via järnväg till och från Norge. Denna avvikelse från neutraliteten väckte stark kritik.⁷⁶

---

⁷⁵ Carlsson 1970, 566–567; Brohed 2005, 123.

⁷⁶ Hadenius & Molin & Wieslander 1967, 158–164, Carlsson 1970, 567–570; Hedenborg & Kvarnström 2006, 297–299.

Förutom en allmän oroskänsla inför framtiden fick kriget också andra konsekvenser för gemene man. Importprodukter som kaffe, te, bensin och tobak ransonerades, men även tillgången på inhemska livsmedel som socker, mjöl, bröd, kött, smör och fläsk var begränsad. Livsmedelsransonerna var tidvis ganska små, men ingen akut livsmedelsbrist uppstod. Med ett pågående världskrig in på knutarna fanns det också behov för försvaret att mobilisera sig. Cirka 400 000 män inkallades till krigsberedskap och kvinnorna engagerade sig för att hjälpa till med bl.a. mat- och klädförsörjning. Denna beredskapstjänst bidrog till att överbygga klyftorna mellan samhällsklasserna och stärka gemenskapen. Kriget medförde också att konventionerna gällande kontakter könen emellan lättades upp. Men samtidigt som kriget bidrog till att ena det svenska folket, så blev Sverige som land allt mer isolerat. De flesta internationella idrotts- evenemang ställdes in och det osäkra framtidsscenarioet gjorde att man var extra vaksam mot eventuella spionageförsök från andra länder. Med kampanjer som "en svensk tiger" ville man uppmärksamma det svenska folket på det gemensamma ansvar man hade för rikets säkerhet.⁷⁷

Som exemplen ovan visar stärkte situationen under kris- och krigsåren sammanhållningen i det svenska samhället och ledde till en nationell samling på flera plan. Statens informationsstyrelse var under åren 1940–1945 drivkraften för en nationell samling under parollen "Samhällsanda, vaksamhet, tystnad" och statsminister

---

⁷⁷ Carlsson 1970, 572; Hedenborg & Kvarnström 2006, 300–301; Melin & Johansson & Hedenborg 2006, 352, 355–356.

Hansson framstod som en landsfader och garant för neutralitetspolitiken. Vid den här tiden var kyrkorna och samfunden ännu en integrerad del av samhället, även om en viss sekularisering hade börjat.⁷⁸ Det innebar att även Svenska kyrkan sågs som ett instrument för en nationell samling kring humana värden och gemensamma insatser för nationen. Det fanns i samhället ett slags "beredskapsreligiositet", som värnade om kristna värden samtidigt som Svenska kyrkan också användes som en symbol för landets intressen. Ett exempel på den stärkta sammanhållningen är den sammankomst i Stockholms stadshus som ordnades den 24 november 1941. Inför det yttre hot som kriget innebar samlades riksdagsledamöter och kyrkomötesmedlemmar kring grundvalarna för det svenska folkets samhörighet och man undertecknade en manifestation med parollen "Den svenska linjen är den kristna linjen". Med detta ville man understryka att den bärande grundvalen i det svenska samhället var den kristna humanismen. Mötet fick en stark symbolisk betydelse. Frikyrkosamfunden i Sverige höll i princip med, även om en del kritik riktades mot att det nationella överordnades det kristna. Bakom detta fanns en rädsla för att nation och nationalkyrka skulle blandas samman.⁷⁹

Ett annat uttryck för den stärkta sammanhållningen var att det Allmänna kyrkliga mötet 1941 fick karaktären av en nationell ekumenisk manifestation.⁸⁰ I mötet deltog

---

⁷⁸ Begreppet sekularisering diskuteras i kap. 3.3.2.

⁷⁹ Brohed 2005, 134, 166, 168.

⁸⁰ Det Allmänna kyrkliga mötet är sedan år 1908 ett organ inom Svenska kyrkan för information, inspiration och uppbyggelse. Det är inget lagstadgat organ, utan är verksamt inom den frivilliga verksam-

såväl den katolske biskopen som företrädare för övriga kyrkor och samfund i Sverige. Det var första gången som representanter för hela den svenska kristenheten deltog. Krigshotet gjorde att man kunde lägga läromässiga meningsskiljaktigheter åt sidan och samlas kring det kristna arvet istället. Mötet blev en fosterländsk samling.⁸¹

Man kan säga att det inte enbart var den gemensamma sammanhållningen som stärktes under kris- och krigsåren, Svenska kyrkan fick även en starkare ställning i samhället då det fanns ett behov av gemensamma värdegrunder.⁸²

Som ovan nämndes var kyrkorna och samfunden en integrerad del av samhället vid denna tid och det innebär att även den kristna pressen hade en genomslagskraft. Den bevakade de politiska frågorna och partiernas åsikter i religiösa och etiska spörsmål utifrån en kristen samhällssyn och moraluppfattning. Man följde även med utvecklingen utomlands och rapporterade t.ex. om förföljelserna av de ryska kristna. Även de kristna samfunden var tvungna att ta ställning till utvecklingen i Tyskland och till den människosyn som förföljelsen av judarna gav uttryck för. En speciell uppmärksamhet rik-

---

heten. Mötet samlas vart tredje år. Deltagare är de lekmannaombud som utses av församlingarnas kyrkoråd. Jämför allmänna kyrkomötet (1863–1982), senare kyrkomötet, som är Svenska kyrkans högsta representativa och beslutande organ och vars ledamöter väljs av elektorerna genom indirekta val. Se *Allmänna kyrkliga mötet*, Nationalencyklopedin 1989, 230; Andrén & Brohed 1993, 613.

⁸¹ Brohed 2005, 168–169.

⁸² Brohed 2005, 123.

tades mot utvecklingen i de nordiska grannländerna Finland, Norge och Danmark.⁸³

När vinterkriget bröt ut var de svenska sympatierna helt på Finlands sida. Sympatierna yttrade sig i konkreta handlingar, så väl militära som humanitära. Sverige var ju som känt neutralt, men trots det tjänstgjorde ca 8 000 svenska frivilliga i den finländska armén. Den största insatsen var dock av humanitär art. Under åren 1941–1946 togs drygt 63 000 finländska barn i åldrarna fem till åtta år omhand i Sverige under en kortare eller längre tid. Det var den största barnomflyttningen som hade gjorts och den har på senare år väckt mycket debatt. Även omfattande hjälpinsamlingar till förmån för det finländska folket arrangerades av olika organisationer.⁸⁴ Som ett exempel kan nämnas att Engelbrekts församling, den församling där Nils Bolander tjänstgjorde, tog initiativ till en insamling till förmån för sin vänförsamling Norra svenska församlingen i Helsingfors. I november 1946 transporterades 32 kollin kläder och skor samt några kollin livsmedel till den finländska församlingen. I väntan på följande insamling uppmanades församlingsborna att skicka livsmedelspaket och kontanter direkt till vänförsamlingen.⁸⁵

I Sverige följde man även noggrant med förhållandena i Danmark och Norge. När Tyskland angrep Danmark och Norge i april 1940 reagerade de båda länderna på olika sätt. Den danska regeringen kapitulerade direkt och ombildades till en bred samlingsrege-

---

⁸³ Brohed 2005, 123, 168.

⁸⁴ Carlsson 1970, 568; Brohed 2005, 167.

⁸⁵ Engelbrekts församlingsblad februari 1947, 5. Nils Bolander var en av dem som hade undertecknat insamlingsrapporten.

ring. Den danske kungen, Christian X, fick sitta kvar som en nationell symbol. De danska myndigheterna fortsatte att fungera trots ockupationsstyret. En händelse som väckte stor uppmärksamhet även i Sverige var när den danske diktaren och prästen Kaj Munk mördades på order av Gestapo.⁸⁶

I Norge gjorde man starkare motstånd och den militära ockupationen misslyckades till en början. Istället växte en stark motståndsrörelse fram. Kungahuset och regeringen flydde till England. Efter någon månad tvingades dock även Norge att kapitulera och Nasjonal Samling under ledning av Vidkun Quisling blev det enda tillåtna partiet. Trots det var det norska motståndet starkt och olika sektorer av samhällslivet såsom politiska partier, fackföreningsrörelsen, idrottsrörelsen och kyrkan bidrog till motståndet på olika sätt. De norska biskoparna, domprostarna och över 90 procent av prästerna lät bli att utföra de uppgifter som hörde till den statliga delen av deras ämbeten. Istället grundade man en norsk bekännelsekyrka, den fria lutherska folkkyrkan, som var fristående från den nazistiska statsledningen. Ledare för den kyrkliga motståndsrörelsen var biskop Eivind Berggrav. Berggrav arresterades 1942 och satt fängslad resten av kriget. Även andra kyrkliga ledare satt fängslade, bl.a. teologie professorn och kyrko-

---

⁸⁶ Se *Danmark*, Nationalencyklopedin 1990b, 402–403; Brohed 2005, 167. Bolander anger mordet på Munk som ett exempel på tillfällen då man har försökt tysta ned evangeliet, men inte lyckats. Se Bolander 43/13, 5–6.

ledaren Ole Hallesby. Domprosten i Trondheim, Arne Fjellbu, lyckades fly till Sverige år 1944.⁸⁷

Den allvarliga och dramatiska situationen i grannländerna bevakades noga av det svenska folket. Sverige hade till en början en väldigt restriktiv flyktingpolitik. Med 1930-talets krisår och höga arbetslöshet i minnet var man rädd för att det igen skulle bli brist på arbete om man lät utlänningar komma till landet. Dessutom fanns det också inslag av rastänkande och antisemitism i bakgrunden. Det som förändrade den svenska opinionen var deportationen av norska judar till Tyskland 1942. Då dödades ca 700 judar, medan drygt 900 lyckades fly till Sverige. En liknande aktion mot danska judar inleddes år 1943, men genom att en offentlig varning av Köpenhamns biskop Hans Fuglsang-Damgaard lästes upp i de danska kyrkorna lyckades ca 7 500 danska judar fly till Sverige. Speciellt den kyrkliga opinionen reagerade starkt på dessa förföljelser och det fick genomslag i pressen. Detta ledde till att flyktingpolitiken började diskuteras allmänt och flyktingströmmen från både Baltikum och Finland ökade. Vid slutet av år 1944 fanns det ca 91 500 flyktingar i Sverige. Då övertog också staten det ekonomiska ansvaret för flyktingarna. Tidigare hade ansvaret vilat på enskilda hjälporganisationer. En omtalad räddningsaktion alldeles i krigets slutskede var "De vita bussarna" under ledning av greve Folke Bernadotte och organiserad av Röda

---

⁸⁷ Se *Norge*, Nationalencyklopedin 1994, 244, 260–261; Brohed 2005, 167–168. Berggravs och Hallesbys livsöden berörde omgivningen och deras frihetskamp omtalades allmänt i Sverige. Detta märks också i Bolanders predikningar. Berggravs och Hallesbys tid som fångslade berörs i Bolander 39/18, 2 och 42/8, 18.

korset. Då evakuerades 21 000 fångar från olika koncentrationsläger och fördes till Sverige. Den ovannämnda restriktiva flyktingpolitiken var en av orsakerna till de hjälpinsatser som utfördes av såväl alla frivilligorganisationer som kyrkor.⁸⁸

Sverige under efterkrigstiden

Det faktum att Sverige stod utanför kriget gjorde att Sverige vid krigsslutet på många sätt hade ett försprång gentemot grannländerna på ett ekonomiskt plan. Ändå präglades slutet av 1940-talet av ekonomiska regleringar och ransoneringar och var samtidigt ett skede när industrin ställde om sig från krigstida självförsörjning till att hitta nya exportprodukter och -partners. Den kraftiga ekonomiska tillväxt som de kommande decennierna skulle föra med sig var på väg. Också vad beträffar olika näringsgrenar skedde det stora förändringar. Vid 1930-talets början var jordbruket den näring som sysselsatte flest personer, men redan före krigsutbrottet hade industrin och den offentliga sektorn gått om jordbruket beträffande sysselsättningsgraden. Utvecklingen fortsatte under kriget och vid krigsslutet hade Sverige förvandlats till ett modernt industrisamhälle.⁸⁹ Att Sverige, till skillnad från t.ex. Finland, inte heller behövde sätta sina resurser till att bygga upp ett krigsdrabbat land och inte hade offrat en betydande del av den unga generationens män som antingen hade stupat i kriget eller sårats så

---

⁸⁸ Carlsson 1970, 577–578; Brohed 2005, 166–167; Hedenborg & Kvarnström 2006, 299–300.

⁸⁹ Hadenius & Molin & Wieslander 1967, 289; Brohed 2005, 122; Magnusson 2010, 373–385, 391–400.

svårt att de fick men för livet, inverkade naturligtvis också på Sveriges möjligheter att utveckla sitt land.

Som nämndes i början av detta kapitel hade Per Albin Hansson redan i slutet av 1920-talet myntat uttrycket "Det svenska folkhemmet" som betecknade den vision som socialdemokraterna hade för det svenska samhället. Samhällsvisionen fokuserade på tre saker: demokrati, folkuppfostran och social rättvisa.⁹⁰ Man ville skapa ett allmänt trygghetssystem som tog ansvar för hela befolkningen och garanterade en minimistandard även för de svaga och sjuka. Redan före kriget genomförde man en rad socialpolitiska reformer och arbetet fortsatte under efterkrigstiden. Man införde bl.a. allmänna arbetslöshets- och sjukförsäkringar, barnbidrag, samt rätt till lagstadgad semester. Fackföreningsrörelsen understödde förslagen och bidrog därmed till skapandet av det svenska välfärdssamhället. Det riktades också kritik mot folkhemsideologin och främst var det den starka statliga styrningen och kontrollen samt tendensen till likriktning som man ifrågasatte.⁹¹

De flesta socialpolitiska reformerna mottogs positivt av de olika kristna samfundet i landet. Men de reformer som riktades mot skolan och socialvården kunde man inte acceptera. Dels ville socialdemokratin att kristendomsundervisningen i skolan skulle få en mer objektiv inriktning och dels ville den avveckla diakonisjukhusen. Diskussioner kring dessa frågor fortgick under flera de-

---

⁹⁰ Radions roll som folkuppfostrare diskuteras närmare nedan i kapitel 4.1.

⁹¹ Frängsmyr 2000, 280–282; Bäckström & Edgardh Beckman & Pettersson 2004, 28–29; Brohed 2005, 194–195; Melin & Johansson & Hedenborg 2006, 366–367.

cennier, men grunden lades redan under efterkrigs-åren.⁹²

Under krigsåren hade stat och kyrka närmat sig varandra och man samlades under den gemensamma parollen "Den svenska linjen är den kristna linjen". Då krigshotet inte längre var överhängande skedde en distansering från samhällets sida och folkhemsideologin räknade inte längre med kyrkan och kristendomen. Man ville istället skapa en värdegemenskap kring samhällets mål, och samhällsnyttan blev etiskt vägledande. Denna inställning blev en besvikelse för de kristna kyrkorna och samfunden, som hade förväntat sig en positivare attityd. Detta ledde till att kyrkorna började fråga sig i vilken mån kristendomen fanns med som grund i denna nya värdegemenskap och om Sverige fortsättningsvis kunde räknas som ett kristet land, den ökande sekulariseringen till trots.⁹³

Reflektioner angående tidsandan

Då jag med den ovanbeskrivna samhällskontexten som bakgrund sammanfattar tidsandan i 1940-talets Sverige kan jag konstatera att det var ett dramatiskt decennium på flera plan. Andra världskriget kastar sin skugga över landet, även om Sverige, i jämförelse med sina grannländer, lever i skydd undan kriget. Sveriges neutrala ställning i kriget ger landet en speciell position, som är rätt unik. Man lever i krigstid, men personligen drabbar inte kriget så många svenskar. Man är nog berörd av kriget i den meningen att hotet om krig är ständigt närvarande

---

⁹² Brohed 2005, 195–201.

⁹³ Brohed 2005, 194–195. Se nedan kap. 3.3.2.

och man följer noga med utvecklingen i grannländerna. Men på det personliga planet är det inte så många som är drabbade på så sätt att de skulle ha mist någon anhörig eller på annat sätt ha varit i närkontakt med kriget. En del smärre begränsningar till trots fortsätter det vardagliga livet som innan krigsutbrottet. Den neutrala ställningen ger också positiva konsekvenser för den ekonomiska utvecklingen. Högkonjunkturen fortsätter längre och man har möjlighet att planera för framtiden på ett annat sätt än de krigsdrabbade länderna.

Även sett ur en annan synvinkel var 1940-talet ett dramatiskt decennium. Sverige befann sig då i ett samhälleligt brytningsskede. Jag ser åtminstone tre olika brytningspunkter: 1) *Urbaniseringen* som medförde en förändring från jordbrukarsamhälle till industrisamhälle, 2) *Sekulariseringen* som vann insteg och förändrade såväl kyrkans som den kristna trons ställning i samhället och 3) *Folkhemsideologin* som genomför många olika slags reformer i syfte att modernisera samhället. Dessa brytningspunkter hade genomgripande konsekvenser för hela samhällsstrukturen och påverkade också varandra inbördes.

Även om kyrkans ställning också hänger ihop med sekulariseringen finns det skäl att separat beröra den. Kyrkan var, som nämnts tidigare i detta kapitel, en integrerad del av samhället och hade därmed en stark ställning. Detta märks framför allt under krigsåren då man även från statsledningens sida knyter starkare band med kyrkan då det finns behov av en gemensam värdegrund. Hotet om krig gör att individer söker stöd i kyrkan. Samtidigt används också kyrkan som symbol för landets intressen. Efter krigsslutet lossar socialdemokratin på

banden till kyrkan och söker istället sin värdegrund i samhällsnyttan. Inom kyrkan hade man förväntat sig en annan utveckling och blir betänksam angående den undanskuffade roll som man hänvisas till. Kyrkans ledning hade tydligen förväntat sig att samma nära relation till statsmakten skulle fortgå också efter krigsslutet, medan man från statsledningens sida av allt att döma såg det hela på ett annat sätt. Med beaktande av samhällets behov sökte man stöd hos kyrkan i en samhällelig kris-situation, men engagemanget var inte djupare än att man vid krigsslutet var redo att gå sina egna vägar. Man kan fundera om man inom kyrkan var så van vid den stabila ställning som man hade fått under den tid som ännu var präglad av enhetskulturen att man inte ens insåg risken att man till viss del kunde bli utnyttjad av de samhälleliga intressena.

Alla samhälleliga förändringar hade naturligtvis också sina följder för den enskilda medborgaren. Allt fler flyttade till städerna och fick nya förhållanden att anpassa sig till. Man följde inte längre i fädernas spår, utan gick egna vägar vad försörjningen beträffar. Levnads-standarden steg, men fortfarande hade många det rätt knapert. Samtidigt bidrog såväl kriget som folkhems-ideologin till att skillnaderna mellan olika samhälls-klasser luckrades upp och detta skapade en starkare enhetskänsla i landet.

En intressant iakttagelse under krigsåren är det ansvar som många vanliga medborgare kände för de krigsdrabbade ute i Europa. Hjälpinsamlingar ordnades till förmån för många olika ändamål och många öppnade inte bara sin börs, utan även sitt hem för de drab-bade. Det faktum att 65 000 finländska krigsbarn togs

omhand av vanliga svenskar vittnar om detta. Även initiativen att Sverige borde hjälpa fler flyktingar kom från medborgarnas sida.

2.2.2 Teologiska strömningar och andlig kontext

Under varje tidsperiod finns det olika andliga strömningar som påverkar det religiösa livet i ett samhälle. Utifrån Nils Bolanders predikan och det samhällsengagemang han visade finns det ett behov av att se vad som rörde sig i tiden i 1940-talets Sverige. Vilka var de strömningar som var aktuella och som på olika sätt kan ha berört Bolander och eventuellt också influerat hans predikan?

I föregående avsnitt beskrev jag folkhemsideologins strävan att förändra det svenska samhället genom att införa nationella och generella lösningar som skulle garantera välfärd för alla medborgare. Som en del av folkhemmet utvecklades också ett teologiskt folkkyrkotänkande med en kollektivistisk prägel. Förhållandet mellan kyrka och folk poängterades och ställdes i motsats till den pietistiska betoningen av individens relation till kyrkan.⁹⁴ Folkkyrkotanken var ingen nyhet på 1940-talet, men den präglade Svenska kyrkan både som idé och på ett organisatoriskt plan.

Folkkyrkotankens rötter finns i unglyrklygheten som växte fram i början av 1900-talet och som strävade efter att samla det svenska folket kring kyrkan och de nationella värdena. Ända från dissenterlagstiftningen år

---

⁹⁴ Bäckström & Edgardh Beckman & Pettersson 2004, 29.

1860 och under hela 1900-talet pågick också en debatt om Svenska kyrkans förhållande till staten. I relation till den debatten formulerade de svenska biskoparna ett kyrkligt reformprogram som presenterades för kyrkomötet år 1929.⁹⁵

Folkkyrkotanken var ursprungligen avsedd som ett sätt för kyrkan att vara delaktig i folkhemsbygget och man strävade efter att kyrkan skulle få en folkrörelseprägel med en friare ställning gentemot staten. Men genom en rad politiska ställningstaganden, framför allt genom församlingsstyrelselagen år 1930 då den politiska partistrukturen inkluderades i det kyrkliga beslutstagandet, så förverkligades inte detta. Istället stärktes kyrkans roll som myndighet och prästen sågs som en ämbetsman som företrädde den offentliga förvaltningen. Kyrkans frivilliga arbete utfördes främst av kvinnor och deras arbete organiserades i fristående föreningar, som saknade formell ställning inom kyrkan. Kyrkan fick därmed ingen aktiv roll i skapandet av det svenska folkhemmet,

---

⁹⁵ Sven Thidevall har undersökt uppkomsten av reformprogrammet och det politiska mottagandet av det i boken *Kampen om folkkyrkan*. Ett folkkyrkligt reformprogramms öden 1928–1932. Han pekar på att det i biskopsmotionen år 1929 fanns tre huvudpunkter: 1) Behovet av rörelsefrihet för kyrkan i relation till den allt mer sekulariserade statsmakten. En förutsättning för denna rörelsefrihet var möjligheten att fritt kunna lämna Svenska kyrkan. 2) Vikten av att barnen också i fortsättningen skulle få en kristen fostran i skolan. 3) Betonandet av att kyrkan bör framstå mer som en folkrörelse än som en myndighet. Thidevalls undersökning visar att det endast var i frågan om barnens kristendomsundervisning som utvecklingen kom att följa biskopsmötets vision. Se Thidevall 2000. Angående folkkyrkotankens rötter, se Ekstrand 2002, 25–29. Björn Vikström redogör för hur den svenska folkkyrkoteologin har utformats och utvecklats ur ett systematiskt-teologiskt perspektiv i Vikström 2008, 48–110.

utan dess uppdrag koncentrerades till privatlivets och familjens sfär. Under 1940-talet fortsatte utredningen om en dissenterlagstiftning och år 1951 antog Sveriges riksdag en ny religionsfrihetslag där rätten till fritt utträde ur Svenska kyrkan fastslogs.⁹⁶

Då kyrkorna och samfunden under 1940-talet fortfarande var en integrerad del av det svenska samhället innebar det att kyrkans företrädare hade en central roll i samhället och inte heller tvekade att delta i samhällsdebatten. Under krigsåren gjorde biskoparna flera gemensamma uttalanden. Det första uttalandet gjordes redan år 1936 med anledning av Italiens anfall av Etiopien. Även efter kristallnatten 1938 vädjade biskoparna i dagstidningarna om ekonomiskt stöd för drabbade judar.⁹⁷ Under 1940-talet kan nämnas det engagemang som kyrkans biskopar och präster visade när det blev känt att norska judar hade deporterats till Tyskland 1942.⁹⁸ När ärkebiskop Erling Eidem installerade Manfred Björkqvist till biskop i Stockholms stift första söndagen i advent 1942 berörde han i sitt tal händelserna i Norge. Även biskop Gustaf Aulén aktualiserade händelserna i en predikan i radiogudstjänsten från Strängnäs domkyrka samma söndag. Noteras bör att vid den här tiden lyssnade över 40 procent av svenska folket på radiogudstjänsterna, vilket innebär att en radiopredikan hade betydligt större genomslagskraft än i dag. Också domprost Olle Nystedt i Göteborg lyfte fram deportationen av judarna i sin predikan denna söndag. Följande sön-

---

⁹⁶ Thidevall 2000; Ekstrand 2002, 29; Bäckström & Edgardh Beckman & Pettersson 2004, 29–30.

⁹⁷ Jonson 2011, 195–197, 267.

⁹⁸ Se kap. 2.2.1.

dag lästes ett budskap från biskoparna upp i alla svenska kyrkor. Budskapet handlade om kampen mot hatet. Dessutom kontaktade man statsminister Hansson i frågan.⁹⁹ Därutöver engagerade sig också många enskilda präster i kampen mot nazismen.¹⁰⁰

Till den andliga kontexten hör också att det på 1940-talet fanns en öppenhet för att diskutera moralfrågor. Inom kyrkor och samfund fanns en oro för den sekulariserade och frigjorda ungdomskultur som höll på att växa fram. Mot denna ställdes en moraluppfattning med kristna värderingar som grund.¹⁰¹

---

⁹⁹ Brohed 2005, 182; Jonson 2011, 268–269. Med tanke på Eidems, Auléns och Nysteds engagemang i frågan om deportationen av judar skulle det ha varit intressant att jämföra vad Nils Bolander predikade om första söndagen i advent 1942. Tyvärr finns inte någon sådan predikan bevarad i undersökningsmaterialet.

¹⁰⁰ Biskop Aulén var en av de präster som deltog i kampen mot nazismen. Under andra världskriget engagerade han sig i situationen i Norge och blev på olika sätt Norges röst i Sverige. Förutom att han i tal, föredrag och tidningsartiklar uttryckte sina åsikter mot nazismen tog han också tillsammans med sin fru emot krigsflyktingar i sitt hem. Även domprost Nystedt hörde till de präster som aktivt engagerade sig mot nazismen. Se Aulén 1975, 167–195; Brohed 2005, 182; Jonson 2011, 285–317.

¹⁰¹ Brohed 2005, 139. Etnologen Jonas Frykman har i sin bok *Dansbaneeländet* undersökt den debatt angående den nya ungdomskulturen som kulminerade hösten 1941. Frykman påpekar att trots att präster och andra religiöst engagerade personer var föregångare i debatten, så återspeglades åsikterna även i många andra kretsar. Frykmans analys visar att kritiken av ungdomarna indirekt blir till en kritik av samhället och hur det har utvecklats. Man låter frågan om ungdomarnas livsstil bli det problem man konkret angriper då man egentligen har behov av att diskutera moral och politik, klassrelationer i det demokratiska Sverige samt känslor av hopp och oro inför andra världskriget. Enligt Frykman frigjorde debatten spänningar

Under den här tiden blir en mer differentierad spiritualitet tydlig och fromhetsriktningar med olika betoningar gällande kristen tro växer fram. De riktningar som jag finner betydelsefulla för att förstå det andliga klimatet i Sverige på 1940-talet är Oxfordgrupprörelsen, Den nya kyrkosynen samt olika väckelserörelser.

Vad beträffar *Oxfordgrupprörelsen*, som under 1930-talet fick spridning i Sverige, var just den ovannämnda öppenheten för att diskutera moralfrågor en lämplig grogrund. Oxfordgrupprörelsen var en interkonfessionell väckelserörelse som inte strävade efter att bilda något nytt samfund, utan ville att anhängarna skulle förbli medlemmar i sina ursprungliga samfund. Oxfordgrupprörelsen utgick från Frank Buchman (1878–1961), som var en amerikansk luthersk präst. År 1921 kom han till England och startade en evangeliserande verksamhet bland studenterna i Oxford och Cambridge. Denna verksamhet utvecklades under slutet av 1920- och början av 1930-talet till den väckelserörelse som vi känner som Oxfordgrupprörelsen.¹⁰²

Oxfordgrupprörelsens verksamhetsformer och arbetsmetoder avvek till en del från andra väckelserörelser. Istället för att hålla stora massmöten riktade man in sig på att nå olika nyckelpersoner, vilka sedan kunde sprida budskapet om Kristus vidare åt andra. Inom rörelsen betonade man full överlåtelse till Gud och uppmanade sina anhängare att göra upp med synden bl.a. genom personlig bekännelse och bikt inför andra kristna.

---

som redan en längre tid hade funnits i det dåtida samhället. Se Frykman 1988,9–11, 22–24,104.

¹⁰² Ekstrand 1993, 1, 25; Brohed 2005, 137.

Som hjälpmedel använde man sig av de fyra absoluten: absolut renhet, ärlighet, osjälviskhet och kärlek. Dessa sågs inom grupprörelsen som ett koncentrat av Bergspredikans etiska och andliga budskap och syftet med dem var att avslöja såväl små som stora synder, som kunde vara ett hinder i människans relation till Gud. Även om man inom grupprörelsen påpekade att ingen till fullo kunde uppfylla de fyra absoluten, så poängterades ändå vikten av att kontinuerligt spegla sitt liv mot dem. Men förutom att de fyra absoluten skulle vara riktlinjer för det personliga kristna livet hade de också en annan funktion, nämligen att vara det fundament som såväl sociala som politiska beslut vilade mot. Denna kristna grund såg man som lösningen på de internationella krisfrågorna.¹⁰³

Karakteristiskt för Oxfordgrupprörelsen var att man samlades till house-party med en stilla stund, diskussion och korta vittnesbörd på programmet. Den stilla stunden, där människorna fick möjlighet att stilla sig samt be och meditera var central inom grupprörelsen. Man betonade att det är i stillheten som Guds Ande talar direkt till människans själ och att människan då kan höra Guds röst och erfara gudomlig ledning. De personliga vittnesbörderna var också viktiga inom Oxfordgrupprörelsen. Denna delgivning hade en dubbel innebörd, dels i form av bekännelse, dels i form av vittnesbörd. Inom grupprörelsen betonades också betydelsen av att gottgöra de misstag som enskilda individer hade begått,

---

¹⁰³ Ekstrand 1993, 24, 30–31; Brohed 2005, 137.

antingen genom att personligen be om förlåtelse eller i vissa fall genom att materiellt gottgöra felstegen.¹⁰⁴

År 1938, strax innan andra världskriget, ändrade rörelsen karaktär och fick en mer politisk inriktning. Man började använda namnet Moral Re-Armament, MRA, eller på svenska Moralisk upprustning. MRA sågs som ett religiöst svar på de politiska frågor som uppkommit till följd av den militära upprustningen. Till en början medförde övergången från Oxfordgrupprörelse till MRA inga större ideologiska förändringar. I den politiska och andliga situation som rådde ville man närmast profilera sitt arbete tydligare och ge det en klarare inriktning. Man höll fast vid inarbetade arbetsmetoder och baserade verksamheten på de fyra absoluten. Gradvis förflyttades dock arbetets tyngdpunkt från det andliga området till sociala och politiska frågor och från år 1943 och framåt betonades vikten av demokrati i allt högre utsträckning vid sidan av det kristna budskapet. Även andra tyndpunktsförskjutningar inträdde. Om man inom Oxfordgrupprörelsen fokuserade på individens gudsförhållande, vidgade man perspektivet inom MRA till att gälla kollektivet. Istället för att tala om tro började man tala om moral och utvecklingen gick också från individetik till socialetik. Detta innebar att MRA i förhållande till Oxfordgrupprörelsen kom att präglas av ett mer universellt perspektiv där även de specifika kristna dragen dämpades till förmån för en mer allmänreligiös inställning. Målet var en moralisk och andlig revolution som skulle omskapa hela världen.¹⁰⁵

---

¹⁰⁴ Ekstrand 1993, 31–34.

¹⁰⁵ Ekstrand 1993, 107–114; Jarlert 1995, 111–112; Brohed 2005, 137.

De första presentationerna av Oxfordgrupprörelsen i Sverige ägde rum vid olika möten redan i mitten av 1920-talet. En av dem som inspirerats av rörelsen var Bengt Jonzon, senare biskop i Luleå stift. Även Erik Arbin, Nils Bolanders företrädare som komminister i Engelbrekts församling och senare kyrkoherde i S:t Johannes församling, influerades av Oxfordgrupprörelsen på 1930-talet och introducerade en del av rörelsens arbetsmetoder i sitt församlingsarbete.¹⁰⁶ Arbin kom senare att bli en av rörelsens förgrundsgestalter i Sverige. I början av 1930-talet grundades de första oxfordgrupperna i Uppsala och Stockholm och speciellt den i Uppsala blev gynnsamt mottagen framför allt i akademiska kretsar. Rörelsens idéer spred sig och i mitten av 1930-talet fanns det en mängd grupper runt om i landet som arbetade utifrån modellen med house-party.¹⁰⁷

Följande steg i Oxfordgrupprörelsens utveckling i Sverige togs sommaren 1938 då det hölls ett stort möte i Visby. Över 700 deltagare var samlade till mötet, som var ett förberedelsemöte för ett stort internationellt house-party i Interlaken i Schweiz. I och med Visby-mötet fick Oxfordgrupprörelsen en tydligare inriktning mot Moralisk upprustning (MRA). Idéerna om moralisk upprustning var i sig inte främmande för åhörarna och kunde väl tas emot i det rådande kulturklimatet. Det man däremot värjde sig emot var kombinationen av personlig tro och politisk kritik.¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ Se kap. 2.1.2.

¹⁰⁷ Jarlert 1995, 274–302; Brohed 2005, 137–138.

¹⁰⁸ Jarlert 1995, 321–332; Brohed 2005, 139.

Under hela krigstiden fortsatte man att hålla house-parties och konferenser runt om i landet och speciellt bland ungdomar väcktes ett tydligt intresse. Oxfordgrupprörelsens inflytande inom Svenska kyrkan var tydligt under kriget, framför allt vad beträffar predikan, själavård och evangelisation. Inflytandet kom dels genom församlingsmedlemmar som även var aktiva inom rörelsen, dels genom präster som var influerade av rörelsens budskap, men även genom mer eller mindre officiella samarbetsprojekt mellan Svenska kyrkan och Oxfordgrupprörelsen i form av olika kurser och konferenser.¹⁰⁹

Oxfordgrupprörelsen var till sin karaktär kulturöppen och det resulterade i att ett flertal författare och kulturdebattörer anslöt sig till rörelsen. Som exempel kan nämnas författarna Sven Stolpe och Harry Blomberg, som var ledande personer inom rörelsen under ett tiotal år.¹¹⁰ Vid krigsslutet hade Oxfordgrupprörelsen ett tiotal heltidsarbetande medarbetare. Samtidigt drog sig ett flertal frontfigurer tillbaka. Bland annat Stolpe och Blomberg hörde till dem som distanserade sig från rörelsen.¹¹¹

En teologisk strömning av ett annat slag var den som kallats *Den nya kyrkosynen*. Den växte fram inom Svenska kyrkan under 1930-talet som ett alternativ till folkkyrkosynen och fick sitt genombrott under andra

---

¹⁰⁹ Jarlert 1995, 355–377. Om Oxfordgrupprörelsens inflytande gällande predikan, se även Giertz 1986, 77–80.

¹¹⁰ Stolpe och Blomberg besökte även tidvis den författarkrets i Hedemora som Nils Bolander var verksam i under 1930-talets senare hälft. Se kap. 2.1.1.

¹¹¹ Jarlert 1995, 377–381; Brohed 2005, 139–140.

världskriget. Den nya kyrkosynen hade en stark betoning av kyrkan och underströk att eftersom kyrkan har sitt ursprung i Kristus kan kyrkan och Kristus inte skiljas åt. Guds frälsningsverk genom Kristus fortsätter genom kyrkan då kyrkan representerar Kristus. Det som konstituerar kyrkan är nådemedlen, d.v.s. ordet och sakramenten. De flesta inom Den nya kyrkosynen tillade också ämbetet som en grundläggande faktor.¹¹²

Den nya kyrkosynen stärkte kyrkans identitet. Man betonade att kyrkan är där Kristus är. Det här innebar att kristendomen inte heller kunde skiljas från kyrkan och detta fick konsekvenser för den kristna identiteten. Att bli en kristen innebar att inlemmas i kyrkan och att vara en kristen inbegrep att leva i kyrkan. Man underströk att kyrkan är helig, samtidigt som man påpekade att kyrkans helighet inte beror på dess medlemmars fullkomlighet. Även nåden som grund för frälsningen lyftes fram, även om man pekade på att livet i den kristna tron också medför förpliktelser. Kyrkan sågs som det nya gudsfolket, en gemenskap där frälsningen gällde var och en individuellt, samtidigt som alla hade full delaktighet i Kristi rikedomar. Man påminde också om att kyrkan var den nya tidsålderns kyrka som var verksam under en begränsad tid, nämligen mellan uppståndelsen och parusin.¹¹³

Den nya kyrkosynen var starkt representerad bland teologerna vid de svenska universiteten och bland de ledande kyrkomännen. Exempel på företrädare för Den nya kyrkosynen var Anton Fridrichsen, Olof Linton,

---

¹¹² Aulén 1953, 186–206; Brohed 2005, 148–150.

¹¹³ Aulén 1953, 207–210.

Gustaf Aulén, Ragnar Bring och Anders Nygren. Den nya kyrkosynen väckte debatt och framför allt var det folkkyrkoteologins företrädare som t.ex. biskoparna Torsten Bohlin, Arvid Runestam och Manfred Björkqvist, Nils Bolanders biskop i Stockholm, som stod för kritiken. De kritiserade Den nya kyrkosynen för att den underskattade den enskilda individen och hennes ställningstagande och överskattade kyrkan som Kristi kropp. Även betoningen av det sakramentala samt ämbetets starka roll fick del av kritiken. Den nya kyrkosynen kom även att bidra till skarpa motsättningar mellan frikyrkligheten och Svenska kyrkan gällande församlingens och kyrkans identitet.¹¹⁴

Under kris- och krigsåren utgjorde de olika *väckelserörelserna* ett betydande inslag i svenskt samhällsliv. Cirka tio procent av befolkningen, d.v.s. 600 000 personer, hörde till någon av dem. I det här sammanhanget står väckelserörelserna som ett gemensamt begrepp för tre olika grupper av väckelserörelser: de inomkyrkliga väckelserörelserna, trossamfunden samt de överkonfessionella väckelserna.¹¹⁵

År 1918 bildade Svenska Missionsförbundet, Baptistsamfundet och Metodistkyrkan *Frikyrkliga samarbetskommittén*, som höll gemensamma möten med fem års mellanrum även under kris- och krigsåren. Frikyrkliga samarbetskommittén blev frikyrkornas språkrör i den allmänna debatten gällande t.ex. kyrka och stat-frågan, religionsfriheten, skolan samt sociala frågor. Under det första decenniet av sin verksamhet kännetecknas Fri-

---

¹¹⁴ Brohed 2005, 149, 155–158.

¹¹⁵ Brohed 2005, 140.

kyrkliga samarbetskommittén av en stor aktivitet utåt genom ställningstaganden i aktuella samhällsfrågor. Under kris- och krigsåren vänder man sig i högre utsträckning inåt och koncentrerar sig på frikyrklighetens inre utveckling under en period som kan karakteriseras som en frikyrkorörelsens inre kris. En av de brännande frågorna var den ekumeniska diskussionen om församlingsbegreppet som blev aktuell i och med att Den nya kyrkosynen fick sitt genombrott.¹¹⁶

Under 1930-talet ökade antalet medlemmar i *Pingströrelsen* kraftigt och år 1945 hade den 75 000 medlemmar. Den största pingstförsamlingen var Filadelfiaförsamlingen i Stockholm med Lewi Pethrus som ledare. Filadelfiaförsamlingen blev bas för en omfattande social verksamhet och trots pingströrelsens starka kongregationalistiska struktur framstod Lewi Pethrus i många sammanhang som ledare för hela den svenska pingstväckelsen. I början av 1930-talet hade Pethrus ännu en apolitisk inställning, men samhällsutvecklingen med den ekonomiska depressionen och den höga arbetslösheten gjorde att Lewi Pethrus själv blev mer samhällsaktiv och även hela pingströrelsen bröt sin isolering och blev mer engagerad i samhällsfrågor. Från krigsutbrottet 1939 ökade de politiska inslagen såväl i pingströrelsens tidning *Evangelii Härold* som i Pethrus tal och predikningar. Därutöver utökade Pingströrelsen sitt arbete till förmån för krigsflyktingar. Förutom den ekonomiska depressionen var också den ökande sekularise-

---

¹¹⁶ Brohed 2005, 140.

ringen en orsak bakom det tilltagande samhällsengagemanget.¹¹⁷

I början på 1940-talet fick de moraliska frågorna allt större prioritet och modern litteratur, teater, film och konst kritiserades hårt eftersom man inom dessa konstformer kunde se tendenser till samhällets sekularisering och avkristning. Lewi Pethrus ställde sig också kritisk till den nya kulturöppenhet som de äldre frikyrkosamfundet, i synnerhet Svenska Missionsförbundet, börjat ge uttryck för. Detta utgjorde bakgrunden till att Pethrus i juni 1944 gjorde ett politiskt utspel i vilket han poängterade att pingströrelsen skulle vara ett salt i samhällslivet. Det var, enligt Pethrus, en andlig uppgift att lösa samhällsfrågorna. Då avkristningen var det stora hotet var det också de kristnas sak att aktivt ta del i samhällsdebatten.¹¹⁸

I slutet av den för avhandlingen aktuella tidsperioden började kyliga vindar blåsa kring den svenska teologin. År 1949 publicerade nämligen professorn i praktisk filosofi vid Uppsala universitet Ingemar Hedenius en uppmärksammas bok med titeln *Tro och vetande*. Boken blev startpunkten på en lång *debatt om tro och vetande* som kom att pågå under flera decennier.¹¹⁹ Hede-

---

¹¹⁷ Brohed 2005, 143–145.

¹¹⁸ Brohed 2005, 145.

¹¹⁹ De senaste decennierna har såväl Peder Thalén som Johan Lundborg bidragit till debatten. År 1994 disputerade Peder Thalén med sin avhandling *Den profana kulturens Gud*. Perspektiv på Ingemar Hedenius uppgörelse med den kristna traditionen. Thalén för i boken fram tanken om det vi kallar för sekularisering inte är något intellektuellt framsteg utan i själva verket ett kulturellt betingat främlingskap inför den egna kristna traditionen, en kulturs förlust av en transcendent dimension. Se Thalén 1994. Johan Lundborg publicerade år 2002 sin

nius bok var ett kraftigt angrepp mot kristendomen och speciellt teologer och biskopar i Svenska kyrkan fick utstå hård kritik. Enligt Hedenius var den kristna tron oförenlig med såväl modern vetenskap som den intellektuella moralens maxim som Hedenius tolkade som "att inte tro på något, som det inte finns några förnuftiga skäl att anse vara sant".¹²⁰ Då den kristna tron var en livsåskådning som var oåtkomlig för rationella argument var den, enligt Hedenius, också farlig. Detta påstående motiverade Hedenius genom att hävda att en irrationell tro, vare sig den var kristen eller annan, kunde motivera vilka förkastliga moraliska ställningstaganden som helst och därmed skymma det verkliga livets moraliska realiteter.¹²¹

En orsak till bokens genomslagskraft låg i att den backades upp av tidningen *Dagens Nyheter* och dess chefredaktör Herbert Tingsten. Tingsten hade våren 1949 initierat en diskussion om namnkristendom och med sin tes om religionens död hävdade han att svenska folket inte längre trodde på de kristna dogmerna och handlade som kristna, trots att de kallade sig kristna. För att få bevis för sin uppfattning gjorde Tingsten bl.a. en undersökning av besöksfrekvensen i ett hundratal kyrkor.¹²² Undersökningen väckte diskussion och även Bolander uppmärksammade den i en av sina predik-

---

bok *När ateismen erövrade Sverige* där han analyserar Ingemar Hedenius och debatten kring tro och vetande och bl.a. lyfter fram vad det var som låg bakom Hedenius genomslagskraft som debattör. Se Lundborg 2002.

¹²⁰ Hedenius 1949, 35.

¹²¹ Brohed 2005, 207; 400–401.

¹²² Lundborg 2002, 28–29.

ningar.¹²³ Kort efter att Tingsten hade inlett sin kampanj lyftes Hedenius bok fram i en stort uppslagen positiv recension skriven av Tingsten. Hedenius och Tingsten fick draghjälp av varandra i och med att Hedenius bok stödde Tingstens tes om religionens död och Hedenius i sin tur fick uppmärksamhet och publicitet genom Tingstens positiva mottagande.¹²⁴

Hedenius fick snabbt rollen av den logiske vetenskapsmannen som krossade kristendomen och dess försvarare och hans inflytande på det intellektuella samtalet i Sverige sträcker sig ända till våra dagar. Nyare forskning ifrågasätter dock denna uppfattning och hävdar att bilden av den intellektuellt sett överlägsne Hedenius är en myt. Förutom uppbackningen av Tingsten låg också en uppenbar retorisk skicklighet och förmåga att styra debatten bakom framgången. Därtill invercade det rådande kulturklimatet med en stark framtidstro och vetenskapsoptimism positivt på mottagandet av Hedenius åsikter.¹²⁵

En intressant iakttagelse angående debatten om tro och vetande var att den inte enbart engagerade akademiker och kyrkomän, utan den intresserade även en bredare publik. År 1951 publicerade Sveriges Kyrkliga Studieförbund en bok med titeln *Hedeniusdebatten*, som var avsedd att ligga till grund för kyrkliga studiecirklar med temat tro och vetande. Syftet var troligen att skola lekmän i att bemöta liknande kritik av kristendomen som den Hedenius stod för. Debatten fick i förläng-

---

¹²³ Bolander 46/1, 16–17.

¹²⁴ Lundborg 2002, 29–30.

¹²⁵ Lundborg 2002, 7–10, 297–302.

ningen flera följder, dels kom Svenska kyrkans ställning i såväl kulturdebatten som i det offentliga samhället att försvagas, dels kom även kristendomen att ifrågasättas som ett trovärdigt livsåskådningsalternativ. Därutöver kom teologin som vetenskap att marginaliseras och den offentliga diskussionen om teologiska frågeställningar att avstanna. Man kan också se Hedenius angrepp på teologin som en del av avkonfessionaliseringen av den svenska universitetsteologin och därmed ett led i det moderna Sveriges uppgörelse med statskyrkosystemet.¹²⁶ Dessa följder förverkligades naturligtvis långt senare än den undersökta tidsperioden, men bör ändå noteras då debatten fick sin början under den berörda perioden.

Då jag med dessa teologiska strömningar som bakgrund sammanfattar den andliga kontexten på 1940-talet, noterar jag att det dramatiska politiska läget även speglar av sig på det andliga planet. Den världspolitiska osäkerheten förstärker engagemanget i andliga frågor. Även den tilltagande sekulariseringen leder till att moralfrågor aktualiseras och det finns en öppenhet i kulturklimatet för att diskutera dylika frågor. Denna utveckling innebär också att det är accepterat inom kristna kretsar att delta i samhällsdebatten och försvara kristendomen.

Väckelserörelserna, såväl inomkyrkliga, frikyrkliga som överkonfessionella väckelser, har en stark ställning bland befolkningen. Oxfordgrupprörelsen är en av de teologiska strömningar som får starkt fotfäste i den svenska andligheten under den här tidsperioden. Även

---

¹²⁶ Brohed 2005, 207; 400–401.

här är det moralfrågorna som lyfts fram och de fyra absoluten blir riktgivande för såväl det personliga livet som för samhällslivet. Ett särdrag som Oxfordgrupprörelsen har gemensamt med pingströrelsen under krigsåren är betoningen av att det är en andlig uppgift att lösa samhällsfrågor och att den kristna värdegrunden borde utgöra fundamentet för de samhälleliga besluten.

En fråga som däremot skiljer Oxfordgrupprörelsen och Pingströrelsen vid den här tiden, är synen på kultur.¹²⁷ Medan Oxfordgrupprörelsen var en kulturöppen väckelse som attraherade såväl författare som andra konstnärer, så var Pingströrelsen mer kritiskt inställd till kultur och såg kulturen som en inkörsport för en sekulariserad moraluppfattning. Inte heller bland de andra kristna kyrkorna och rörelserna finns det någon gemensam kultursyn, utan alla har lite olika syn på saken.

Svenska kyrkans roll i den andliga kontexten på 1940-talet är också intressant. Från att ha innehaft en central roll i samhället i början av 1940-talet sker en långsam förskjutning och kyrkans ledare och den svenska teologin börjar ifrågasättas i och med debatten om tro och vetande i slutet av decenniet. Sett ur ett inifrån perspektiv så påverkar också olika teologiska strömningar kyrkan. Oxfordgrupprörelsen, som exempel, inverkar på kyrkans verksamhet genom att influera synen på predikan, sjukevård och evangelisation medan Den nya kyrkosynen stärker kyrkans identitet, samtidigt som den också inverkar splittrande på den ekumeniska gemen-

---

¹²⁷ Begreppet kultur används här i en vid bemärkelse omfattande alla olika former av kulturella yttringar.

skapen. Folkkyrkotanken å sin sida präglar Svenska kyrkan såväl som idé som på ett organisatoriskt plan och befäster kyrkans roll som myndighet.

2.3 Sammanfattning och diskussion

Det finns två ord som sammanfattar så väl den samhälleliga som den teologiska kontexten i 1940-talets Sverige. Det första ordet, *dramatik*, syftar på andra världskrigets dramatik som kastar sin skugga över det neutrala Sverige och leder till en osäkerhet som även avspeglar sig på det andliga planet och förstärker engagemanget i andliga frågor.

Det andra ordet, *förändring*, syftar på alla de förändrade omständigheter såväl världspolitiskt, samhälleligt som teologiskt som den enskilda individen på olika sätt blir tvungen att förhålla sig till. Osäkerheten gällande framtiden präglar det svenska folket samtidigt som man försöker förbereda sig på ett eventuellt krig och hjälpa de krigsdrabbade i grannländerna. Samhällsstrukturerna är under omvandling och såväl urbaniseringen, sekulariseringen som folkhemsideologin rubbar invanda mönster. Kyrkan och den kristna tron som ännu i början av decenniet har en stabil ställning i samhällslivet blir allt mer ifrågasatt och fromhetsriktningar med olika teologiska betoningar växer fram som svar på detta.

I denna kontext och situation verkar Nils Bolander som präst i Engelbrekts församling i Stockholm. Den unge man som hävdar att han till en början studerade teologi utan större engagemang har efter en kallelseupplevelse gått in i prästämbetet och efter ett drygt

decennium som landsortspräst i olika församlingar i Dalarna kommit till storstaden.

Under de tidiga präståren provar han olika verksamhetsformer och kommer även i kontakt med personer ur litterära och kulturella kretsar som ger honom möjlighet att utveckla sin litterära kreativitet. Det är en snart 40-årig man som kommer till en församling i Stockholm som till sin teologiska profil tycks passa honom som hand i handske. Han får snabbt anseende som en skicklig predikant och samlar människor från olika stadsdelar och samhällsklasser under sin predikstol. Hans verksamhet präglas av samma hektiska känsla som tidsandan. Han predikar flitigt i vitt skilda sammanhang och hinner därutöver även publicera såväl lyriksamlingar som betraktelser och predikosamlingar. Därutöver når hans röst med hjälp av radion långt utöver Stockholms tullar och sprider hans budskap över hela landet.

Vad var det då för budskap som Nils Bolander så enträget ville förmedla? Och hur gjorde han för att nå ut med sitt budskap? På vilket sätt märks samtidens dramatik och omvälvningar i hans predikan? Eller märks de överhuvudtaget? Efter att ha skissat den samhälleliga och teologiska bakgrundsfonden och skapat tolkningsramar för förståelsen av Bolanders förkunnelse är det nu dags för en fördjupning i Nils Bolanders predikningar.

3 Predikans hörnstenar: Avgörelse och samtidsengagemang

Efter att ha närmat mig Nils Bolanders predikan från en kontextuell synvinkel för att skapa mig en förståelse av de samhälleliga och teologiska betingelser som såväl Bolander som hans åhörare levde under, så ska jag nu övergå till att undersöka de 152 högmässopredikningar som finns bevarade från Bolanders tid som församlingspräst i Engelbrekts församling i Stockholm.

I fokus för det här kapitlet finns innehållet i Nils Bolanders predikan. För att kunna dra slutsatser i enlighet med avhandlingens huvudfrågeställning om predikans syfte undersöker jag den teologi som Bolander ger uttryck för i sin predikan genom att analysera vilka teologiska frågor som han återkommer till i sina predikningar och utröner därefter vilket som var Bolanders syfte med sin predikan.

En tyngdpunkt i Nils Bolanders predikan är hans samtidsengagemang. Därför aktualiserar jag även på vilket sätt Bolander tar hänsyn till samtiden och de aktuella spörsmål som fanns och i vilken mån hans förkunnelse uttrycker en attityd av livsnärhet. Innan jag ger mig i kast med dessa frågor är det dock motiverat att göra en övergripande karakteristik av predikningarna för att ge läsaren en helhetsbild av undersökningsmaterialet.

3.1 Karakteristik av predikningarna

För att kunna ge en helhetsbild av det undersökta predikomaterialet behöver jag olika markörer med vars hjälp jag skapar en karakteristik av Bolanders predikningar. Jag inleder med de yttre ramarna, först genom att beskriva hur predikomanuskripten ser ut och därefter genom att undersöka predikans inledning, rubrik och disposition samt avslutning, eftersom dessa avslöjar hur en enskild predikan tar sig i uttryck. Utöver dessa behövs ytterligare några markörer för att skapa en mångfasetterad bild av Bolanders predikan. Varje predikan står i förhållande till såväl texten som till traditionen.¹²⁸ För att tydliggöra Bolanders förkunnelse studerar jag därför även predikans förhållande till såväl Bibeln som till den lutherska trostolkningen. Även predikans liturgiska anknytning behöver uppmärksammas eftersom predikanter på olika sätt tar hänsyn till den gudstjänstmiljö där predikan framförs.¹²⁹ Slutligen undersöker jag predikans förhållande till åhörarna, eftersom åhörarna har en betydelsefull roll i den kommunikationsprocess som predikan består av.¹³⁰ Sammantaget torde ovanstående markörer ge en tydlig helhetsbild av Nils Bolanders predikan.

---

¹²⁸ Bl.a. Bernice Sundkvist och Runar Eldebo har beskrivit detta ur olika synvinklar. Se Sundkvist 2003b, 14–21; Eldebo 2005, 69–71, 94–111, 132–146.

¹²⁹ Predikan i förhållande till gudstjänst och församling lyfts bl.a. fram i Eldebo 2005, 112–131.

¹³⁰ Predikan som en kommunikationsprocess har jag diskuterat i kap. 1.1.

Beskrivning av predikomanuskripten

Nils Bolanders handskrivna predikomanuskript finns nedskrivna, ord för ord, i små skrivhäften. På pärmen finns upplysningar om vilken söndag predikan är skriven för, vilket datum söndagen har samt platsen där gudstjänsten hålls. Ibland står predikotexten angiven redan på pärmen, men vanligare är att det endast står angivet från vilken årgångs texter predikotexten är hämtad. Ett annat alternativ är att Bolander har antecknat "Ev." på pärmen, som en förkortning för evangelietexten. Utöver denna information finns oftast även predikans rubrik eller ämne antecknad högst uppe på häftets pärm. Längst ner på pärmen finns anteckningar om var och när predikan har hållits vid andra tillfällen, i vilken tidning den har blivit publicerad och övriga liknande upplysningar. Ibland har Bolander också noterat hur många åhörare som varit närvarande vid olika predikotillfällen. De flesta predikohäften bär även Nils Bolanders handskrivna signatur.

Bolander har numrerat sidorna i häftena och på första sidan finns nedtecknat vilka psalmer som har ingått i högmässan och en bön. Det är enbart högra sidan av ett uppslag som är numrerad och det är även på den sidan som predikan är skriven. Vänstra sidan av ett uppslag är reserverad för små förändringar och korrigeringar av exempelvis ordval. Ibland använder sig även Bolander av utrymmet på den vänstra sidan av ett uppslag för att infoga ett nytt stycke i texten. Predikningarna är cirka 18 sidor långa.

Predikomanuskripten är mycket noggrant utarbetade. Förutom att Bolander utförligt har antecknat information om varje predikotillfälle, så är varje predikan

tydligt strukturerad, och Bolander har även vinnlagt sig om att justera ordval och språkliga nyanser. Det faktum att Bolander korrigerar smärre ordvalörer tyder på två saker, dels att språket och olika ords innehållsmässiga skiftningar hade stor betydelse för Bolander, dels att han vid predikoframförandet av allt att döma även höll sig till manuskripten.¹³¹ Om han vid framförandet skulle ha haft ett friare förhållningssätt till manuskripten skulle han knappast ha bemödat sig om att så detaljerat bearbeta dem. Så här i efterhand är det förstas omöjligt att spåra exakt i vilket skede bearbetningarna och kompletteringarna har gjorts, men utifrån t.ex. korrigeringar av årtal och tidsuttryck kan man se att flertalet av förändringarna har gjorts när predikan har använts på nytt vid senare tillfällen.

Henrik Ivarsson drar i sin artikel om Nils Bolanders predikan paralleller mellan diktaren och förkunnaren Bolander och menar man kan se Bolanders predikan som ett slags konstverk, som var skapade med samma vanda och omsorg som t.ex. en dikt. En dikt ändrar man inte heller på i efterhand och på samma sätt betraktade tydligen Bolander predikan som ett färdigt alster.¹³² Detta, vid sidan av mer praktiska omständigheter som tidsbrist, skulle också kunna vara en förklaring till att Bolander inte tvekade att hålla samma predikan vid flera tillfällen.

---

¹³¹En jämförelse mellan manuskript och bevarade radiopredikningar bekräftar antagandet att Bolander vid predikoframförandet noggrant följde manuskriptet. Se kap. 4.3 för en mer detaljerad beskrivning av Bolanders sätt att förhålla sig till manuskripten.

¹³²Ivarsson 1960, 31.

Predikans inledning

Predikans inledning är ganska lång och såsom jag ser det har den två funktioner, nämligen att väcka lyssnarnas intresse och föra fram predikan till dess ämne. Detta dubbla syfte förverkligas med olika medel beroende på predikans art.

För Bolander är det viktigt att redan i inledningen anknyta till något som är aktuellt eller bekant för åhörarna och som de kan leva sig in i. Ett exempel är en predikan på midfastosöndagen 15 mars 1942 med temat "Förnekelse" då Bolander inleder sin predikan med att hänvisa till en enkät som nyligen hade publicerats i en veckotidning. Man hade då ställt kända svenska män och kvinnor frågan "Vilken är ert livs största besvikelse?" Bolander redogör för en del av svaren och tar framför allt fasta på ett enkätsvar som handlade om att bli sviken av sin bästa vän. Detta svar använder han då till att skapa en brygga till predikotexten om när Petrus förnekade Jesus.¹³³ Ett annat exempel är från en predikan i maj 1942 som Bolander inleder med att hänvisa till en kvällstidnings löpsedel fem dagar tidigare där det stod "Gas!" och berättar om hur denna löpsedel förföljde honom och fick honom att bli ängslig.¹³⁴ De flesta av åhörarna hade antagligen också sett samma löpsedel och kunde jämföra sina reaktioner med Bolanders.

Situationen i världen efter andra världskriget hörde till de saker som var bekanta för svenska folket genom nyhetsrapporteringen i radio och tidningar. I en predikan tar Bolander utgångspunkt i de förräderiprocesser

---

¹³³ Bolander 37/7.

¹³⁴ Bolander 37/8, 1-2.

som pågick runt om i världen efter andra världskrigets slut. Han beskriver målande alla de retoriska knep som de anklagade använder sig av för att betyga sin oskuld och kontrasterar sedan till rättegången mot Jesus, som söndagens predikotext handlar om.¹³⁵

Förutom att anknyta till aktuella frågor och situationer inleder Bolander ibland sin predikan genom att berätta exempelberättelser som hör ihop med konkreta föremål, som åhörarna kan fästa blicken på. Ett sådant föremål som Bolander relaterar till i flera predikningar är den ljuskrans som fanns ovanför dopfunten i Engelbrektskyrkan.¹³⁶ Genom att referera till ett konkret föremål hjälper Bolander gudstjänstbesökarna att koncentrera sig på predikan och genom att använda sig av flera sinnen samtidigt blir det också lättare för dem att komma ihåg predikan.

Ytterligare ett medel som Bolander använder sig av för att fånga lyssnarnas intresse och hjälpa dem att minnas predikan i efterhand är att inleda predikan med en stark berättelse som stannar i minnet eller genom att använda ett kraftfullt språk. I inledningen till en predikan med rubriken "Förtroendeuppdrag" återger Nils Bolander en berättelse om en deprimerad man som stod i beråd att begå självmord. Då hörde han sin lille son gråta i sömnen och när han gick in till honom för att trösta honom slog det honom att barnen och familjen var den skatt som hade anförtrotts honom och att det skulle vara ett svek att överge dem.¹³⁷ Bolander återberättar

---

¹³⁵ Bolander 41/7, 2–5.

¹³⁶ Se exempelvis Bolander 43/1, 2–4.

¹³⁷ Bolander 44/25, 2–5.

situationen på ett sensibelt sätt som gör det lätt för mottagaren att leva sig in i berättelsen. De tvära känslomässiga kasten mellan förtvivlan, ångest, kärlek, ansvar och ånger bidrar till att berättelsen gör ett starkt intryck och förblir i åhörarens medvetande. I en predikan från år 1944 med rubriken "En allvarlig fråga och ett livsviktigt svar" ger Nils Bolander prov på ett språkbruk av det kraftfullare slaget. Bolander refererar till en gallupundersökning i en Stockholmsförsamling där man frågade vad församlingsborna hade att anmärka på prästernas predikningar. Ett av svaren lydde: "Prästerna är så förfärligt lena om munnen." Bolander ger svar på tal genom att hänvisa till Jesus och säger:

Jesus från Nasaret, han var inte len om munnen. Han sköt skarpt från predikstolen. Det luktade krut och inte parfym av hans ord.¹³⁸

Genom att använda en uttrycksfull vokabulär vill Bolander understryka skillnaden mellan Jesus och prästerna i den undersökta församlingen och visa på Jesu radikalitet. Följden av detta språkliga drag blir att åhörarnas intresse för predikan växer.

Nils Bolander använder sig även av dramatiken som stilmedel för att skapa olika slag av stämningar. I en predikan på Stiftsmötet den 6 oktober 1946 börjar han sin predikan så här:

Hans Majestät Döden åker i öppen vagn genom Kungliga huvudstaden. Jag sitter i vagnen bakom tillsammans med de närmast sörjande och bevittnar den stilla eriksgatan. Där kistan glider fram genom folkhavet stanna människorna till i vördnad på

---

¹³⁸ Bolander 39/2, 2.

sin bråda färd, officerare hejda sig i stram givakt, huvuden blottas, nackar böjas...

Nej, sådana fantasier, önskedrömmar! I Paris vore det kanske sant – men inte i Stockholm. Två personer på hela vägen lyfte på hatten – och väckte allmän uppmärksamhet. Bilisterna pressade på med högsta möjliga speed. Cyklister ströko nonchalant förbi likvagnen gång efter annan. Människorna på trottoarerna nojsade och skrattade – och svor – som vanligt. Ingen hänsyn. Ingen pardon i denna hänsynslösa stad. Dödens mäktiga Majestät drar fram och just ingen böjer sitt huvud vid mötet. Det angår dem ju inte...¹³⁹

Stämningen i den ödesmättade första beskrivningen av Hans Majestät Dödens eriksgata bryts abrupt av ljudet från den vältrafikerade storstaden och kontrasten mellan önskedröm och verklighet framstår med all tydlighet. Efter denna dramatiska start går Bolander vidare i inledningen och tar hjälp av Ernest Hemingways boktitel *Klockan klämtar för dig* för att illustrera den inställning till döden som Bolander menar att människor borde ha, nämligen att döden angår oss alla.¹⁴⁰ Med dramatiken som stilmedel förmedlar Bolander olika slags stämningar från stora kontraster till små nyansskillnader. Ibland skapar han även en närmast suggestiv känsla. Ett ypperligt exempel på denna suggestiva känsla finns i det citat som inledde avhandlingen.

Ytterligare en grupp av inledningar består av berättelser som hör samman med rubriken för en predikan. Så är fallet i en predikan på söndagen före domsöndagen, 14 november 1948, då Bolander predikar över temat "Det stora allvaret". Rubriken "Det stora allvaret" har sin upprinnelse i en berättelse om en munk som guidade

---

¹³⁹ Bolander 42/3, 2–3.

¹⁴⁰ Bolander 42/3, 3–4.

turister i ett av Roms kloster. Till klostrets sevärdheter hörde en del gamla benpipor från begravda munkar, som nu grävts fram igen och arrangerats på konstfulla sätt. En av turisterna utbrast: "Nej, så intressant!" då hon såg konstverken. Då vände sig den gamle munken till henne och sade: "Madame, detta är inte intressant. Detta är det stora allvaret."¹⁴¹ Typiskt för Bolander är att plocka ett citat ur sitt sammanhang och använda det för att beskriva något som hör samman med den kristna tron. I det här fallet handlar "det stora allvaret" om det allvar som hör samman med Kristi återkomst. Alltid är det inte färdiga berättelser som Bolander återberättar, utan i stället kan inledningen bestå av olika minnen eller liknande som hör samman med predikans ämne. Som inledning till en predikan med rubriken "För sent" delar t.ex. Bolander med sig av olika situationer där han har egen erfarenhet av olika aspekter av begreppet "för sent".¹⁴²

Det händer också att Bolander går rakt in på predikotexten och som inledning antingen citerar predikotexten eller återberättar och kommenterar den på ett friare sätt.¹⁴³

I början av avsnittet om predikans inledning hävdade jag att Bolander i regel har rätt långa inledningar på sina predikningar. Det stämmer också i de flesta fall, men Bolander gör även undantag från denna praxis. Inledningen till Bolanders predikan på fjärde söndagen efter trettondagen 1949 består endast av några meningar

---

¹⁴¹ Bolander 44/30, 2–3.

¹⁴² Bolander 45/17, 2–3.

¹⁴³ Se t.ex. Bolander 46/6, 2 och 46/9, 2–4.

där Bolander undrar över i hur många församlingar i Sverige som en viss sång sjungs denna söndag. Denna sång avslutas med orden "Det skepp kan ej sjunka där Jesus är med" och den meningen har Bolander valt som tema för predikan.¹⁴⁴

Inledningarna till Bolanders predikan kan ta sig många olika uttryck och Bolander följde inte något visst mönster när han skapade dem. Istället kan man säga att inledningarna anger tonen för hela predikan och därför är det naturligt att olika slags predikningar har olika slags inledningar. En gemensam nämnare för dem alla är trots det en medveten strävan att väcka åhörarnas intresse och föra fram till predikans ämne.

Predikans rubrik och disposition

De flesta av predikningarna har en rubrik eller ett ämne, som Bolander har antecknat högst upp på predikomanuskriptets pärm. Även inne i manuskriptet betonar Bolander ämnet genom att strecka under det då det förekommer första gången i texten.

Det förekommer olika slag av rubriker. Ibland är rubriken hämtad ur en psalmvers eller en dikt, som t.ex. en predikan på andra söndagen efter trefaldighet som heter "En härd att njuta vid och en tro att sluta vid". Här utgår Bolander från ett par strofer ur en psalm av Erik Axel Karlfeldt, men väljer ut några ord som han omformulerar till rubrik för predikan.¹⁴⁵ Andra gånger hämtar Bolander rubriken ur någon exempelberättelse. Ett exempel är en predikan med rubriken "Håll grytan kokan-

---

¹⁴⁴ Bolander 45/5, 2.

¹⁴⁵ Bolander 45/19, 2.

de!". Denna rätt speciella rubrik härstammar ur en exempelberättelse om Frälsningsarméns julgrytor som Bolander inleder predikan med. Ovanför dessa grytor står det nämligen "Håll grytan kokande!"¹⁴⁶ Det händer även att rubriken är rätt kortfattad och består av ett enda ord, vanligen ämnet för predikan, t.ex. "Väckelse"¹⁴⁷ eller "Nattvarden"¹⁴⁸.

Det är även typiskt för Bolander att välja ett uttryck från ett helt annat sammanhang och använda det i överförd bemärkelse på det kristna livet. Ett sådant exempel är en predikan från söndagen före domsöndagen 1945 som bär rubriken "Dagen D". I inledningen till den predikan återknyter Bolander till de allierade som under andra världskriget använde uttrycket "dagen D" i sin krigsretorik. Bolander överför uttrycket till den kristna tron och talar om en annan dag D, nämligen vredens dag, då Kristus ska komma tillbaka.¹⁴⁹

Även uttryck som förefaller vara Bolanders egna konstruktioner används som rubriker för predikningar. Ett exempel på detta är en predikan från juldagen 1947 som heter "Det femte räknesättet". I den hävdar Bolander att mänskligheten utan framgång så länge har levt sina liv i enlighet med de fyra räknesätten och subtraherat bort Gud och i stället adderat till andra gudar att det nu är dags för det femte räknesättet som heter Emmanuel – Gud med oss.¹⁵⁰

---

¹⁴⁶ Bolander 44/18, 2.

¹⁴⁷ Bolander 38/17; Bolander 47/2. Två olika predikningar med samma rubrik.

¹⁴⁸ Bolander 37/5.

¹⁴⁹ Bolander 40/15, 2–3.

¹⁵⁰ Bolander 43/26.

Vad predikans disposition beträffar så är Bolanders predikan i regel tematiskt disponerad, ofta i tre delar, i enlighet med anvisningar i äldre homiletisk litteratur.¹⁵¹ Som jag redan nämnde i beskrivningen av predikomanuskripten ovan, står rubriken eller ämnet för predikan i de flesta fall antecknat redan på pärmen till predikomanuskripten. Efter predikans inledning, som leder fram till ämnet, finns temat ofta på nytt angivet och nu också understruket. Sedan följer predikans olika delar och varje ny del är också markerad och understruken. För den som har tillgång till Bolanders predikomanuskript är den tematiska dispositionen tydlig. Däremot påpekar Henrik Ivarsson i sin artikel om Nils Bolanders predikan att Bolander i det muntliga framförandet inte poängterade dispositionens delar så tydligt.¹⁵² Inte heller i de tryckta, redigerade predikosamlingarna framträder dispositionens delar på något iögonenfallande sätt. Det faktum att Bolander inte lyfter fram predikans delar dess mer i det muntliga framförandet kan ha gett åhöraren en bild av att predikan var mer essäistiskt präglad, för att använda ett begrepp av Martin Lönnebo, än vad den formellt de facto var.¹⁵³

Ett exempel på en predikan där den tematiska dispositionen framträder på ett tydligt sätt är en av de predikningar med rubriken "Väckelse" som nämndes ovan.

---

¹⁵¹ Se t.ex. Quensel 1910, 109–111. Däremot följer inte Bolander mönstret för utläggningen av varje del enligt modellen *explicatio* och *applicatio*, utan utlägger predikans delar på ett friare sätt.

¹⁵² Ivarsson 1960, 25.

¹⁵³ Lönnebo beskriver essäpredikan som en modern slutprodukt av den klassiska tematiska predikan där temat utvecklas fritt, oftast i en litterär stil. Se Lönnebo 1977, 131.

I den väljer Bolander att tala utifrån temat "Väckelsens vagga, väg och verkan" där väckelsens vagga och upprinnelse är Kristi hjärta, vägen symboliserar en förvandlad människa och väckelsens verkan står för att väckelsen skapar kristen tro.¹⁵⁴

Trots att det i undersökningsmaterialet är vanligt förekommande med predikningar som är disponerade i tre delar, så förekommer det även predikningar med t.ex. två eller fyra delar.¹⁵⁵ Detta visar att det inte förefaller ha varit något självändamål för Bolander med en tredelad struktur, utan ämnet för predikan fick styra dispositionen.

Det förekommer inte heller någon enhetlig linje i hur predikans delar är formulerade. Ibland består delarna av samma mening där endast ett nyckelord är utbytt, som t.ex. i predikan med rubriken "Jesus-namnet" där delarna lyder: Jesus-namnet är ett stridstecken, frids-tecken respektive segerstecken.¹⁵⁶ Andra gånger formuleras delarna som längre meningar som i en predikan på trettondagen år 1946 då temat för predikan är "Helig lydnad". Predikan byggs då upp av följande delar: 1) Människosjälens obotliga längtan kallar till helig lydnad, 2) Den heliga lydnaden kan sätta människan på hårda

---

¹⁵⁴ Bolander 47/2.

¹⁵⁵ Predikan med titeln "Den kristna vägen" har t.ex. en enkel disposition i två delar där den kristna vägen beskrivs som tjänandets väg respektive lidandets väg. Se Bolander 40/4. I en predikan med rubriken "Det kristna arbetsprogrammet" strukturerar Bolander upp beskrivningen av det kristna arbetsprogrammet i fyra punkter utifrån evangelietextens citat ut profeten Jesajas bok: Glädje åt de fattiga, Frihet för de fångna, Syn för de blinda samt Ett nådens år från Herren. Se Bolander 43/22.

¹⁵⁶ Bolander 47/1.

prov, 3) Den heliga lydningen leder alltid till målet – fram till undret i Betlehem samt 4) Missionen är den heliga lydningens handling – en lydningsskyldighet.¹⁵⁷

Det finns många olika sätt att typologisera predikningar.¹⁵⁸ Även om Bolanders predikan formmässigt oftast är tematisk så finns det andra drag i hans predikan som gör att man även kan dra paralleller till andra typer av predikan. I undersökningsmaterialet finns det även predikningar som kunde kategoriseras som essäpredikningar, då predikningarnas teman utvecklas fritt utan tydlig disposition.¹⁵⁹ Bolanders predikan har också drag av det som Eldebo kallar intensiv predikan och som i Lönnebos typologi närmast motsvarar dramatisk predikan. Detta innebär en utåtriktad och utmanande predikan med såväl utpekande som involverande drag. Det utpekande draget består av en diagnos eller analys som utmanar åhöraren. Det involverande draget utformas ofta som bilder och berättelser som talar till såväl talarens som lyssnarens erfarenhet. Urtypen för detta slag av predikan är väckelsepredikan.¹⁶⁰ I Bolanders predikan ser jag också drag av det som Eldebo definierar som själavårdande predikan då Bolander även uppehåller sig vid existentiella frågor och söker kunskap om vad som händer i en människa när hon närmar sig andliga frågor

---

¹⁵⁷ Bolander 41/1.

¹⁵⁸ Se Eldebo 2005, 54–55 för en sammanställning av en del av de olika predikotyper som finns presenterade i den homiletiska litteraturen.

¹⁵⁹ Se t.ex. Bolander 44/1 och 44/26. För en definition på essäpredikan, se not 153.

¹⁶⁰ Eldebo 2005, 45–46. Se även Lönnebo 1977, 135.

och tillägnar sig kristen tro. Däremot är det meditativa draget inte så starkt i Bolanders predikan.¹⁶¹

Predikans avslutning

Om inledningarna till Bolanders predikningar kunde ta sig många olika uttryck beroende på vilken känsla och karaktär som bäst tjänade till att väcka åhörarnas intresse och leda in på predikans ämne, så är avslutningarna på predikningarna inte alls lika mångfacetterade. Längden på avslutningarna kan visserligen variera rätt mycket, men ändå har de en sak gemensam: de utmynnar oftast i en appell riktad till åhöraren. Beroende på syftet med predikan och predikans tema kan appellens budskap variera, men man kan se två huvudlinjer: antingen är det fråga om en uppmaning till avgörelse för Kristus eller till handling och aktivitet.

Ett exempel på det förstnämnda finns i en predikan från fastlagssöndagen år 1942 där Bolander har talat om avgörelsens väg. En rätt lång avslutning där Bolander har tagit upp flera exempel på hur människor tvekar inför att avgöra sig för Gud utmynnar i orden:

Idag är Guds stund och din stora stund. Vad du just nu vill är avgörande för dig. Idag kan du gå från mörker till ljus. För din avgörelses skull idag vill Fastlagens Herre fira påsk med dig.¹⁶²

Under hela predikan har Bolander på olika sätt visat på nödvändigheten av att avgöra sig för Kristus och den avslutande appellen understryker budskapet om att inte

---

¹⁶¹ Angående själavårdande predikan, se Eldebo 2005, 46–48.

¹⁶² Bolander 37/3, 18.

skjuta upp avgörelsens stund utan att genast gripa möjligheten.

När det gäller predikans avslutning har Bolander samma intention som Oscar Quensel framför i sin bok *Homiletik*:¹⁶³

Predikans sista ord får icke vara teoretiskt utan praktiskt, får icke gälla hufvudet utan hjärtat, samvetet, viljan. Hon får nämligen aldrig sätta sitt mål lägre än att nå personlighetens själfva centrum, medelst sanningen och för sanningen eröfra den innersta personlighetens viljeavgörelse. Ty först denna räcker till för uppbyggelse i *evig* mening. Och därom är ju här fråga.¹⁶⁴

Såväl Bolanders som Quensels intention med predikans avslutning är att påverka åhörarens inre övertygelse och driva till en viljeavgörelse för Kristus.

Predikan och Bibeln

Ett särdrag för predikan i jämförelse med andra tal är att den har en biblisk förankring.¹⁶⁵ Som präst i Svenska kyrkan förväntades Nils Bolander predika utifrån de fastslagna textperikoperna och med hänsyn till det så är inte utgångspunkten för det här avsnittet huruvida Bolan-

---

¹⁶³ Quensels *Homiletik*, som utkom i tre upplagor åren 1893–1910, var ett dåtida homiletiskt standardverk, som man kan anta att även Bolander var väl förtrogen med. Boken användes under en lång tid som lärobok i predikokonst för präster. Se Skoglund & Tjerneld 1997, 554; Bexell 2003, 108.

¹⁶⁴ Quensel 1910, 113.

¹⁶⁵ Brilioth 1945, 1–9; Edwall 1965, 14; Lönnebo 1977, 11; Eldebo 2005, 94.

ders predikan anknyter till Bibeln, snarare på vilket sätt bibeltexterna kommer till uttryck i Bolanders predikan.¹⁶⁶

Bolander predikar oftast utifrån den bestämda söndagens evangelietext. Vid böndagar och liknande högtider finns den fastslagna texten oftast inklistrad i predikomanuskriptet och då utgår Bolander från den. Rätt sällan utgår predikan från en gammaltestamentlig text eller från någon annan nytestamentlig text än evangelietexten. Även om Bolander vid tillfälle nog hänvisar till gammaltestamentliga texter, så dominerar ändå de nytestamentliga inslagen tydligt.

Jag kan även konstatera att Bolander förhöll sig ganska fritt till predikotexten. Predikotexten dominerar inte på något sätt predikan, utan ofta är det några ord eller någon detalj i texten som Bolander tar fasta på och låter inspirera sin predikan. Ett uttryck för Bolanders frihet i förhållande till texten är också att han ibland återberättar predikotexten på ett målande sätt eller beskriver situationen i anslutning till texten så att den tydligare framgår för åhöraren. I inledningen till en predikan med rubriken "Två frågor och två svar" beskriver t.ex. Bolander uttrycksfullt hur han tänker sig att situationen tedde sig när Jesus var tvungen att berätta för sina lärjungar att han måste lida och dö. Bolander gör det till en ödesmättad situation där de lyckliga dagarna låg bakom och en lång och mörk vandring väntade. Bolander skildrar också hur Jesus bävade för hur lärjungarna

---

¹⁶⁶ I *Den svenska evangelieboken* från år 1942 understryks det redan på ett av försättsbladen att prästen förväntas att predika utifrån de fastslagna textperikoperna: "Evangelier och epistlar jämte stycken ur den heliga skrift *över vilka predikas* i högmässan och aftonsången" (min kursivering). *Den svenska evangelieboken* 1942, [8].

skulle ta emot beskedet. Skulle de stötta honom eller vända honom ryggen?¹⁶⁷

Genom sina beskrivningar nyanserar Bolander texten och skapar på ett närmast filmatiskt sätt stämningar som gör det lättare för åhörarna att leva sig in i situationen. Samtidigt finns det förstås också en risk att predikanten tar sig för stora friheter i förhållande till bibelordet och låter sin kreativitet styra tolkningen av predikotexten i för hög grad. Var gränsen mellan ett fritt återberättande och en litterär vidareutveckling av bibeltexten går är naturligtvis svår att fastslå. Därtill upplever olika åhörare även en eventuell vidareutveckling på olika sätt. En del åhörare kan tycka att det fördjupar insikten i texten, medan andra tvärtom kan hävda att det förvanskar bibelordet.

Om man ser på förhållandet mellan texttolkning och texttillämpning så ligger tyngdpunkten helt klart på texttillämpningen. Bolander diskuterar sällan exegetiska frågor som ansluter till en text eller granskar olika tolkningsmöjligheter eller ordval i grundtexten. Istället fokuserar han på hur det bibliska budskapet ska bli angeläget för de samtida åhörarna. Martin Lönnebo använder bilden av en bro för att beskriva predikan. Det ena brofästet är den exegetiska analysen, medan det andra brofästet är den pastorala analysen. Den pastorala analysen kallar han för en exeges av nuet där predikanten förväntas analysera såväl de växlande inre landskapen och sinnesstämningarna hos en människa som de yttre händelserna i tiden och samhället och tillämpa predikotexten på dem. Med Lönnebos terminologi kan man säga att

---

¹⁶⁷ Bolander 44/16 2–3.

det pastorala draget överväger i förhållande till de exegetiska inslagen i Bolanders predikan.¹⁶⁸

För att hitta begrepp mer samtida med Bolander vänder jag mig till Yngve Brilioth. I sin bok *Predikans historia* från år 1945 urskiljer han tre olika grundmoment i predikan: det liturgiska, det exegetiska och det profetiska momentet. Med det sistnämnda momentet påminner Brilioth om den profetiska uppgift som har ålagts varje predikant, nämligen att "göra den historiska uppenbarelsen till en närvarande dynamisk verklighet".¹⁶⁹ Med denna kategorisering som utgångspunkt dominerar det profetiska momentet i Bolanders predikan i jämförelse med det exegetiska. Ur ett tidsmässigt perspektiv låg betoningen i Nils Bolanders predikan uppenbart i nuet och inte i den historiska situationen.

Henrik Ivarsson har tolkat Bolanders betoning av texttillämpning på bekostnad av texttolkning som ett uttryck för hans iver att "inte låta predikan ett ögonblick för länge stanna i det förgångna" utan istället "omedelbart ta steget in i nuet och konfrontera det bibliska ordet med nuets människor".¹⁷⁰ Även Inge Löfström kommer till liknande slutsatser i sin analys av Bolanders predikan: "Förkunnarens [Bolanders] syfte är inte att förklara en text utan att så snabbt som möjligt ge sig i kast med åhöraren och påverka honom".¹⁷¹ Bolanders prioritering av texttillämpning på bekostnad av texttolkning ska m.a.o. inte tolkas som ett ointresse för exegetiska frågor,

---

¹⁶⁸ Lönnebo 1977, 99–102.

¹⁶⁹ Brilioth 1945, 9. För beskrivningar av predikans tre delmoment, se Brilioth 1945, 7–9.

¹⁷⁰ Ivarsson 1960, 24.

¹⁷¹ Löfström 1963, 19.

snarare som en otålighet och en iver som driver honom att förmedla evangeliet utan dröjsmål.

Även om tillämpningsmomentet dominerar Bolanders predikan så saknas inte textrelaterade frågor helt. En del upplysningar av textförklarande art förekommer vid behov.¹⁷² Dessa får sällan någon framträdande plats utan har som funktion att hjälpa åhöraren att förstå predikotexten.

Det faktum att Bolander inte utlägger predikotexten i någon högre grad kunde lätt förstås som att Bibeln är ointressant för honom. Detta motbevisas av att Bolander genomgående i sina predikningar lyfter fram Bibeln som Guds ord, och därtill anser Bibeln vara det viktigaste rättesnöret för en människas liv. I en predikan på söndagen Sexagesima år 1950 talar Bolander utifrån temat "Vi och vår bibel" och preciserar detta: "Den enkla boken i det oansenliga bandet innehåller faktiskt lösningen på alla våra problem, både privata och samhällsliga och storpolitiska".¹⁷³ Bolander ser alltså inte Bibeln enbart som en auktoritet gällande existentiella och moraliska frågor utan även som en auktoritet beträffande samhällsliga och världspolitiska frågor. Hur detta märks i hans predikan diskuterar jag närmare i kapitel 3.3 där jag undersöker predikans aktualitet och livsnärhet.

Ett framträdande drag i Bolanders predikan är även en riklig användning av olika bibelcitат, inte enbart från

---

¹⁷² Ett exempel finns i en predikan med rubriken "I helig skrud" där Bolander predikar utifrån liknelsen om konungasonens bröllop i Matt. 22 och upplyser åhörarna om att de österländska kungarna ibland skänkte högtidskläder åt bröllopgästerna och vad det bruket får för konsekvens för tolkningen av liknelsen. Se Bolander 46/6, 5–7.

¹⁷³ Bolander 47/4, 5.

predikoperikopen utan även från övriga bibeltexter som stöder den tanke som Bolander utlägger. Enligt Oloph Bexell använder Bolander Bibeln "som referens vid predikans mera fria associerande".¹⁷⁴ Det intressanta med refererandet till dessa bibelcitats är att Bolander sällan utlägger eller förklarar dem utan de får tala för sig själva. Ofta kommer även olika bibelcitats tämligen tätt på varandra. Ett dylikt flitigt citerande brukar sällan uppfattas som någonting positivt och frågan inställer sig: Hur fungerar de i predikan som helhet? Man kunde tänka sig att citaten skulle uppfattas som lösryckta, men förvånansvärt nog så smälter de in i helheten och för tanken vidare utan att man som läsare alltid ens reflekterar över att det var ett citat man just läste. Detta visar på att Bolander var väl förtrogen med Bibelns språkbruk och nära på obemärkt kunde använda det i sin predikan.

Henrik Ivarssons förklaring till att citaten inte förklaras dess mer utan får stå för sig själva är att ett bibelord också kan utläggas genom att inplaceras i rätt stund. Att ett bibelord kan förklara istället för att behöva förklaras.¹⁷⁵ Det handlar m.a.o. såväl om timing som om situation och innehåll. Vid närmare eftertanke förstår man att det inte är fråga om något ogenomtänkt refererande av citat utan att varje citat är noga utvalt för att driva predikans tankegång vidare. Men även om det finns en tanke och en skicklighet bakom detta bruk av citat och det även vittnar om en djup förtrogenhet med de bibliska texterna, så ställer jag mig ändå ställvis

---

¹⁷⁴ Bexell 2001, 512.

¹⁷⁵ Ivarsson 1960, 25.

kritisk till omfattningen av dessa citatflöden som jag tidvis kan uppfatta som tröttande.

Ytterligare en orsak till att Bolander inte nödvändigtvis behövde förklara citaten så mycket kan ligga i att han kunde lita på att de samtida åhörarna hade en rätt gedigen bibelkunskap att falla tillbaka på eftersom man levde i en tid då en omfattande fostran i kristen allmänbildning hörde till såväl skolans som kyrkans uppgifter.

Predikan och trostolkningen

Bolanders teologiska helhetssyn är avhängig av kyrkans traditionella lärouppfattningar. Även om Bolander i sina predikningar sällan diskuterar dogmatiska frågeställningar, så är det ändå uppenbart att den dogmatiska traditionen för honom har full giltighet och bestående aktualitet.¹⁷⁶ Han ifrågasätter t.ex. inte jungfrufödseln eller uppståndelsen utan utgår från deras autenticitet. Överhuvudtaget ger han inte särdeles stort utrymme för kristendomens intellektuella sida i sina predikningar. Dogmatiken tycks mera vara den bas som predikan utgår ifrån istället för att t.ex. vara en källa till kunskap att resonera vidare kring.

Man kan beskriva Bolanders förhållande till trostolkningen som att han vilar i traditionen och låter den bära honom. Ett faktum som kan bidra med en förklaring till att Bolander så sällan i sina predikningar aktualiserar dogmatiska spørsmål är att han levde i en tid då han, den begynnande sekulariseringen till trots, kunde lita på att det fanns en förförståelse av den kristna tros-

---

¹⁷⁶ Detta noterar även Inge Löfström i sin analys av Bolanders predikan. Löfström 1963, 19.

tolkningen hos lyssnarna. Kyrkobesökarna på 1940-talet besatt en helt annan *teologisk literacy*, för att använda ett modernt begrepp, än vad många nutida människor gör.¹⁷⁷

Vad gäller det dogmatiska innehållet i predikan rekommenderar Martin Lönnebo att en predikant berör de stora dogmatiska frågorna under ett år.¹⁷⁸ Eftersom Bolander utgår från de kyrkoårsenliga textperikoperna när han predikar så styr texterna till en del de ämnen som behandlas i predikan. Samtidigt noterade jag i avsnittet om predikan och Bibeln att Bolander förhöll sig ganska fritt till predikotexten och det betyder också att han själv valde vilket ämne han skulle predika om. Ur ett dogmatiskt perspektiv får det som följd att det finns några ämnesområden som klart dominerar Bolanders predikan.

Utifrån trosartiklarna är det främst andra och tredje artikeln som Bolander uppehåller sig vid, främst då försoningen samt omvändelsen och helgelsen. I jämförelse mellan andra och tredje artikeln ligger många gånger betoningen i predikan på omvändelsen och helgelsen och försoningen ses som den drivande kraften till omvändelse. Däremot förekommer det rätt sparsamt med hänvis-

---

¹⁷⁷ Anne-Louise Eriksson använder begreppet *teologisk literacy* för att beskriva förmågan att tolka, utveckla, kommunicera och tänka inom en semiotisk domän, t.ex. inom Svenska kyrkan. Mer specificerat kan man även tala om predikoliteracy angående förmågan att förstå och tolka predikan. Eriksson 2012, 101–134.

¹⁷⁸ Lönnebos förslag på ämnesområden är treenigheten, fadern, sonen, anden, antropologin, skapelsen, synden, nåden, kyrkan, kallel- sen, tron, omvändelsen, helgelsen, förhärdelsen, döden, domen, sakramenten, bönen, äktenskapet, familjen och barnuppfostran, friheten, tro och ekonomi, miljön, diakonin, världssamhället, fred och rättvisa samt arbetet. Lönnebo 1977, 96.

ningar till den första trosartikeln och exempelvis läran om skapelsen.¹⁷⁹ Även om betoningen på omvändelsen och helgelsen är stark, så finns det i mitt undersökningsmaterial även en del predikningar som behandlar t.ex. nattvarden eller domen.¹⁸⁰ Med hänvisning till Lönnebos förslag till predikoämne drar jag den slutsatsen att Bolander i sin predikan nog berör olika dogmatiska frågor, men att tyngdpunkten ligger i några få ämnen som omvändelsen och helgelsen.

Predikan i gudstjänstens ram

Jag har tidigare konstaterat att ett särdrag för predikan i förhållande till andra tal är att den har en biblisk förankring. Ett annat särdrag är dess liturgiska förankring, att den framförs i ett gudstjänstsammanhang.¹⁸¹ I en luthersk kontext ingår predikan i den liturgi som är reglerad av kyrkohandboken och fastställd av kyrkomötet.¹⁸²

I gudstjänsten finns en ömsesidig relation mellan liturgi och predikan. Predikans situation och funktion påverkas av liturgin samtidigt som predikan också har inverkan på liturgin. En följd av förkunnelsens liturgiska sida är att predikan får sin ton av kyrkoårets växlingar.¹⁸³

---

¹⁷⁹ Se även Löfström 1963, 18.

¹⁸⁰ Se t.ex. Bolander 37/5 och 44/30.

¹⁸¹ Edwall 1965, 14–15; Bexell 2003, 112; Eldebo 2005, 112; Ryökäs 2011, 13. Detta är en rätt snäv definition på predikan. Man kan även se predikan i ett vidare perspektiv som ett budskap mellan Gud och människa. Detta kommer t.ex. till uttryck i Sundkvist 2003b, 14–27. Eftersom jag i denna avhandling uttryckligen studerar högmässopredikningar så utgår jag från den snävare definitionsramen.

¹⁸² Ryökäs 2011, 14–15.

¹⁸³ Edwall 1965, 55–60; Lönnebo 1977, 63–65.

Vad beträffar det sätt på vilket kyrkoåret kommer till uttryck i Nils Bolanders predikningar så varierar det beroende på vilket slag av söndag det är fråga om. På större högtidsdagar som jul och påsk är det en självklarhet för Bolander att ta kyrkoåret i betraktande och predika om Jesu födelse samt död och uppståndelse. Däremot nämner Bolander sällan i sin predikan vilken söndag det är eller dylikt under s.k. vanliga söndagar. För att dra paralleller till den homiletiska litteraturen påpekar Lönnebo att det är speciellt viktigt att uppmärksamma kyrkoårets firningsämne på högtidsdagar och att det liturgiska firningsämnet då är överordnat den exegetiska, dogmatiska och pastorala analysen.¹⁸⁴

En intressant iakttagelse gällande Bolanders sätt att uppmärksamma kyrkoåret är att han vid ett flertal tillfällen lyfter upp skiftningar i kyrkoårets karaktär. I en predikan på annandag jul år 1948 beskriver han i en rätt lång inledning kontrasten mellan den frid som kännetecknar juldagen och den strid som karakteriserar jul annandag och påpekar att man inte ger en rättvis bild av kristendomen om man enbart lyfter fram den ena av dessa sidor.¹⁸⁵ Ett annat exempel på hur Bolander understryker karaktärsskiftningar i kyrkoåret finns i en predikan på Marie bebådelsedag år 1949. Där jämför Bolander Marie bebådelsedags glada festkaraktär med allvaret i fastetiden.

---

¹⁸⁴ Lönnebo 1977, 98.

¹⁸⁵ Bolander 44/33, 2–5. Talet om strid kommer från evangelietexten i Matt. 23:34–39 där Jesus talar om de profeter och skrifflärda som han sänder ut, men som Jerusalem inte tar emot utan istället låter döda.

Marie bebådelsedagen är på sitt sätt en det nya livets stjärntändning i mitt i den tätande passionsskymningen. Den bebådar ju jul mitt i fastan, så att vi glömmer både litania, mörka fastlagspsalmer och violetta skrudar.¹⁸⁶

Att Bolander väljer att uppmärksamma kontrasterna inom kyrkoåret visar att han använder kyrkoåret för att skapa dramatik i predikan.

Även om Bolander ibland delger åhörarna kunskap om en viss söndag och dess historiska bakgrund, så ligger betoningen i hans sätt att lyfta fram kyrkoåret inte på det kognitiva planet.¹⁸⁷ Istället finns kyrkoåret med på ett mer implicit sätt genom att Bolander förmedlar kyrkoårets stämningar och nyanser i sina predikningar. Jag uppfattar det inte som att kyrkoåret skulle vara oväsentligt för Bolander, snarare så att kyrkoåret med sin föränderlighet är så självklart och naturligt för honom som präst att han inte närmare behöver tala om det, istället väver han in kyrkoårets stämningar i sina predikningar på ett närmast obemärkt sätt. Ett sätt att uttrycka det är att säga att Nils Bolander lever i kyrkoåret istället för att prata om det.

Predikan och åhörarna

Vilka var de åhörare som sökte sig till Engelbrektskyrkan för att höra Nils Bolander predika? Att uttala sig om enskilda åhörare är inte möjligt, men däremot kan man dra vissa slutsatser genom att betrakta åhörarna

---

¹⁸⁶ Bolander 45/12, 2–3. Angående firandet av Marie bebådelsedag ur ett historiskt perspektiv, se Martling 1993, 113–114.

¹⁸⁷ I Bolander 36/3, 2–4 beskriver Bolander t.ex. bakgrunden till firandet av kyndelsmässodagen.

som grupp. Samtida källor vittnar nämligen om att det var människor från såväl olika samhällsklasser som olika fromhetsriktningar som tilltalades av Bolanders förkun- nelse.¹⁸⁸ Från Bolanders anteckningar i sina prediko- manuskript vet vi också att det var många åhörare som deltog i gudstjänsterna i Engelbrektskyrkan. Anteck- ningar om allt från 900 upptill 2 200 personer under flera söndagar under ett slumpmässigt valt år (1944) ger en fingervisning om antalet gudstjänstbesökare.¹⁸⁹ Därtill var Bolander en omtyckt radioförkunnare som hade en stor lyssnarskara runt om i landet.¹⁹⁰ Sammantaget kan man alltså säga att det var en bred krets av personer från vitt skilda sammanhang som tillsammans utgjorde Nils Bolanders åhörare.

För Bolander var åhörarna viktiga och det var till dem som han riktade sin predikan. I avsnittet om pre- dikans förhållande till Bibeln framkom det att den pasto- rala analysen var central för Bolander, d.v.s. att ha åhö- rarna i fokus genom att analysera såväl de inre land- skapen hos människorna som de yttre händelserna i samhället och tillämpa predikotexten på dem.¹⁹¹ Med

---

¹⁸⁸ Se kap 2.1.2

¹⁸⁹ Påpekas bör att det inte finns anteckningar om antalet åhörare på varje predikomanuskript, därför är det inte möjligt att göra någon noggrannare uträkning av antalet åhörare i medeltal. Men även om Bolander endast skulle ha antecknat de söndagar med flest åhörare är antalet anteckningar så pass många att man ändå kan dra den all- männa slutsatsen att åhörarskaran var betydande.

¹⁹⁰ Dahmén 1960, 76–79. Bolanders roll som radioförkunnare beskri- ver jag i kap. 4.1.

¹⁹¹ Hur samhällskontexten kommer till uttryck i Nils Bolanders predi- kan diskuterar jag i kap. 3.3, medan Bolanders sätt att närma sig män- niskans inre landskap undersöks i kap. 4.3.

hjälp av Lönnebos terminologi har jag tidigare i detta kapitel analyserat de exegetiska, dogmatiska och liturgiska dragen i Bolanders förkunnelse och i jämförelse kan man sammanfattningsvis säga att de pastorala dragen i Bolanders predikan är övervägande, för att inte säga dominerande.

På vilket sätt märks det då i Nils Bolanders predikan att han har åhörarna och deras livssituation i fokus? Vilket är det ärende som Bolander har till dessa lyssnare och på vilket sätt kommer deras samhällskontext och livsomständigheter till uttryck i predikan? Efter att jag i detta kapitel har skisserat konturerna av Bolanders predikan genom att beskriva de yttre ramarna samt predikans förhållande till texten, trostolkningen, gudstjänsten samt åhörarna blir uppgiften för de två följande kapitlen att undersöka innehållet i predikan och utifrån ovanstående frågor måla en tydligare bild av Bolanders predikan.

3.2 Predikans teologi och syfte

Vad ville Nils Bolander med sin predikan? Den frågan har varit utgångspunkten när jag har undersökt predikans teologi och syfte. En väg att få ett svar på den frågan är att undersöka vad Bolander egentligen sade i sin predikan och se vilka teman som han ofta återkom till i sin förkunnelse. Det ger ett perspektiv på vad som var viktigt för Bolander som predikant och kastar också ljus över vad som var de centrala hållpunkterna i hans teologi. Som en följd av detta kan man också dra slutsatser om vad han hade för syfte med sin predikan. Det faktum

att jag undersöker högmässopredikningar under ett decennium innebär också att man i ett längre tidsperspektiv kan se vilka frågor som speciellt har engagerat Bolander. Den teologi en person under en längre tidsperiod ger uttryck för är mer än tillfälliga åsiktsyttringar och formar på ett mer bestående sätt hans sätt att se på livet och den kristna tron. I min analys av Nils Bolanders predikan har jag funnit fem ämnesområden som han ofta återvänder till. Dessa ämnen är slentrianmässig tro, omvändelse och avgörelse, handling och aktivitet, kallelse samt väckelse.

3.2.1 Slentrianmässig tro som motståndare

Ett gemensamt drag för stora förkunnare är att de har en fixerad motståndare som predikans slagkraft riktas mot, slår Henrik Ivarsson fast i sin analys av Bolanders predikan. En tydlig motståndare ger predikan en målmedvetenhet och koncentration och ger även predikanten energi och kraft i predikouppgiften.¹⁹²

Min analys visar att Bolander i sina predikningar ofta vänder sig mot det som han uppfattar som en slentrianmässig tro, en tro utan större engagemang och inlevelse, och det är mot denna motståndare som han framför allt riktar sig.¹⁹³

En faktor som bidrar till den slentrianmässiga tron står, enligt Bolander, att finna i människors rädsla för re-

---

¹⁹² Ivarsson 1960, 11. Se även Larsson 1977, 23 samt Eldebo 1997, 205.

¹⁹³ Ivarsson kommer till samma slutsats, men väljer att kalla det konventionalismens kristendom. Se Ivarsson 1960, 11–13.

ligiös hängivenhet.¹⁹⁴ I en predikan med rubriken "Var redo!" från år 1946 utvecklar Bolander sitt resonemang. Han understryker att han vill slå vakt om den kristna läran, men att man inte kan överbetona läran på bekostnad av anden. Bolander använder sig av evangelietextens liknelse om de tio jungfrurna och liknar läran vid lamporna och oljan vid anden och beskriver rädslan för hängivenhet med följande ord:

Lamporna måste vara så perfekta och skinande blanka och godkänd av myndigheterna – framförallt inte eldfarliga. ... Tänk om det skulle börja brinna i kyrkan! Nej, ingen farlig låga, ingen exploderande bekännelse, ingen överhettning... Och man blir bönhörd över hövan. Det finns inte en gnista i den vackra lampan. Se, man glömmer bort oljan utan vilken lampan bara är en meningslös leksak för stora barn, utan vilken Engelbrektskyrkan är en granitkoloss, en monumental utställningslokal. Oljan – det är nämligen tillflödet från ovan, anden från ovan.¹⁹⁵

Bolander varnar sedan åhörarna för fyra olika slag av oljelösa lampor, nämligen kristendom utan Guds ord, utan nattvard, utan bön och utan gärningar. Det sistnämnda kallar han namnkristendom och definierar det som: "När man slår sig till ro med fromt prat och fromma åthävor och stora deklamationer och slagord – men utan kristet vardagsliv."¹⁹⁶

I en annan predikan preciserar Bolander ytterligare vad han avser med namnkristendom då han definierar tre kategorier av namnkristendom: den halvhjärtade, den harhjärtade och den sömniga, sovande kristendo-

---

¹⁹⁴ Se exempelvis Bolander 35/20, 8–9.

¹⁹⁵ Bolander 42/8, 8–9.

¹⁹⁶ Bolander 42/8, 9–12, citat 12 marginalen.

men. Enligt Bolander finns det en väg ut ur detta tillstånd och det är genom att låta sig aktiveras av Guds ord och handla i enlighet med det.¹⁹⁷

Namnkristendom var ett begrepp som låg i tiden. Särskilt uppmärksammat blev det i och med den debatt som Herbert Tingsten tog initiativ till våren 1949, några år senare än de ovannämnda predikningarna av Bolander.¹⁹⁸ Med termen namnkristendom avser Tingsten den diskrepans som han uppfattar att finns mellan att så många svenskar hör till Svenska kyrkan och ställer sig positiva till kristendomen, men ändå inte tror i enlighet med de kristna dogmerna eller uttrycker sin tro i handling t.ex. genom att gå i kyrkan. Enligt Tingsten har namnkristendom inget med kristendom att göra.¹⁹⁹ Även Ingemar Hedenius kritiserar det Tingsten kallar för namnkristendom. I sin analys av Hedenius uppgörelse med den kristna traditionen påpekar Peder Thalén att om man läser Hedenius religionskritik så att det egentligen handlar om en kamp mot en förljugen och substanslös tro, så är avståndet till den kamp som många av kyrkans företrädare kämpade inte så långt.²⁰⁰ I detta sammanhang faller det sig naturligt för mig att dra paralleller till Bolander som också tog avstånd från en slentrianmässig tro. Det som gjorde att kyrkans män sällan såg att Hedenius skulle ha haft något positivt att bidra med till kyrkans förnyelse var hans syn att den kristna tron var ett självbedrägeri och att det var omöjligt för en mo-

---

¹⁹⁷ Bolander 36/6.

¹⁹⁸ Se kap. 2.2.2.

¹⁹⁹ Tingsten 1964, 14; Lundborg 1991, 125–127.

²⁰⁰ Thalén 1994, 31.

dern människa att tillägna sig en tro som inte skulle urvattnas till namnkristendom.²⁰¹

Historiskt sett är namnkristendom inget nytt begrepp. Man kan bl.a. finna det i Erik Pontoppidans pietistiska predikningar från 1800-talet.²⁰² Även Gustaf Wingren härrör i en artikel där han går i polemik mot Hedenius begreppet namnkristendom till 1800-talet:

Det finns från 1800-talet en konfessionalism, som förlorat det levande ordet och som låter tron bestå i accepterandet av ett antal dogmer i skilda ämnen. Härmed förknippas gärna väckelsernas sentimentalitet och fromma egocentricitet.²⁰³

Att kämpa mot en slentrianmässig tro, mot namnkristendomen, var ingenting som var unikt enbart för Bolander. Bengt Larsson visar i sin analys av Natanael Beskows förkunnelse att även Beskow såg namnkristendomen som den motståndare som han riktade sin predikan mot. Kritiker mot namnkristendomen fanns därtill också i de frikyrkliga leden. Larsson lyfter fram Svenska Missionsförbundets ledare Paul Peter Waldenström som en predikant som också polemiserade mot namnkristendomen.²⁰⁴ Ett sätt att tolka kritiken är att se den som väckelsefromhetens reaktion på en intellektualisering av tron.

---

²⁰¹ Thalén 1994, 31–32.

²⁰² Se Vikström 1974, 108.

²⁰³ Wingren 1950, 20. Se även Thalén 1994, 39.

²⁰⁴ Natanael Beskow (1865–1953), predikant, skolman och författare som efter sina teologiska studier verkade som lekmanpredikant vid Djursholms kapell under åren 1896–1932. Se *Beskow, Natanael*, Nationalencyklopedin 1990a, 487. Angående Beskow och namnkristendomen, se Larsson 1977, 69–73.

Om man jämför Bolanders och Beskows sätt att kritisera namnkristendomen med Tingstens och Hedenius angreppssätt finns det vissa skillnader. Medan Bolander och Beskow vänder sig mot namnkristendomen ur ett inomkyrkligt perspektiv från de aktivt troendes synvinkel, så riktar Tingsten och Hedenius sin kritik ur ett utomkyrkligt perspektiv från de religionskritiskas synvinkel. Där Bolander och Beskow genom sin kritik vill väcka åhörarna till en större aktivitet i sin trosutövning ser Tingsten och Hedenius namnkristendomen som ett tecken på religionens död. Namnkristendomen utgör en gemensam måltavla för bägge grupperna, men utifrån olika utgångspunkter och perspektiv blir slutsatserna divergerande.

För att återgå till Bolanders sätt att beskriva den slentrianmässiga tron, så varnar han också åhörarna för att fastna i en stillasittande kristendom där betoningen ligger på diskussion istället för på aktivitet. I en predikan på trettondedag jul år 1946 skriver Bolander:

Akta dig, du som längtar efter Messias-konungen, så att Du inte fastnar i Jerusalem. Det är lätt gjort. Man hamnar i en stillasittande kristendom utan handling och vågspel. Diskussionskristendom. Man utreder tron istället för att utbreda den, funderar istället för att fungera. Då blir kristendomen, som för Jesus var en väg att vandra, bara en samling paragrafer, ett läro-system, en serie av läropunkter.²⁰⁵

Bolander visar här på risken att den kristna tron kan bli enbart en ideologi som man debatterar på ett intellek-

---

²⁰⁵ Bolander 41/1, 9–10.

tueellt plan istället för att vara en livsväg som tar sig uttryck i konkreta handlingar.

Det är uppenbart att Bolander i sina predikningar gör stor åtskillnad på en s.k. hjärnans och hjärtats tro. Han ger inte mycket för en tro som är intellektuellt centrerad, den avfärdar han som "en torr spekulering, en grå teologi".²⁰⁶ Istället lyfter han upp den tro som är centrerad till människans hjärta och påpekar att människan behöver göra Kristus till sitt hjärtas konung. För detta, understryker Bolander, krävs hänförelse som behöver fördjupas till hängivenhet och sedan leda vidare till efterföljelse. Hänförelsen är, enligt Bolander, den kraft som bär mänskligheten framåt, men utan fördjupning blir hänförelsen bara ett känsloutbrott. Hängivenheten och den påföljande efterföljelsen föds då människan bereder rum åt Kristus i sina hjärtan.²⁰⁷

Slentrianmässig tro tar sig också uttryck i stela ceremonier, begränsande regler och paragrafer samt tråkiga rutiner. Bolander skriver:

Det är ett dödshot mot kristendomen när trivialiteten, sömnigheten, vardagstristessen gör sitt intåg i henne. Då blir Ordet ett sövande mummel, ett entonigt mässande, ett osvikligt sömnmedel, en from suck som döljer en förkvävd gäspning.²⁰⁸

En bidragande orsak till den slentrianmässiga tron ser Bolander i den ljumhet i förhållande till religiösa frågor

---

²⁰⁶ Bolander 43/8, 9. Uttrycket grå teologi förekommer också i Nils Ferlins dikt "Kan du höra honom komma..." från år 1930. Se Ferlin 1930, 26.

²⁰⁷ Bolander 43/8, 9–10. Bolander aktualiserar även tankarna om hänförelse, hängivenhet och efterföljelse i Bolander 43/10, 16–17.

²⁰⁸ Bolander 43/13, 9, citat 9–10.

som finns i samhället. I en predikan med rubriken "De två vägarna" från år 1941 beskriver Bolander såväl vägen med Gud som vägen utan Gud och framhåller att de flesta skulle inte vilja ta ställning för eller emot Gud, utan skulle föredra att välja en tredje väg: den gyllene medelvägen. Dessvärre, påpekar Bolander, finns det inget sådant alternativ.²⁰⁹

Den ljumma inställningen till trosfrågor bidrar också till den slentrianmässiga tron då det finns så få förebilder av en kristen tro som verkar lockande på omgivningen. På alla helgons dag år 1942 frågar sig Bolander: "Hur skulle vår kristendom kunna vara smittosam, när den är så hjärtans utspädd och beskedlig och ofarlig hos oss många ggr – så att den inte ens syns därhemma, bland vännerna och på arbetsplatsen?"²¹⁰

Slentrianmässig tro innefattar också alla människor som deltar aktivt i församlingsverksamheten, men som inte längre berörs av det kristna budskapet. Bolanders vision är att alla gudstjänstbesökare borde ha brinnande hjärtan efter varje gudstjänst.²¹¹ Till samma grupp hör också alla de som lägger ner stora resurser på att skapa olika slags verksamhetsformer inom församlingarna, men med klen slutresultat. Enligt Bolander har de tappat bort det viktigaste, nämligen budskapet om bot och tro. Bolander hävdar:

Vi måste, präster och lekmän, gå till grunden, till gråberget, och förkunna och praktisera i våra dagliga små liv ett hänsynslöst Guds ord om bot och tro. Då skall alla våra sällskap för inbör-

---

²⁰⁹ Bolander 36/14.

²¹⁰ Bolander 37/15, 15.

²¹¹ Bolander 42/10, 2–6.

des beundran och "soffagrupper" bli arbetslag och den livaktiga församlingen bli en levande församling, en levande cell i Guds rike!²¹²

Vad det i praktiken betyder att "förkunna och praktisera Guds ord om bot och tro" nämner inte Bolander, men i en dikt med titeln "Soffa-grupp" tolkar Bolander uppdraget på följande sätt:

"Soffa-grupp"

Vi kristna älska att sitta
och kuttra i syskonring.
Var är vår heliga smitta
som sprider sig vida omkring?

En "soffa-grupp", ängsligt slutet
och döv för herrans revelj,
kan knappast bli något bättre
än en kristen skvallerkonselj.

Jo, en klubb för inbördes beundran
till de utvaldas fromma behag
men aldrig en levande, verksam cell
och ett slagkraftigt arbetslag.

Och vi som kallats att dela
en människofiskares lott
och draga i människohavet
Guds stornot ivrigt och brått!

Vi fingo en uppbrotsorder,
en stav och ett hastande bud
att skynda oss ut bland de många
och vinna byte åt Gud.

---

²¹² Bolander 42/10, 18.

Att vara en kristen på allvar
är inte en länstolslur.
Det är att bygga två bryggor,
där fienden bygger en mur.

Det är att tävlingslöpa
med projektil och granat...
Vem skall besitta jorden –
kärlek eller hat? ²¹³

Bolander pekar i dikten på att en kristen människas livsuppgift ytterst handlar om att sprida kärlek och vinna människor för Gud. Det är en utåtriktad uppgift som direkt anknyter till ett ämnesområde som Bolander ofta återvänder till, nämligen handling och aktivitet. Detta återkommer jag till längre fram i avhandlingen.²¹⁴

Vad var det då som gjorde att det var just den slentrianmässiga tron som blev den motståndare som Nils Bolander riktade sin predikan mot? En ledtråd till detta finner jag i en radiointervju med Bolander då han lyfter fram det väckelsemöte med Ole Hallesby då han kände sig kallad att gå in i prästämbetet.²¹⁵ Bolander beskriver händelsen som följer:

Det var då jag plötsligt upplevde vad det vill säga att gå från mörker till ljus eller låt mig säga från grådask till ljus. Jag levde aldrig i något djupt syndamörker, men jag levde i grådask och gick till ljus och det kanske är lika mycket värt det!²¹⁶

---

²¹³ Bolander 1939, 29–30.

²¹⁴ Se vidare kap. 3.2.3.

²¹⁵ Se kap. 2.1.1.

²¹⁶ Svensk Mediedatabas. IBRA radios sändningar 1955–1968, Stockholm: IBRA radio, 1957, 1959, 3.3 Nils Bolander, biskop och diktare – intervju.

Jag tolkar Bolanders uttalande så att han innan kallelse-ögonblicket själv levde med en grådaskig, slentrianmässig tro, men att han i och med sin kallelse fick erfara nya, ljusa sidor av kristendomen. Med sin förkunnelse vill han sedan väcka åhörarna till att uppleva mer av vad kristendomen kan erbjuda. Min bedömning är alltså att det är Bolanders egna subjektiva erfarenhet av den slentrianmässiga tron som initialt styr valet av motståndare och ger glöd och passion åt förkunnelsen. Att Bolander därtill i sin samtid ser tydliga tecken på en slentrianmässig tro samverkar ytterligare till valet av motståndare. Att det skulle finnas ett personligt motiv bakom kunde också förklara det engagemang Bolander visar när han predikar mot den slentrianmässiga tron. Inge Löfström kommenterar engagemanget på följande sätt: "Rösten blir aldrig så het, stilen aldrig så laddad, orden aldrig så taggiga, som när Bolander kommer in på detta sitt favorittema." Samtidigt frågar sig Löfström "om denna polemik, som ibland ter sig monoton, inte är överdriven och orättvis".²¹⁷ Kanske den intensiva form av kristendom som Bolander efterlyser inte är ämnad åt alla? Kanske det också finns något värdefullt i en lugn och stillsam trosyttring? I en dikt rubricerad "Svarsbrev" ger Bolander sitt svar till alla som ifrågasätter varför han "alltid blåser i tenorbasunen" och inte prövar att spela "den ödmjuka andra fiolen" d.v.s. varför han alltid måste utmana åhörarna och inte kan nöja sig med en stillsammare förkunnelse ibland. Svaret i den långa dikten kan sammanfattas i att det är hans kallelse att så ut oro

---

²¹⁷ Löfström 1963, 17.

och kalla till strid för Kristus. Ett utdrag ur dikten belyser detta:

Det gäller livet!
Kämpa för livet!
Brinn, bränn, tänd!
Förstår du nu,
Varför mitt instrument är stridstrumpeten,
min sång kampsång?²¹⁸

Valet av den slentrianmässiga tron som den motståndare som predikan riktas mot har m.a.o. en personlig upplevelse som startpunkt och inverkan från samtiden samt kallelsen som Guds stridsman som fortgående källa till engagemang. Om man dessutom, i likhet med Inge Löfström, ser Nils Bolander som en representant för väckelsepredikanterna i kyrkans historia, så får draget av kamp och utmanande angrepp i hans predikan en rimlig tolkning.²¹⁹

3.2.2 Omvändelse och avgörelse

Omvändelse och avgörelse är centrala element i Nils Bolanders förkunnelse. Många predikningar avslutas med en uppmaning till omvändelse och avgörelse och predikans mål är ofta att driva åhörarna till omvändelse och avgörelse. Bolander gör inte så stor åtskillnad på begreppen utan använder dem parallellt och därför väljer jag också att behandla begreppen tillsammans.

---

²¹⁸ Bolander 1939, 11–13, citat 12–13.

²¹⁹ Se Löfström 1963, 18.

Bakgrunden till Bolanders betoning av omvändelse och avgörelse bör ses i relation till såväl hans val av motståndare som predikan riktas mot som till hans kallelse som väckelsepredikant. Då predikans motståndare är den slentrianmässiga tron är det en naturlig följd att Bolander vill påverka lyssnarna att ta steget ur den vane-mässiga tron och fatta ett aktivt beslut för Kristus. Även hans kallelse som Guds stridsman som har som uppgift att genom sin förkunnelse väcka åhörarna till insikt om sitt behov av Kristus går i linje med detta.

Vad avser då Bolander med avgörelse? I en predikan med rubriken "Avgörelse" på första böndagen, botdagen, 1944 slår Bolander fast att avgörelsen inte gäller ett val mellan religion och religionslöshet. Inte heller ett val mellan olika former av kristendom. Nej, valet står mellan Gud och avgudarna. Bolander påpekar hur viktigt det är att ha detta klart för sig, för annars förlorar man en massa kraft på familjegräl mellan olika kristna samfund.²²⁰ Vad dessa avgudar innebär i praktiken går Bolander inte närmare in på, men en rimlig tolkning är att Bolander avser allt det i en människas liv som skiljer henne från Gud. Enligt Bolander sker avgörelsen nämligen genom ett beslut att bekänna och göra upp med sina synder. Bolander understryker att det bör ske sakligt och osentimentalt utan inblandning av känslor och stämningar. Lika konkret som om det gällde att skriva under ett juridiskt avtal. Bolander påpekar att det visserligen är positivt med känslor, men att de inte duger som grund för viktiga beslut.²²¹

---

²²⁰ Bolander 39/3, 6–7.

²²¹ Bolander 39/3, 10–11.

Nils Bolander talar i sina predikningar om omvändelse och avgörelse för olika grupper i samhället. Man kan se det som en omvändelse på fyra olika plan: *det personliga planet, de kyrkligt aktiva, Svenska kyrkan och Sverige som nation.*

För Bolander är den *personliga* avgörelsen grundläggande för den kristna tron. I en predikan på annandag påsk år 1946 skriver Bolander:

Vi får aldrig nöja oss med att tala förnumstiga ord i största allmänhet om kristendom och kultur och kristendom och moral och annat fint. Den avgörande frågan ligger mycket mer närgånget till. Den gäller Din och min hjärtställning till Frälsaren – min vilja och Kristus-viljan. Det måste bli ett personligt Kristus-möte i våra liv. Det får vi aldrig släppa. Släpper vi avgörelsetanken då har vi vattnat ur kristendomen. Ingenting annat än ett sådant personligt Kristus-möte, då vi dag för dag håller Frälsarens blod levande i oss, kan skänka brinnande hjärtan.²²²

Bolander påpekar att det inte räcker att tala om kristendom i allmänna ordalag eller att gömma sig bakom en kollektiv tro. Kristen tro är, enligt Bolander, alltid en personlig angelägenhet och det krävs ett individuellt Kristus-möte i varje människas liv.²²³

För Nils Bolander är omvändelse och avgörelse inte något som enbart berör dem som ännu inte omfattar den kristna tron. Bolander menar att även *kyrkligt aktiva* människor i allra högsta grad behöver omvända sig. Det som Bolander menar att de kyrkligt aktiva behöver omvänn-

---

²²² Bolander 41/9, 11–12.

²²³ Se t.ex. Bolander 37/11, 11 samt 40/5, 9 för ytterligare exempel på vikten av en personlig omvändelse och avgörelse.

das från är framförallt falsk traditionalism och söndagskristendom. Med falsk traditionalism avser Bolander en uppfattning om att kyrkan är en livförsäkringsanstalt som är bra att ha, men som man inte behöver ha någon djupare kontakt med. Söndagskristendom innebär en njutningskristendom där man nog är en flitig kyrkobesökare, men glömmer bort sin kristna tro under vardagen. Den kristna tron får inga praktiska följder, utan stannar vid ett ceremoniellt bruk.²²⁴ Bolander understryker hur viktigt det är att det sker en personlig uppgörelse och avgörelse under kyrkobesöket:

Gudstjänst måste vara gudsupplevelse. Det måste hända något med oss i vår gudstjänst – en hjärtats omvändelse och nyskapelse i Kristus. Det är inte nog med en restaurerad kyrka. Det är inte nog med en korrekt kristendom, granskad och godkänd av de kyrkliga myndigheterna – kristendomen måste bli en livsmakt i vårt personliga liv, och de kristna, du och jag, måste vara salt och ljus i samhället.²²⁵

I citatet ovan poängterar Bolander vikten av en omvändelse och nyskapelse som förändrar gudstjänstbesökarna och gör den kristna tron till en drivkraft och livsmakt för dem. En liknande upplevelse av omvändelse för Stockholms stift och hela *Svenska kyrkan* som institution ber Bolander om i avslutningen till en predikan framförd vid Stockholms stifts stiftmöte den 6 oktober 1946:

---

²²⁴ Bolander 44/7, 8–13. Såväl den falska traditionalismen som söndagskristendomen kan räknas hörande under den samlande beteckningen slentrianmässig tro som användes i kap. 3.2.1.

²²⁵ Bolander 44/7, 16–17.

Det största av allt är när Kristus tar oss ut ur syndens isolering och ger oss tillbaka till människorna som förvandlade människor, nya människor. Gode Gud, låt det undret ske med oss i Stockholms stift och Sveriges kyrka! Låt tron flamma och bojorna brista under våra kyrkvalv så att det syns och hörs – som en slösande andestorm i hela vårt land!²²⁶

Nils Bolander begränsar inte behovet av omvändelse och avgörelse till den personliga och kyrkliga sfären. Han lyfter också fram behovet av omvändelse för hela svenska folket och *Sverige som nation*. Bolander påminner om att Sverige har åtnjutit en privilegierad ställning under andra världskriget, men att det inte finns någon garanti för att ett sådant privilegium fortgår då Sveriges folk inte visar en tillbörlig tacksamhet.²²⁷

Bolander ser omvändelsen som en förnyande kraft som startar hos den enskilda individen och sedan sprider sig vidare till hemmet, familjen, arbetsplatsen, samhället och staten.²²⁸ Med den personliga omvändelsen och avgörelsen som utgångspunkt tänker sig Bolander att samhället successivt förändras plan för plan.

I Bolanders predikan framställs omvändelsen och avgörelsen oftast ur den mänskliga aktivitetens synvinkel. Ibland förekommer dock hänvisningar till Gud eller Kristus som den aktiva parten i omvändelseprocessen, men i de flesta fall betonas vikten av åhörarens egna initiativ och aktivitet.²²⁹ Att Bolander poängterar människans delaktighet i avgörelsen betyder inte att han skulle

---

²²⁶ Bolander 42/3, 17.

²²⁷ Se t.ex. Bolander 44/1, 12–13.

²²⁸ Bolander 44/3, 13–14.

²²⁹ Se t.ex. citatet i anslutning till not 226 för ett exempel där det gudomliga initiativet framkommer.

ta avstånd från tanken om Guds uppsökande kärlek eller Guds dragande av människan till sig. Dessa teologiska utsagor finns nog med i bakgrunden, men fokus i predikan ligger på människornas konkreta gensvar på det gudomliga dragandet. Här kan man dra paralleller till Natanael Beskows förkunnelse som också i första hand beskriver omvändelsen i termer av mänskligt initiativ och handlande.²³⁰

En viktig orsak till det ökade behovet av omvändelse och avgörelse på alla samhällsplan var den tilltagande sekulariseringen i samhället. Bakom Nils Bolanders starka engagemang i frågan låg en uttalad oro för och omsorg om det svenska folkets andliga välbefinnande.²³¹ Även inflytandet från Oxfordgrupprörelsen med sin accentuering av den totala överlåtelsen till Gud bidrog till att ämnet aktualiserades.²³²

I ett flertal predikningar understryker Bolander såväl allvaret i avgörelsen som det brådskande tidsperspektivet. "Ingenting i världen får hindra oss att strax gå åstad till Kristus och få trons nya ögon av Honom. – Det gäller liv och död." skriver Bolander i avslutningen till en predikan i september 1941.²³³

Bolander understryker även vikten av en helhjärtad avgörelse.

Man är inte kristen för att man är religiöst intresserad och har litet kristna fromhetsövningar för sig. Man måste vara uttagen

---

²³⁰ Se Larsson 1977, 92.

²³¹ Se vidare kap. 3.3.2 och 3.3.3.

²³² Angående Oxfordgrupprörelsen, se kap. 2.2.2.

²³³ Bolander 36/18, 17. Andra exempel där allvaret och brådskan framkommer finns t.ex. i Bolander 37/3 samt 40/21.

ur världen, vilket ingalunda betyder att man ska bli munk eller eremit utan att man funnit något som är så oerhört viktigt och värdefullt att allt annat får maka åt sig och bli av underordnad betydelse mot detta att lyda och tjäna Gud.²³⁴

Bolander ställer höga krav på avgörelsens kvalitet och omfattning, vilket samtidigt understryker hans syn på allvaret i och betydelsen av avgörelsen.

Ytterligare en aspekt som förstärker allvaret i avgörelsen är att Bolander inte ser avgörelsen som enbart en engångsföreteelse, istället understryker han betydelsen av en fortgående avgörelse. I en predikan på nyårsdagen år 1945 ger Bolander ett personligt vittnesbörd om vikten av en daglig avgörelse. "Jag vet ju av egen bitter erfarenhet, att så snart jag fuskar med min dagliga uppgörelse och avgörelse för Gud, så blir jag kluven och kraftlös i min vardag och inte som jag skulle vara i mitt hem och en väderbälg i predikstolen", skriver Bolander.²³⁵ Genom den dagliga avgörelsen uppger Bolander att han får kraft och en tydligare riktning för sitt liv. Bolander upplever vidare att en kristen människa som vill leva ut sin tro hela tiden ställs inför olika valsituationer och den fortgående avgörelsen fungerar då som ett stöd som hjälper individen att fatta rätt beslut och handla i enlighet med sin övertygelse.²³⁶ Man kan se att Bolanders tolkning harmonierar med kyrkans tro och bekännelse. I Stora katekesens förklaring till tredje trosartikeln poängterar Luther: "Därför är allt i kristenheten

---

²³⁴ Bolander 37/8, 7–8.

²³⁵ Bolander 40/21, 14 samt marginalen.

²³⁶ Angående upprepade valsituationer: "Och så får vi aldrig glömma att en kristen alltid lever i valtider. Till dödens minut." Bolander 42/1, 18.

därtill inrättat, att man där dagligen skall genom ord och tecken hämta syndernas förlåtelse till att trösta och upp-
rätta vårt samvete, så länge vi leva här”.²³⁷

Den dagliga avgörelsen inverkar på de handlingar man utför i det vardagliga livet och formar därmed hur den kristna tron tar sig uttryck. Nils Bolanders syn på hur tron konkretiseras i det mänskliga livet blir därför ämnet för följande avsnitt.

3.2.3 Handling och aktivitet

För Nils Bolander hör handling och aktivitet oskiljaktigt ihop med den kristna tron. Utgångspunkten för detta är hans tolkning av tron som liv, ett liv som oroar, eggat, stimulerat, förföljer, angriper och tvingar människan till tjänst.²³⁸ Den kristna tron i denna gestalt är av diametralt motsatt slag i jämförelse med den slentrianmässiga tron som jag beskrev i kap. 3.2.1.²³⁹ Den kristna trons förnyande och förändrande verkan i en människas liv är för Bolander ett uttryck för detta liv.

Tänk om vi i våra fattiga liv kunde få vara med om att visa människorna att kristendomen är en omskapande upplevelse av Kristi vänskap som skänker vår enkla vardag en ny inspiration – gör oss fria och självständiga, frimodiga och målmedvetna,

---

²³⁷ Svenska kyrkans bekännelseskrifter, 450.

²³⁸ Bolander citerar i detta sammanhang ett utdrag ur Konkordieformeln i förkortad version: "[Ja,] tron är ett levande, [ivrigt], verkligt, kraftigt ting, [så att det är omöjligt, att den icke skulle oavlåtligt verka gott]." Svenska kyrkans bekännelseskrifter, 592. Bolander 37/2, 4.

²³⁹ Detta noterar även Henrik Ivarsson i Ivarsson 1960, 13.

ansvarskännande och aktiva och uppfyllda av en föredömlig solidaritet i kristid – då skulle människorna börja trängas vid våra dörrar och tigga och be om att få del av vår hemlighet!²⁴⁰

Detta omskapande liv gör, enligt Bolander, människan till en aktiv, utåtriktad och ansvarskännande individ, som väcker andras intresse för kristendomen.

För Bolander är det viktigt att leva ut sin tro i handling. En tro uttryckt i handling är vid sidan av avgörelsen för Kristus de alternativ till den slentrianmässiga tron som Bolander erbjuder i predikan. Han påpekar att det är allas uppgift att bära ut dopets budskap om den vidöppna fadersfamnen och den förekommande nåden till sina medmänniskor och fortsätter sedan med att förklara sin syn på slutet av missionsbefallningen:

”Lärande dem att hålla allt vad jag har befallt eder.” Det betyder inte att Du ska säga en massa vackra ord om Guds vilja till människorna. Ord är billig vara. Vi håller på att drunkna i en atlantisk ocean av ord. Nej, Du och jag ska leva i vår vardag, där vi är ställda några korta år, så att människorna i vår närhet säger: Är detta att vara kristen, då vill jag också bli det!²⁴¹

Bolander lyfter i detta exempel även fram syftet med handlingen, nämligen att visa på Kristus och göra andra intresserade av den kristna tron.²⁴²

Handling och aktivitet blir för Bolander ett kännetecken på rätt kristendom.²⁴³ Detta drag har Bolander

---

²⁴⁰ Bolander 38/13, 17–18.

²⁴¹ Bolander 40/10, 13–15, citat 14–15.

²⁴² Liknande tankar aktualiseras i Bolander 36/16, 16–17.

²⁴³ Lofström 1963, 18.

gemensamt med pietismen.²⁴⁴ Någon gärningskristendom är det dock inte som Bolander förespråkar, istället understryker han det lutherska synsättet att gärningarna följer på tron samtidigt som man aldrig kan bli rättfärdiggjord genom sina handlingar.²⁴⁵

När Bolander talar om handling och aktivitet finns det några ord som han återkommer till gång efter annan. Dessa nyckelord är *tjänande, ansvar, plikt* och *hängivenhet*.

I sin förkunnelse understryker Bolander ofta vikten av att *tjäna* andra. Inte sällan kopplar han ihop tjänandets väg med lidandets väg och ser såväl tjänandet som lidandet som ofrånkomliga för den som vill följa Kristus.²⁴⁶

I en predikan på fastlagssöndagen år 1945 framhåller Bolander att det inte ligger i tiden att tjäna andra, istället är det betydligt mer accepterat att förtjäna såväl pengar som ära och beundran. Om man ser på samhällsutvecklingen under den här tiden så kan man mycket väl förstå Bolanders uttalande om att det är de ekonomiska intressena som dominerar. Såväl Sveriges utveckling till ett modernt industrisamhälle som urbaniseringen var högaktuella i mitten av 1940-talet och påverkade samhället på ett avgörande sätt, bl.a. i ekonomiskt hänseende.²⁴⁷ Bolander fortsätter sin predikan med att påpeka att det ändå var tjänandets väg som var Kristi väg och därmed också hans efterföljares väg. Bolander ger olika exempel på hurdan tjänst det handlar om och kommer

---

²⁴⁴ "Pietismen lägger stor vikt vid den helgade vandeln som ett vittnesbörd om den sanna tron." Hägglund 2003a, 306.

²⁴⁵ Jfr Hägglund 2003a, 204–205.

²⁴⁶ Se t.ex. Bolander 40/4, Bolander 42/1 samt Bolander 44/5.

²⁴⁷ Se beskrivningen av samhällskontexten i kap. 2.2.1.

fram till att tjänandet innebär att vara ödmjuk, trogen, modig, generös och helhjärtad i sin tjänst.²⁴⁸

Vad beträffar *ansvar* ser Bolander hela livet som ett förtroendeuppdrag och som en följd av detta bör livet präglas av trohet och ansvarskänsla.²⁴⁹ Bolander ser dock en fara i att människorna inte tar sig an det ansvaret varken i vardagslivet eller i relation till den kristna tron.

Risken med oss är den, att vi tar emot gåvan men glömmer ansvaret. Guds rike – det blir för många bara sånger och böner och 'Pris ske Gud' och konstnjutning och stämningar under vigda valv. Så blir kristendomen närmast ett njutningsmedel. Eller man vårdar sig ämbetsmannamässigt om den yttre traditionen, organisationen, institutionen. Men man tappar bort ansvaret som följer med den stora gåvan – den personliga insatsen, omtanken, tjänsten. Samarbetsvilja – solidaritet.²⁵⁰

Till Nils Bolanders syn på ansvar hör också tanken på att alla uppdrag är lika viktiga. Detta sammanhänger med den ovannämnda uppfattningen om livet som ett förtroendeuppdrag. Som avslutning på den predikan som anfördes ovan skriver Bolander:

När vi går hem från denna gudstjänst var och en till sitt, låt oss då allesammans känna att vi går hem till ett förtroendeuppdrag. Sen må världen kalla det vad den vill och rynka på näsan åt vår lilla uppgift hur mycket som helst. Då ska också frimodigheten, segerglädjen, komma in i vår vardag, därför att vår uppdragsgivare heter Gud Fader allsmäktig. Och vi kan säga till oss själva mitt i denna gudlösa tid alldeles som det hette i den klassiska dagordern av en berömd härförare: "Fiendens tryck ökar. Cen-

---

²⁴⁸ Bolander 40/4, 4–12.

²⁴⁹ Bolander 44/25, 5–6. För andra predikningar som tar upp Bolanders syn på ansvar, se t.ex. Bolander 45/16, 14–15 samt 41/14, 17.

²⁵⁰ Bolander 44/25, 14–15.

tern sviktar. Min vänstra flygel är uppriven. Jag går till anfall.”
– i Jesu namn.²⁵¹

Som framgår av citatet ovan så betraktar Bolander också alla uppdrag som givna av Gud. Här kan man dra paralleller till Luthers lära om de två regementena, det andliga och det världsliga och tanken på att det är Gud som styr såväl den andliga som den världsliga ordningen.²⁵² Då Gud är den som regerar, så kan man också se Gud som uppdragsgivaren bakom de uppgifter som människorna åläggs.

Ett nära samband med ansvar har också följande nyckelord: *plikt*. I en predikan på söndagen Septuagesima år 1945 ger Bolander sin bild av vad plikt innebär ur ett kristet perspektiv:

I Skapelsens morgon, när Gud ropade sitt "varde" och människan föddes på jorden, då föddes också plikten. Plikten ger livet mening, färg och innehåll. Vår plikt är nämligen ingenting mindre än detta att bli det högsta som vi har möjlighet att bli. Den omspannar hela livet. Den skriver över våra huvuden med eld – "aldrig nog!" Den droppar in i vårt blod ett gift, men ett saligt gift som heter "aldrig färdiga"!²⁵³

För Bolander är plikten en av människans drivkrafter, det som ger mening och innehåll åt livet. Det är en ambitiös syn på plikt som Bolander företräder, han menar nämligen att det är varje individs plikt att bli det högsta som man har möjlighet att bli. Strävandena att uppnå denna plikt fortgår hela livet. Trots att plikten kan verka

---

²⁵¹ Bolander 44/25, 18.

²⁵² Hägglund 2003a, 212–213.

²⁵³ Bolander 40/3, 12.

betungande, så är det istället en positiv och energigenererande bild som Bolander förmedlar. Han ser att det i varje människa finns potential till något fint och vill uppmuntra sina åhörare att sträva mot det.

Det sista nyckelordet, *hängivenhet*, genomsyrar Bolanders inställning till såväl livet som till den kristna tron. Bolander accepterar inte ett halvhjärtat engagemang, utan talar ofta i beundrande ordalag om sådana människor som har uppoffrat sig helt för Guds rike. I en predikan från år 1949 talar Bolander om olika människor som genom tiderna har arbetat för Gud. Han påpekar att de inte har varit ofelbara, men att de har haft en sak gemensamt:

De ha sått ut sig själva, satsat sig helt för Guds rike! Glömt sig själva i ett glädjestrålände överdåd. De har inte bekymrat sig om människors omdömen och de har inte sneglat efter beröm. De har bara känt det som en oförtjänt förmån att få förhålliga Gud på jorden, förkunna hans ära i enkel vardagsgärning.²⁵⁴

Vid ett flertal tillfällen går Bolander ett steg längre och talar om att slita ut sig för Guds rike. "Gud vill se ivriga budbärare och trägna arbetare i sina skaror – tjänare som slita ut sig", skriver han t.ex. i en predikan på trefaldighetssöndagen år 1945.²⁵⁵ Till denna form av självtutgivande hängivenhet hör också, enligt Bolander, att ständigt vara i beredskap att göra en insats.

Att leva det nya livet är att leva öppet, klarvakat, aktivt, beredd att göra en insats, rycka in när som helst, var som helst, hur som helst. Vilket slag i ansiktet på oss är inte pingstbudskapet om

---

²⁵⁴ Bolander 41/3, 10.

²⁵⁵ Bolander 40/10, 11. Se även Bolander 43/4, 8, 11.

andens nya liv! Vi stackars halvdana, kompromissande och ängsliga kristna.²⁵⁶

Citatet ovan visar dock att Bolanders idealbild av den hängivna, självuppoffrande kristna människan i ständig beredskap att gå in i nya uppdrag inte alltid överensstämde med verkligheten. Likafullt var det en vision som Bolander fann eftersträvansvärd.

Efter att ha studerat Bolanders syn på handling och aktivitet blir följande steg att se på vilket sätt kallelsetanken kommer till uttryck i Nils Bolanders predikan.

3.2.4 Kallelse

I sin förkunnelse återkommer Nils Bolander rätt ofta till tanken om kallelse, att en människa är utvald av Gud. Vad beträffar kallelsestunden har Bolander en pragmatisk och närapå rationell syn. Han värjer sig för stämningfulla kallelseögonblick och framhåller vikten av ett medvetet beslut. Samtidigt poängterar han att det brådskar att ta emot kallelsen:

Mästaren är här och kallar Dig till sig – Nu är Din kallelsestund, Din sökningstid. En sådan kallelsestund är inte något stämningstrycke, någon skymningsstund som man inhöljer i stämningar och välljud under dämpad belysning och kallar helig andakt. En rätt kallelse är den öppna [och manliga] uppmaningen till människan att gå över på Guds sida och följa Kristus i daglig bättringskamp.²⁵⁷

---

²⁵⁶ Bolander 39/14, 17.

²⁵⁷ Bolander 36/18, 14.

Bolander talar om olika slag av kallelse. Den första typen kan man beteckna som en *allmän kallelse*. Den är gemensam för alla kristna och innefattar sådana ideal som hör till helgelsetanken, t.ex. om andens frukt. Bolander skriver:

Detta är människogrenens kallelse – inte att prunka med honungsljuva blommor – inte att excellera med ett saftigt och imponerande bladverk – utan att bära frukt, sådan frukt som tillhör bättringen, andens frukt som heter ”kärlek, glädje, frid, tålmod, mildhet, godhet, trofasthet, saktmod, återhållsamhet, rättfärdighet och sanning”.²⁵⁸

Till den allmänna kallelsen hör också Bolanders syn på att alla har ett kall och att det inte är någon tillfällighet i vilken uppgift var och en är ställd. Bolander påpekar också att det inte är en kristen människas uppgift att jaga ovanliga uppdrag, istället handlar kallet om trohet i de enkla vardagsgärningarna.²⁵⁹ Dessa tankar är samstämmiga med Luthers lära om kallelse (*Beruf*) där Luther understryker att det inte finns någon rangordning av kallelser. Med det tyska ordet *Beruf* avser Luther det arbete eller den uppgift som Gud har givit var och en att utföra. Samtidigt begränsas kallelsetanken inte till en yrkesutövning, utan även t.ex. familjerelationer räknas in. Det innebär att en person kan ha flera olika kallelser. I kallelsen är människan Guds medarbetare, ett redskap för Gud. När en människa lever i sin kallelse verkar Gud genom henne till andras nytta. Detta ger upphov till ett ömsesidigt tjänande människor emellan. Utmärkande

---

²⁵⁸ Bolander 39/15, 17. För citat om andens frukt, se Gal. 5:22–23.

²⁵⁹ Bolander 36/21, 6–7.

för kallelsen är alltså att den är riktad mot nästan och inte mot Gud.²⁶⁰

Det andra slaget av kallelse som Bolander lyfter fram i sin predikan har karaktären av en *specifik kallelse* riktad till enskilda personer eller gällande särskilda uppgifter. Skillnaden mellan en allmän och en specifik kallelse framkommer t.ex. i en predikan på söndagen Septuagesima år 1946 där Bolander först ger uttryck för den allmänna kallelsen då han talar om att varje kristen är en själavinnare.²⁶¹ Sedan preciserar Bolander sig och vänder sig direkt till den enskilda åhöraren när han säger:

Vet Du – det finns någon i din omgivning som behöver dig – någon som Du har lättare att vinna än någon annan, någon som Du på grund av likhet i kynne, frestelser, och nederlag förstår bättre än någon annan och alltså har lättare att komma i kontakt med. Du har specialnyckeln till den människans innersta. – Sådant förpliktar.²⁶²

I citatet ovan riktas den specifika kallelsen att vara själavinnare för en viss person till den enskilda kyrkobesökaren. Det direkta tilltalet i predikan gör att kallelsen upplevs personlig och inte kollektiv.

Den specifika kallelsen också gälla särskilda uppgifter. I en predikan med rubriken "Det stora tillfället" från år 1949 tar Bolander upp kallelsen och kallar den "ditt livs stora ögonblick". Bolander förtydligar uttrycket genom att hävda följande: "Jag är övertygad om att det i varje människas liv finns ett sådant odödligt ögonblick då hon plötsligt ska få upp blicken för sitt livs me-

---

²⁶⁰ Se t.ex. Wingren 1960a, 15–23; Hägglund 2003a, 211–212.

²⁶¹ Bolander 41/2, 10–12.

²⁶² Bolander 41/2, 14.

ningsfullhet, den innersta meningen med det hela.”²⁶³ Här sammanbinder Bolander kallelsen med frågan om livets mening och ger därmed kallelsen en stor tyngd. Bolander exemplifierar med hur Jesus arbetade flitigt som snickare i många år medan han väntade på att tiden för hans kallelse skulle vara inne. Bolander bygger upp en förväntan på att det finns en kallelsestund för alla genom att berätta olika exempel om vanliga människor som sliter i väntan på sin kallelse.²⁶⁴ För att förbereda sig på sin kallelsestund, påpekar Bolander, är det viktigt att leva i Guds närhet. Då är man beredd att gå in i sin kallelse när tiden är mogen.

Vi måste till varje pris leva nära Gud, tändande nära – i Hans ord, i bönen och nattvarden – och i enkel, anspråkslös vardagstjänst. Då är vi redo att möta vårt livs ojämförligt största tillfälle, när Kristus säger: Nu Du lilla förkrympta och förpinade människoblomma, ska Du äntligen få blomma ut och växa och dofta och stråla fritt under Guds löftens höga valv. Ja, inte bara redo att möta det största tillfället utan också gå in i det med liv och själ och göra något av det – i Kristi kraft.²⁶⁵

Bolanders skidring av kallelseögonblicket förmedlar en stark frihetskänsla. Den kallade människan förliknas vid en kuvad blomma som slår ut i blom, en människa vars hela potential nu tas i besittning.

Den kraftfulla, nästan euforiska beskrivningen av kallelseögonblicket är dock bara en sida av Nils Bolanders syn på kallelse. Många predikanter kanske väljer att stanna vid en sådan positiv och energifylld skildring av

---

²⁶³ Bolander 46/9, 5.

²⁶⁴ Bolander 46/9, 5–8.

²⁶⁵ Bolander 46/9, 17.

kallelsen, men för Bolander hör dylika framställningar till undantagen. Betydligt oftare återger Bolander andra sidor av kallelsen: *allvaret i kallelsen*, *lydnaden* och *kallelsetroheten*.

På andra söndagen efter trefaldighet år 1942 ägnar Bolander hela predikan åt att tala om *allvaret i kallelsen*. Han understryker bl.a. att det gäller att se nyktert på situationen och inte låta känslorna ta över, att det är viktigt att enbart lyssna till Kristi röst samt det centrala i att följa kallelsen helhjärtat.²⁶⁶

Även *lydnad* hör ihop med kallelsen. Bolander lyfter fram att Johannes Döparen inte kom med några invändningar när Guds kallelse kom, han bara gick iväg för att ta itu med sin uppgift utan resonemang. Så, menar Bolander, ska vi också göra när vår kallelse kommer.

Gå åstad – hur hopplöst det än ser ut. Gud, tänd mig och sänd mig vart Du vill!!! Då kan det hända något med oss och bland oss.²⁶⁷

Till lydnaden hör också att vara beredd att gå närhelst Gud kallar.

Vi vet inte när anskriet ljuder. Kanske dröjer Kristus med den stora uppgiften, det stora tillfället, till den mörkaste timmen, midnattstimmen, i Ditt liv, när Du nästan har uppgivit allt hopp. Men då måste Du vara redo att klarögt svara brudgummen som den unge Jesaja svarade: 'Se här är jag, sänd mig.' Du och jag måste leva så som om vårt stora tillfälle yppade sig idag.²⁶⁸

---

²⁶⁶ Bolander 37/10.

²⁶⁷ Bolander 43/24, 15–16, citat 15–16.

²⁶⁸ Bolander 46/9, 16.

Nära sammanlänkat med lydnad är *troheten mot kallelsen*. Bolander poängterar att det är av största vikt att vara trogen sin uppgift och hålla ut i sin kallelse, även om det medför svårigheter:

Stanna kvar här i staden – det betyder: Gör din kallelse med flit! Ta ansvar för Dina medmänniskor – just där Du står. Därför väcker kristendomen till liv hos varje människa den får grepp om – kallelsetrohet. Solidaritet mot livsuppgiften och solidaritet mot samhället. Var trogen mot det närmaste och de närmaste!²⁶⁹

Så skriver Nils Bolander på Kristi himmelfärdsdag år 1948 och understryker därmed att troheten gäller mot såväl livsuppgiften som samhället och implicerar att kallelsetroheten inte enbart gäller stora frågor, utan även troheten mot vardagsgärningarna och de närstående.

3.2.5 Väckelse

Något som låg i tiden i 1940-talets Sverige var väckelse. I kapitel 3.3.3 som behandlar situationen i Sverige ur ett existentiellt perspektiv går jag närmare in på de tecken på en förestående religiös väckelse som fanns i samhället. I detta avsnitt kommer jag att fördjupa mig i den syn på väckelse som Nils Bolander ger uttryck för i sina predikningar.

I mitt undersökningsmaterial har jag funnit två predikningar som grundligt behandlar väckelse ur olika synvinklar. Dessa predikningar kan ses som ett slags nyckelpredikningar för tolkningen av Nils Bolanders

---

²⁶⁹ Bolander 44/12, 10–11, citat 11 samt marginalen.

teologiska förståelse av begreppet väckelse.²⁷⁰ Termen väckelse förekommer också i ett flertal andra predikningar, men har inte en lika central roll där.

I den första nyckelpredikan från tredje söndagen i advent år 1943 inleder Bolander med att hävda att man inom den svenska kristenheten har tappat bort väckelsen och att man såväl inom folkkyrkan som inom frikyrkan har institutionaliserats.²⁷¹ Därtill, menar Bolander, så är det många som är rädda för väckelse och inte tycker att det hör hemma i folkkyrkan. Den ståndpunkten avsäger sig Bolander å det starkaste:

Väckelse – ordet är farligt, livsfarligt. Det finns folk som är rädda för allt vad väckelse heter. Man slår sig till ro med lite stämning, lite sånger och ljusexcis och kristliga väggbonader. En oförarglig kristendom, bekväm för kött och blod. Väckelse passar inte i Engelbrektskyrkan. Det kan gå för sig på Frälsningsarmén och Filadelfia. Men det säger jag att passar inte väckelse i folkkyrkan så passar inte Kristus där heller. Då kan vi lika gärna stänga våra kyrkor för gudstjänstbruk och göra dem till föreläsningsslokaler eller bostäder åt de hemlösa.²⁷²

Bolander försvarar väckelsens plats i folkkyrkan genom att dra paralleller till Kristus och påstå att om inte väckelse passar in så passar inte heller Kristus in och då kan man istället stänga kyrkorna och göra om dem för andra användningsområden. Med denna utmanande kommentar vill Bolander visa på hur nära väckelse hör ihop med Kristus och en växande kyrka.

---

²⁷⁰ De två nyckelpredikningarna om väckelse är Bolander 38/17 och 47/2. Båda predikningarna bär rubriken "Väckelse".

²⁷¹ Bolander 38/17, 2.

²⁷² Bolander 38/17, 6–7 samt marginalen.

Men samtidigt som Bolander ställer sig positivt till väckelse så varnar han också åhörarna för att uppehålla sig för länge vid de starka känslorna vid uppväckelsen. Han påpekar att uppväckelsen bara är det första steget i nådens ordning och att väckelsen inte får stanna där utan bör föra åhörarna vidare så att de blir väckta och kallade.²⁷³ Nådens ordning, *ordo salutis*, började användas som en beteckning på omvändelseprocessen i början av 1700-talet. Redan tidigare hade nog de olika momenten i ordningen funnits, men hade då haft funktionen av begreppsförklaringar kring de bibliska nyckeltermerna i sammanhanget. Fr.o.m. 1700-talet föreställde man sig att de olika momenten följde på varandra i ett tidsmässigt perspektiv och man tog också större hänsyn till det psykologiskt konstaterbara i omvändelseprocessen. De olika momenten i nådens ordning är kallelsen, upplysningen, omvändelsen, rättfärdiggörelsen, pånyttfödelsen, unio mystica och förnyelsen.²⁷⁴ Inom den pietistiska predikan tog man på ett särskilt sätt hänsyn till att varje åhörare hade uppnått olika stadier i nådens ordning. Man predikade till tre olika målgrupper: de oomvända, de uppväckta eller botfärdiga och de omvända och utifrån momenten i nådens ordning utvecklade man sedan budskapet om vägen till frälsning för de olika målgrupperna.²⁷⁵

---

²⁷³ Bolander 38/17, 12–14.

²⁷⁴ Hägglund 2003b, 116–122.

²⁷⁵ Vikström 1974, 13; Eldebo 2005, 31. Såväl Erik Vikström som Henrik Ivarsson har fördjupat sig i den pietistiska predikan. Vikström studerar i sin doktorsavhandling den ortotomiska applikationen, d.v.s. hur bibelordet tillämpas och delas enligt den konservativa pietismens predikoteori. Ivarsson å sin sida undersöker såväl den reformatoriska som pietistiska predikan samt ser dem i relation till varandra. Se Vikström 1974; Ivarsson 1973.

Då Nils Bolander använder begreppet nådens ordning till att hänvisa till tre steg med hjälp av orden uppväckelse, väckta och kallade tyder det på att han egentligen syftar på de tre målgrupperna som beskrevs ovan och låter dem representera nådens ordning.

Det är intressant att notera att Bolander, till skillnad från många traditionella väckelsepredikanter, inte nöjer sig med att åhörarna ska bli intresserade av den kristna tron. Istället varnar han nästan för de flyktiga, positiva känslorna och vill att åhörarna ska få uppleva en tro av mer bestående karaktär. Bolander vill istället att väckelsen ska vara en samvetsväckelse:

Väckelsen får inte vara ett skum på ytan, uppvispad maräng. Lokaliserad endast till vårt förstånd eller vår känsla. Radikal blir den först när sanningens spjut borrar sig ned i samvetet. Då kan det kosta på att vara kristen.²⁷⁶

När väckelsen kommer i kontakt med samvetet får den också konsekvenser för individernas handlande. De blir påmind om misstag som har begåtts och känner sig manade att reda upp dem. Bolander förklarar: "Se, samvetsväckelsen nöjer sig inte med mindre än att vi – så långt det är möjligt – gottgör vad vi brutit mot vår nästa."²⁷⁷ Här vill jag dra paralleller till Oxfordgrupprörelsen, som också betonade vikten av att anhängarna personligen gottgjorde de fel som de hade begått. Samtidigt bör påpekas att denna tanke ingalunda var unik enbart hos Oxfordgrupprörelsen, även om den hade en framträdande roll i deras verksamhet.

---

²⁷⁶ Bolander 38/17, 14–15.

²⁷⁷ Bolander 38/17, 15.

För Nils Bolander var idealet att det alltid skulle vara väckelse. Han jämför situationen i urförsamlingen och konstaterar:

Det var ständig väckelse i den första kristna församlingen. Inte stormande väckelse varje dag. Men varje dag kom nya människor till tro på Gud. Detta måste vara det normala. Inte säsongväckelse, inte andligt ackordarbete ett par veckor om året utan en Guds kraft att sätta människosjälar i brand dag för dag. Utan sensationella uppträden och andliga cirkusnummer.²⁷⁸

I citatet ovan ställer sig Bolander kritisk till olika former av kampanjer för väckelse och framhåller att det istället borde vara det normala att det regelbundet skulle komma nya människor till tro även utan sådana kampanjer.

I den andra nyckelpredikan om väckelse från tredje söndagen efter trettondagen år 1950 talar Bolander om väckelsens teologi under rubriken "Väckelsens vagg, väg och verkan".

Bolander slår fast att Kristus är väckelses vagg, d.v.s. varje äkta väckelse har sin upprinnelse i Kristus och bör ha sitt centrum i honom.²⁷⁹ Bolander tar också upp falska väckelser och påpekar:

Vi har här och var i bygderna sett s.k. väckelser flamma upp som en halmtrasa – en våldsam fyr och strax kolsvart – beroende på att de haft till medelpunkt – en fattig, syndig människa, en väckelsepredikant. Det har gjorts väldiga arrangemang och slagits ljudligt på trumma för den eller den framstående talaren och man har vispat upp en fin maräng av känslötsaker – och sen har det just inte blivit något mer.²⁸⁰

---

²⁷⁸ Bolander 38/17, 16, citat 16–17.

²⁷⁹ Bolander 47/2, 6–7.

²⁸⁰ Bolander 47/2, 7.

Bolander understryker i anslutning till detta att man inte kan arrangera en väckelse: "De kristna kan bereda vägen, öppna kanalerna för en väckelse – genom bön och längtan och syndabekännelse – men de kan aldrig skapa väckelse – vore de än ärkebiskopar allesamman."²⁸¹ "Väckelsen kommer inte genom våra kraftansträngningar, våra klokt uttänkta metoder och vår andliga vältalighet utan genom den heliga elden som Kristus tänder. Den är alltigenom Kristi verk", tillägger han.²⁸²

Angående väckelsens väg påpekar Bolander att "Gud arbetar genomgående efter den personliga linjen: från själ till själ."²⁸³ Det innebär att evangeliet sprider sig från en kristen människa till nästa och vidare till en hel bygd.²⁸⁴ Däremot tillbakavisar Bolander den idé som bl.a. fanns inom Oxfordgrupprörelsen att det är viktigt att vinna s.k. nyckelpersoner, d.v.s. högt uppsatta personer, i ett samhälle för Kristus. Bolander avvisar tanken som obiblisk och ger som exempel att bl.a. lärjungarna var enkla fiskare och långt ifrån några nyckelpersoner i sin omgivning.²⁸⁵

Vad beträffar väckelsens verkan, d.v.s. dess följder, så konstaterar Bolander att väckelsen naturligtvis skapar kristen tro, men framförallt skapar väckelsen "ett nytt handlingsliv, ett nytt vardagsliv och en ny arbetshåg".²⁸⁶

---

²⁸¹ Bolander 47/2, 7–8. Bolander påpekar i såväl Bolander 38/7, 17 som i 38/17, 18 att det behövs längtan efter och förväntan på väckelse innan någon väckelse kan äga rum.

²⁸² Bolander 47/2, 8. Även i Bolander 41/12, 17 framhåller Bolander att väckelsen inte går att arrangera, utan att den ligger helt i Guds hand.

²⁸³ Bolander 47/2, 9.

²⁸⁴ Jfr liknande tankar i avsnittet om omvändelse och avgörelse ovan.

²⁸⁵ Bolander 47/2, 11.

²⁸⁶ Bolander 47/2, 14, citat 15.

I anslutning till detta framhåller Bolander att trots att vi inte blir frälsta genom gärningar, så blir vi inte heller frälsta från gärningar. Istället påpekar han att "sann tro skapar alltid praktisk kristendom".²⁸⁷

I predikans avslutning återanknyter Nils Bolander till evangelietexten om den samariska kvinnan och det faktum att många samarier kom till tro tack vare henne. Bolander skärper tonen och frågar utmanande:

Kommer någon till tro på Kristus för Din och min skull? Eller är vi sådana urusla ambassadörer för himmelriket, ni och jag, att vi tvärtom skrämmer människor från Kristus? Å, vi behöver bestämt ett nytt Kristus-möte, de flesta av oss.

Från att ha behandlat frågan om väckelse på ett rätt distanserat och undervisande sätt förändras här tilltalet till att beröra alla gudstjänstbesökare personligen.

Efter att ha undersökt de ämnesområden som Bolander ofta återkommer till i sin predikan kommer jag i nästa avsnitt att sammanfatta och diskutera den teologi som Bolander ger uttryck för och därefter anknyta till avhandlingens huvudfrågeställning och diskutera vilket syfte som Nils Bolander hade med sin predikan.

3.2.6 Sammanfattning och diskussion

Vad ville Nils Bolander med sin predikan? Den frågan har varit utgångspunkten för detta kapitel. För att kunna svara på den frågan och belysa den teologi som Nils Bo-

---

²⁸⁷ Bolander 47/2, 15–16, citat 16. Jfr kap. 3.2.3 om handling och aktivitet där Bolander understryker vikten av att leva ut sin tro i handling.

lander ger uttryck för har jag undersökt innehållet i Bolanders predikan och funnit att det finns fem ämnesområden som är frekvent återkommande i Nils Bolanders predikan. Dessa ämnen är slentrianmässig tro, omvändelse och avgörelse, handling och aktivitet, kallelse samt väckelse.

Bolander tar i sina predikningar avstånd från alla uttryck av kristen tro som har cementerats i sina former eller som uttrycks utan större engagemang och inlevelse. Han ser den slentrianmässiga tron som den motståndare som han riktar sin predikan till. Motivet till valet av den slentrianmässiga tron som motståndare står att finna i en kombination av en personlig upplevelse av den slentrianmässiga tron, iakttagelser från den omgivande miljö som samstämmer med de egna erfarenheterna samt Bolanders kallelse som väckelsepredikant. Mot bakgrund av detta är det en naturlig följd att omvändelse och avgörelse blir centrala element i Nils Bolanders förkunnelse och målet med predikningarna är ofta att driva åhörarna till omvändelse och avgörelse. Han ser inte avgörelsen som en engångsföreteelse utan betonar vikten av en fortgående avgörelse. Bolander understryker den personliga avgörelsen för Kristus, men uppmärksammar också vikten av en avgörelse för olika grupper i samhället såsom de kyrkligt aktiva, Svenska kyrkan som institution samt Sverige som nation. Som motpol till den slentrianmässiga tron förespråkar han förutom omvändelse och avgörelse även en aktiv, utåtriktad tro som märks i handling och inte bara i ord. Några nyckelord som Bolander ofta återkommer till är tjänande, ansvar, plikt och hängivenhet. Bolander uppmärksammar också kallelsen, såväl en allmän kallelse

som är gemensam för alla kristna som en specifik kallelse gällande enskilda personer eller specifika uppgifter. Dock värjer han sig för stämmingsfyllda kallelseögonblick och talar mer om allvaret i kallelsen och de följder som kallelsen får. Som en följd av Bolanders betoning av avgörelsen och hans kallelse som väckelsepredikant blir väckelsen ett naturligt tema i Bolanders predikan. Bolander försvarar väckelsens plats i folkkyrkan. Han varnar för flyktiga känslöstämningar vid en väckelse och eftersträvar att åhörarna ska få uppleva en stabil tro som går på djupet och får konsekvenser i människornas liv. Bolander påpekar också att man aldrig kan skapa en väckelse utan att den alltid är Guds verk. Han framhåller att väckelsen sprids från person till person, men tillbakavisar tanken på att systematiskt försöka vinna nyckelpersoner i ett samhälle.

Hur ska man förstå de här fem ämnesområdena och varför var det just dem som Bolander ofta återkom till? Svaret finns att söka i de influenser till Bolanders tros- tolkning som förutom hos väckelsen även finns hos pietismen och Oxfordgrupprörelsen.

Nils Bolanders predikan har många gemensamma drag med pietismen. Henrik Ivarsson gör en noggrann genomgång av dem i sin analys av Bolanders predikan och lyfter fram att såväl Bolanders motstånd mot den stelnade opersonliga bekännelsen som hans yrkande på en levande kristendom med praktiska förtecken har beröringspunkter med pietismen. Även betoningen av avgörelsens betydelse och den därtill hörande personliga upplevelsen av Kristus är kännetecknande drag för pie-

tismen.²⁸⁸ Något som tidigare har framkommit i avhandlingen är tonvikten på det kristna handlingslivet som en betoning som Bolander och pietismen delar. Som en utveckling av detta följer sedan det drag i Bolanders predikan där pietismen enligt Ivarsson ger sitt mest markanta utslag, nämligen Bolanders betoning av den omvända människan som redskap för Guds verksamhet i världen.²⁸⁹ Såväl i avsnittet om handling och aktivitet som i avsnittet om kallelse har detta drag framkommit.

I Bolanders predikan finns även drag som sammanfaller med Oxfordgrupprörelsens trostolkning.²⁹⁰ Tidigare i avhandlingen har Bolanders relation till Oxfordgrupprörelsen berörts i några sammanhang. Det har framkommit att Bolander under sin tid i Hedemora i slutet av 1930-talet hade kommit i kontakt med Oxfordgrupprörelsen och att han var inspirerad av rörelsen, även om han aldrig tillhörde den.²⁹¹ När han sedan blev komminister i Engelbrekts församling i Stockholm kom han till en församling som redan tidigare var starkt influerad av grupprörelsens arbete.²⁹²

Under 1940-talet deltog Bolander som talare i flera mötesserier som hade anknytning till Oxfordgrupp-

---

²⁸⁸ Ivarsson 1960, 15. Även Inge Löfström noterar influenserna från pietismen i Bolanders förkunnelse. "Det finns starkt markerade pietistiska drag i Bolanders predikningar. Han uppehåller sig företrädesvis vid andra och tredje artikeln, närmare bestämt vid försoningen och efterföljelsen. Det ständigt återkommande omvändelsekravet och betonandet av den pånyttföddes liv i helgelse är motiv, som kan kallas pietistiska." Löfström 1963, 18.

²⁸⁹ Ivarsson 1960, 17.

²⁹⁰ Även Henrik Ivarsson noterar detta. Se Ivarsson 1960, 35.

²⁹¹ Se kap. 2.1.1.

²⁹² Se kap. 2.1.2.

rörelsen, bl.a. en mötesserie som behandlade mottot "Den svenska linjen är den kristna linjen" ur olika synvinklar. I detta sammanhang är det intressant att notera hur det politiska budskapet om enheten mellan nationella och kristna värden i stor utsträckning relaterade till Oxfordgrupprörelsens budskap.²⁹³

De ekumeniska väckelsemöten som väckte stor uppmärksamhet var de mötesserier som år 1944 hölls i Ostermans bilhallar vid Stureplan i Stockholm. Initiativet till mötesserierna togs av Anders Frostenson, som tillsammans med Nils Bolander och Johan Hoff ledde mötena. Den djärva satsningen att hyra en tom bilaffär och ordna väckelsemöten där bar frukt och noterades även i pressen. *Stockholms-Tidningen* rubricerar sin artikel "Märklig gudstjänst i Ostermans. Kyrkan ut i vardagsvärlden" och *Vecko-Journalen* rapporterar att "Evhöheten och den kommersiella vardagligheten bor sida vid sida. Evangeliet i en bilhall på en brusande storstadsgata, det är aktiv kristendom modell 1944". Tidningarna vittnar också om att det var fullsatt i den stora lokalen då människor från alla samhällsklasser hade samlats och om långa köer med människor som fick gå besvikna hem när de 2 000 platserna i lokalen var fyllda. Förutom de olika samlingarna medförde mötesserierna även ett omfattande arbete med att ta hand om alla de personer som hade önskat att få kontakt med en själavårdare och slussa dem vidare till villiga präster. Anders Frostenson erinrar sig att det rörde sig om 800 personer som hade

---

²⁹³ Jarlert 1995, 351–353, 365–367. Det politiska och kyrkliga Sveriges enande kring mottot "Den svenska linjen är den kristna linjen" beskriver jag i kap. 2.2.1.

anmält sitt behov av själavård och det säger sig självt att Frostenson, Bolander och Hoff endast kunde ta sig an en bråkdel av dessa.²⁹⁴

Som jag har visat ovan engagerade sig Bolander alltså i evenemang med anknytning till Oxfordgrupprörelsen, men ändå anslöt han sig aldrig till rörelsen. Detta tyder på att han var positivt inställd till rörelsen, men ändå tvekade att ta steget fullt ut och bli anhängare till rörelsen. Vad låg bakom denna tvekande hållning och vad ansåg Bolander om Oxfordgrupprörelsen egentligen? En del svar på dessa frågor hittar jag i en tidningsartikel i *Avesta-posten* från år 1938. Utifrån rubriken "Vågsvallet kring 'Oxford'. Reflexer och reflexioner" tar Bolander ställning för Oxfordgrupprörelsen och betecknar den som "en verklighetsvaken och i högsta grad osentimental kristen rörelse". Till rörelsens förtjänster räknar han att man inom den har aktualiserat centrala kristna kungstankar som "den realistiska synen på synden, uppgörelsen, överlåtelsen, helhjärtenheten, 'tro verksam genom kärlek' samt disciplin i böneliv och tankeliv". Han påminner dessutom att "kristendomen i grupprörelsens form hos hundratals människor bara i vårt lilla land väckt till liv en ny sällsam energi, målmedvetenhet och spänst". Han går i polemik mot författare som Vilhelm Moberg, Artur Lundkvist och Eyvind Johansson, som har kritiserat rörelsen och påpekar att det ännu är obefogat och förhastat att fälla några

---

²⁹⁴ Stockholms-Tidningen 20.3.1944, 4; Vecko-Journalen nr 14 1944, 36; Olofsson 1981, 59–63; Ekström 2006, 112–113; Ekström 2010, 87. Ett litet urval av Bolanders, Frostensons och Hoffs anföranden som hölls i Ostermans bilhallar finns publicerade i *Från Gennesaret till Stureplan*. Se Bolander & Frostenson & Hoff 1945.

domar över Oxfordgrupprörelsen. Vissa brister hos rörelsen medger dock Bolander att det finns och eventuellt är det dessa som bidrar till att han tvekar inför ett närmare samröre med Oxfordgrupprörelsen. De brister han räknar upp är "dess lust att reklamera remarkabla omvändelser, anti-intellektualism, andlig vivisektion och bristande sinne för församlingsgemenskap".²⁹⁵ Ytterligare en orsak till att Bolander, trots sin i grunden positiva inställning, höll en viss distans till Oxfordgrupprörelsen kan ha att göra med att han inte ville sammankopplas allt för mycket med rörelsen eftersom det kunde försvåra hans möjligheter till kontakt med andra grupper.²⁹⁶

Betoningen av omvändelsen och livsförvandlingen är centrala drag som har stor vikt för både Oxfordgrupprörelsen och Bolander, men även t.ex. hängivenheten och betoningen av tron uttryckt i handlingar är gemensamma för såväl grupprörelsen som Bolander.²⁹⁷ Samtidigt är det svårt att exakt bedöma vilka influenser som kommer från vilken rörelse. Liknande drag förekommer också på annat håll, t.ex. i den pietistiska predikan. Sett i ljuset av detta kan jag konstatera att Nils Bolanders predikan har starka influenser framför allt från pietismen, men även drag som överensstämmer med den teologi som var karakteristisk för Oxfordgrupprörelsen. Samtidigt som jag konstaterar dessa influenser vill jag ändå påpeka att basen i Nils Bolanders teologi finns att söka i den lutherska trostolkningen.

---

²⁹⁵ Bolander 1938, 5.

²⁹⁶ Ett liknande motiv framkommer också i Sahlberg 1994, 67.

²⁹⁷ Se vidare kap. 3.2.3 angående hängivenheten och tron uttryckt i handling.

Vad kan man då utifrån de återkommande ämnesområdena som förekommer i Bolanders predikan säga om hans syn på den kristna tron? Den bild av den kristna tron som Bolander ger uttryck för och förespråkar är utan tvekan en utåtriktad tro som tar sig uttryck i handlingar. En kristendom där den troende är ett Guds redskap i världen. Oloph Bexell jämför den kristendomsform som Bolander ger uttryck för med Luther och kommer till följande slutsats: "Det är mera en optimistisk, aktivistisk, personlighetsorienterad kristendomsform som vi mött [hos Bolander], än den som ser människan inställd i den metafysiska dynamik mellan ont och gott som hos Luther beskrevs i begreppet 'rättfärdiggörelse'."²⁹⁸

Med detta som bakgrund frågar jag mig avslutningsvis: Vad var då Nils Bolanders syfte med sin predikan? Den frågan kan få olika svar beroende på om man frågar predikanten själv eller mig som forskare, d.v.s vilket syfte hade predikanten med sin predikan eller hur har jag som forskare uppfattat hans syfte. Jag börjar med vad Bolander själv har sagt om predikan och dess ärende. I sitt herdabrev skriver Bolander: "Vår förkunnelses hjärtpunkt är Korset, Jesus Kristus och Honom såsom korsfäst och uppstånden".²⁹⁹ En liknande ståndpunkt för han också fram i förordet till predikosamlingen *Eld på jorden*: "Det livsviktiga ärendet från Gud till människorna, som varje rätt predikan har att framföra, är budskapet om Försonaren och Frälsaren".³⁰⁰

---

²⁹⁸ Bexell 2001, 513.

²⁹⁹ Bolander 1959, 28.

³⁰⁰ Bolander 1956, 6.

Bolander ser alltså som predikans uppgift att predika budskapet om korset och Kristus som försonare och frälsare. Men märks detta i hans predikan eller finns det en spänning mellan Bolanders målsättning och hans faktiska predikan? Som min framställning visar talar ju Bolanders predikan avsevärt mer om avgörelse och tro uttryckt i handling än om försoning.

I Henrik Ivarssons analys av Bolanders predikan finner jag en förklaring som åtminstone delvis minskar avståndet mellan Bolanders målsättning och den faktiska predikan. Ivarsson ser rättfärdiggörelsen och tron som en replipunkt, d.v.s. som en bas eller stödjepunkt att dra sig tillbaka till, i Bolanders predikan och menar att tron och förlåtelsen för Bolander fungerar som "det nödvändiga medlet eller genomgångsledet för en människas förvandling och användbarhet i Guds tjänst".³⁰¹ Detta skulle i så fall innebära att budskapet om Kristus som försonaren är den bas som predikan bygger på även om betoningen ligger på förvandlingen och användbarheten i Guds tjänst.

Om man närmar sig frågan ur en annan synvinkel kan man se det så att varje predikan som hålls i en luthersk kontext har som mål att predika evangeliet.³⁰² Utifrån detta perspektiv stämmer Bolanders målsättning om att predika Kristus som försonaren väl in. Man kunde m.a.o. tänka sig att man gör en distinktion mellan predikans målsättning och syfte, där den övergripande målsättningen är att predika evangeliet (i en vid betydelse), medan syftet med predikan är mer specificerat.

---

³⁰¹ Ivarsson 1960, 16.

³⁰² Sundkvist 2003b, 14–21.

För att ytterligare förtydliga detta kan man därför skilja på vad predikan vill säga och vad den vill göra.³⁰³ Så som jag ser det ligger betoningen i Bolanders predikan på det sistnämnda. Syftet med Nils Bolanders predikan så som jag uppfattar det är att väcka åhöraren från slentrianmässig tro och driva till avgörelse och aktiv tjänst. Liknande tankar för också Bolander fram i en predikan på första böndagen, botdagen, 1945:

Skulle någon fråga mig vad som är en prästs uppgift i predikstolen svarar jag: Att så oro, så ut missnöje, det heliga missnöjet som driver till botbänken, att predika omvändelse. Det farligaste som finns är att leva i "ett kroniskt andligt moratorium", att uppskjuta uppgörelsen med Gud.³⁰⁴

Även om ovanstående resonemang minskar avståndet mellan Bolanders målsättning och den faktiska predikan kvarstår faktum att det finns en spänning mellan hur Bolander teoretiskt uttrycker sin målsättning med predikan och hur han i praktiken förverkligar denna målsättning. Bolander tolkar evangeliet så att hans uppgift är att driva åhöraren till avgörelse. Eller för att återknyta till Bolanders egna ord i det exempel som inledde avhandlingen:

Nu skulle jag vilja ta dig vid handen och föra dig fram till gruvhålet som suger och skrämmer. Ett litet smärtsamt ord – avgörelse.³⁰⁵

---

³⁰³ Jakobsen & Øierud 2009, 16.

³⁰⁴ Bolander 40/5, 9 marginalen.

³⁰⁵ Bolander 37/3, 3.

Efter att jag i detta kapitel har undersökt predikans uppbyggnad samt teologi och syfte kommer jag i följande kapitel att närmare studera hur Nils Bolander i sin predikan uppmärksammar den kontext och livssituation som åhörarna befann sig i såväl samhälleligt som existentiellt.

3.3 Predikans aktualitet och livsnärhet

Karaktäristiken av Nils Bolanders predikan (kap. 3.1) visade att det var viktigt för Bolander att predikan var aktuell och livsnära, att den hade beröringspunkter med åhörarna och deras liv. Som en följd av det här ägnar jag detta kapitel åt att studera hur lyssnarna och deras livssituation speglas i Nils Bolanders predikan. Livsvillkoren i Sverige under 1940-talet präglades av dramatik och omvälvningar såväl ur ett samhälleligt som ur ett existentiellt perspektiv. På vilket sätt märks då denna dramatiska tid i Bolanders predikan? Hur talar han om livet, lyssnarna och situationen i 1940-talets Sverige? Detta är några av de frågor som jag söker svar på i detta kapitel.

I *Herdabrev till Lunds stift* berör Bolander frågan om predikans aktualitet på följande sätt:

Kyrka och teologi har att välja mellan att tolka in evangeliet i vår världsbild och världssituation 1959 eller att isoleras till döds. Liksom Guds ord alltid är i djupaste mening högaktuellt,

så måste också predikan vara aktuell i sin uppbygglighet och uppbygglig i sin aktualitet.³⁰⁶

Bolander ser det alltså som en nödvändighet för kyrkans fortsatta existens att samtidens livsvillkor inkluderas i predikan, men poängterar samtidigt att predikan förutom att vara aktuell även bör ha ett existentiellt ärende som berör åhöraren. Han utvecklar tanken om att beröra åhöraren genom att peka på betydelsen av livsnärhet i predikan.

Jag befarar att våra predikningar alltför ofta lider av en ödesdiger brist på livsnärhet. Då får kyrkobesökaren uppleva, hur en i och för sig omsorgsfullt förberedd och gedigen predikan går honom spårlöst förbi, därför att den inte har någon som helst kontakt med hans livssituation.³⁰⁷

Bolander visar alltså i sitt herdabrev på sin teoretiska medvetenhet om vikten av att inkludera samtiden i predikan samt betydelsen av att hitta livsnära anknytningspunkter till åhörarna. I följande avsnitt studerar jag hur Nils Bolander i praktiken genomförde detta i det undersökta predikomaterialet. Jag har i min analys identifierat tre områden som Bolander aktualiserar, nämligen världsläget, samhällsklimatet samt det andliga läget.³⁰⁸ Utifrån det konkreta materialet har jag valt att kalla av-

---

³⁰⁶ Bolander 1959, 55. Även om citatet är av senare datum än den tidsperiod jag undersöker väljer jag att använda det eftersom det finns så få källor där Bolander reflekterar över predikan.

³⁰⁷ Bolander 1959, 55.

³⁰⁸ Dessa sammanfaller med de tre dimensioner av kontexten som jag inledde den kontextuella skissen i kapitel 2.2 med.

snitten i krigets närhet, i tilltagande sekularisering samt i väntan på väckelse.

3.3.1 I krigets närhet

Andra världskriget påverkade hela världsläget under 1940-talet och denna allvarliga situation kastar också sin skugga över Bolanders predikningar. Hurdana tankar och frågor var det då som livet i krigets närhet väckte? Jag har funnit tre ämnesområden som Bolander speciellt fäster uppmärksamhet vid, nämligen andra världskriget ur ett allmänt perspektiv (*En värld i krig*), situationen i Norden (Olika villkor för de nordiska folken) samt efterkrigstiden (*Den kristna vägen till fred*).

En värld i krig

Generellt kan konstateras att andra världskriget var en välkänd realitet för åhörarna och därför var det inte heller nödvändigt för Bolander att förse åhörarna med så mycket informativ kunskap. Radio och tidningar rapporterade dagligen om världsläget och även om man inte var så politiskt intresserad var det sannolikt ett ämne som man inte kunde undgå att höra om. Bolander kunde därför lita på att åhörarna hade en förståelse av situationen och av den orsaken räckte det ofta med korta, kärnfulla karakteriseringar för att beskriva omvärlden. Ett exempel kommer från en predikan med temat "Frimodighet" från andra söndagen efter påsk 1941:

Såge vi bara den verklighet som för ögonen är – ja, då hade vi alla skäl i världen att vara ärkepessimister och skriva under-

gångspoesi – när människoodjuret som bäst håller på att demonstrera tigerklon, rovdjursbettet och vildmarksblicken.³⁰⁹

Genom att använda ett poetiskt språkbruk för att beskriva världsläget och människans delaktighet i konflikterna lyckas Bolander med några få ord förmedla krigets brutalitet känslomässigt utan att göra politiska ställningstaganden eller ge detaljerade beskrivningar. I en annan predikan från kyndelsmässodagen samma år ger Bolander röst åt den som ifrågasätter om man verkligen borde fira ljusmessa i kyrkan. Sorgemessa vore väl mer passande "på denna jättekirkogård som heter världen 1941".³¹⁰

Kriget och dess många offer ger också Bolander anledning att tala om livet efter döden i en predikan med titeln "Det obeskrivliga mötet" från år 1945. Genom att anknyta till kriget och de överlevandes frågor om de kommer att få återse sina anhöriga i evigheten skapar Bolander en öppning för att tala om livet efter döden. Han vidgar sedan perspektivet till att beröra även andra än de krigsdrabbade som har förlorat någon närstående och genom exempel som lyssnaren kan identifiera sig med knyter Bolander temat till åhörarens situation och levandegör det för henne.³¹¹

Exemplet ovan där Bolander sammanlänkar temat med lyssnarnas situation ger anledning till att anknyta till den teoretiska frågan om det hermeneutiska mellanrummet och predikans roll som överbryggare. Ett sätt att se på predikan är nämligen att utgå ifrån att predikan befinner sig i ett mellanrum. Olika homileter har definie-

---

³⁰⁹ Bolander 36/10, 11.

³¹⁰ Bolander 36/3, 4.

³¹¹ Bolander 40/14, 2.

rat detta mellanrum på olika sätt. Det vanligaste sättet är att tala om mellanrummet mellan biblisk tid och vår tid, men t.ex. David Buttrick lyfter fram den spänning som finns i mellanrummet mellan eskatologin och vår tid.³¹² Martin Lönnebo å sin sida ser predikan som en ellips med två brännpunkter som man kan definiera på olika sätt, t.ex. Gud versus människan, objektivt versus subjektivt, då versus nu och Bibeln versus dagens nyheter.³¹³ Då man kan definiera detta mellanrum eller dessa brännpunkter på så många olika sätt, kan man i de flesta predikningar hitta flera olika exempel på hur predikan fungerar som överbryggare. Ett konkret exempel på hur Bolander överbryggat mellanrummet mellan biblisk tid och 1940-talet är när han i en predikan på första söndagen i advent 1940 jämför hur det var när Jesus red in i Jerusalem då och nu och uttrycksfullt skildrar en söndertrasad och ruinerad stad där Hosianna-ropen överröstas av dånet från kanoner och bombkrevader. Skildringen av de båda situationerna binds samman av en beskrivning av den frälsningslängtan som är gemensam för alla människor oberoende av tid och rum.³¹⁴

Ett särdrag i Bolanders sätt att behandla andra världskriget är att han i många fall kopplar en specifikt kristen existentiell dimension till sin tolkning. I sin inträdespredikan till komministertjänsten i Engelbrekts församling i oktober 1940 inleder han predikan med en lång pessimistisk beskrivning av den hopplösa situation

---

³¹² Buttrick 1988, 16; Eldebo 1995, 86–87.

³¹³ Lönnebo 1977, 20.

³¹⁴ Bolander 35/21, 2–9.

som världen befinner sig i.³¹⁵ Sedan vänder han på perspektivet och utbrister:

Det är inte sant att alla utvägar äro stängda. Det finnes en väg som ingenting på denna huvudskalleplats till jord kan blockera – vägen uppåt, vägen till frälsningens makalöse Gud. Bind mina händer! – Sätt munkavle på mig! – Bura in mig! – Gör mig nationslös! – Vägen uppåt är fri för mig.³¹⁶

Genom ett sådant retoriskt grepp vill Bolander uppmana åhörarna att lita på och räkna med Gud i alla livets ske-den. Att Bolander tillfogar den kristet existentiella dimensionen är naturligt med tanke på kontexten: det är i en högmässopredikan som världsläget kommenteras, inte i en politisk debattartikel. Ett liknande exempel på hur Bolander väver samman den rådande världspolitiska situationen med en kristen livssyn hittar vi i en predikan med titeln "Med stort G" från andra böndagen, reformationsdagen, 1944. Bolander skriver:

Man talar i dessa dagar om allehanda försvarslinjer – Gustavlinjen, Hitlerlinjen, Stalinlinjen, Mannerheimlinjen och allt vad de heta. De äro imponerande, men knappast ööverbanneliga. Men vi kristna ha en försvarslinje som inga flygarmador i världen kan bomba sönder – och den linjen heter Kristuslinjen, byggd av Guds levande ords betong, ordet om rättfärdiggörelse genom tron. Den håller och kommer att hålla i alla tider, ty dess byggmästare heter Underbar i råd, väldig Gud, evig Fader, Fridsfurste.³¹⁷

---

³¹⁵ Bolander 35/19, 1–3.

³¹⁶ Bolander 35/19, 4.

³¹⁷ Bolander 39/13, 16.

Här tar Bolander en för lyssnarna bekant krigsterminologi och använder den i en kristen kontext.³¹⁸ Därigenom aktualiserar han den kristna tron och gör den samtidigt eftersträvansvärd då han betonar dess trygghet och beständighet i oroliga tider. I detta exempel och även i många andra exempel citerar Bolander det bibliska begreppet Fridsfurste, som även det är en krigsmetafor, men av mycket äldre datum än försvarslinjerna från andra världskriget.

Tidigare i detta avsnitt konstaterades att Bolander ofta använde sig av korta karakteriseringar för att beskriva världskriget. Ett undantag finns dock. I en julottepredikan på juldagen 1943 kontrasterar Bolander kriget i världen mot barnet i Betlehem.³¹⁹ Redan början av inledningen anger tonen för predikan:

Man kan tycka att det nästan skulle bära emot att fira jul i år. Det är som om julen, den ljusomstrålade, glada julen, inte passade ihop med den här jorden längre, en sönderskjuten och minerad jord som står i lågor och skakar av kanonernas dån och bombernas explosioner.³²⁰

Resten av inledningen fortsätter i samma stil och i hela predikan finns kriget med på olika sätt som en skarp kontrast till Fridsfurstens födelse.

---

³¹⁸ Ett liknande exempel finns i kapsel 40, pred. 15 där Bolander övertar begreppet dagen D från de allierades krigsretorik och använder det för att beteckna vredens dag, Kristi återkomsts dag. Se även kap. 3.1.

³¹⁹ Bolander 38/18.

³²⁰ Bolander 38/18, 2.

Under åren 1947–1949 tar Bolander vid flera tillfällen upp frågan om fred.³²¹ Gemensamt för Bolanders skildring av freden är att han tar som utgångspunkt att världsfreden utgår från människans frid med Gud.³²² Han ser världsfreden som en följd av en upprättad gudskontakt och inte som separata skeenden utan anknytningspunkter. I en predikan på juldagen 1949 beskriver Bolander sin ståndpunkt så här:

Vi trodde att freden i världen skulle komma som ett brev på posten i samma stund "eld upphör" blåstes – den 7 maj 1945 – men ännu den femte s.k. fredsjulen kan vi inte tala om en verklig fred på jorden. Ser ni, orden "fred" och "frid" hör ihop. Freden springer fram ur friden. Människan kan inte skapa fred på jorden, därför att hon saknar frid i hjärtat. ... Betlehemsbarnet är det enda som kan lösa Din och min fråga om frid. Därför heter också det barnet "Fridsfurste". Han är den ende som kan ge frid bara därför att han är den ende som kan förlåta synd.³²³

I anslutning till detta är det skäl att notera Henrik Ivarssons påpekande att det för Bolander är främmande att tänka sig att Gud för att främja freden skulle kunna använda sig av sådana människor som inte känner eller bekänner Kristi namn.³²⁴ I en predikan kan sådana påstående tolkas som retoriska tillspetsningar för att understryka vikten av avgörelse. Sett i relation till luthersk skapelsetro finns det en viss spänning i ovanstående exempel och man kan fråga sig om Bolander skulle stå för dem teologiskt. Det är dock tänkbart att man här ser

---

³²¹ För andra exempel än nedanstående, se t.ex. Bolander 43/21, 17–18 och 43/22, 16 samt 45/2, 18.

³²² Även Henrik Ivarsson noterar detta, se Ivarsson 1960, 19.

³²³ Bolander 46/14, 14–15.

³²⁴ Ivarsson 1960, 19.

drag av Oxfordgrupprörelsens teologi som vinner över den lutherska trostolkningen.

I en predikan på 22 söndagen efter trefaldighet 1948 utvecklar Bolander tanken om frid till att omfatta alla livsområden i syfte att nå en varaktig fred.³²⁵ I en lång avslutning till denna predikan berättar Bolander om en liten pojke som trodde att det skulle sluta blåsa om man högg ner träden. Enligt Bolander tror många politiker och sociologer så också då de menar att det är de materiella förhållandena som skapar de moraliska omständigheterna. I förlängningen skulle detta innebära att om människor har en god hygien och en hög levnads- och bostadsstandard, så blir de bra människor. Bolander opponerar sig mot denna tolkning:

Nej, det har vi faktiskt inte sett. Men vi borde ha sett, vi borde ha lärt oss av tidens kaos dessa underliga är att vi först på allvar måste lyssna till Andens order, till Guds ord och sedan låta Hans vilja bli bestämmande i våra hem, på arbetsplatsen – i all människogemenskap. Det är vägen till varaktig fred och en ny gemenskap. Först måste det bli en kamp i himmelen innan det kan bli en kamp på jorden. Först en seger i andens värld innan det blir en seger på jorden.³²⁶

Här kan man läsa in en viss kritik mot den övertro på de samhälleliga framstegen som dominerade tänkandet vid denna tid. Bolander hävdar att det behövs en andlig dimension för att förbättra de moraliska omständigheterna.

Beträffande sättet på vilket Nils Bolander lyfter fram världsläget i allmänhet och andra världskriget i synner-

---

³²⁵ Bolander 44/26, 16–19.

³²⁶ Bolander 44/26, 18–19.

het, så kan man konstatera att han inte ger några uttömmande skildringar eller förklaringar, utan han förlitar sig på åhörarnas förkunskaper och använder sig av övergripande, kärnfulla karakteriseringar istället. Han väver också in en kristen existentiell tolkning i sin skildring av såväl utvägar ur kriget som orsaker till krig och avsaknad av fred. Språkligt sett lånar han ibland krigsterminologi som han sedan använder i en kristen referensram.

Olika villkor för de nordiska folken

Som framkom i kapitel 2.2.1. Samhällskontexten var situationen i de nordiska länderna mycket olika under krigsåren. Sverige var neutralt, medan såväl Finland, Norge och Danmark berördes av kriget på ett påtagligt sätt. I Sverige följde man noga med utvecklingen i grannländerna och Bolander antyder något av detta då han i en predikan på 23 söndagen efter trefaldighet 1941 talar om att vi människor är beroende av varandra t.ex. i hemmet och på arbetsplatserna och tillägger: "Beroende folken emellan. Hur starkt upplever vi inte beroendet i Norden brödrafolken emellan."³²⁷

Bolander uppmärksammar också att krigsutbrottet har förändrat villkoren och möjligheterna att utöva sin tro i de nordiska länderna. I en predikan på söndagen Sexagesima 1941 talar Bolander om att Sverige lever i en nådatid, "vår nationella, kulturella och religiösa frihets nådatid" och påpekar att det inte är en självklarhet i Sveriges grannländer att man får tro på Gud som man vill längre.³²⁸

---

³²⁷ Bolander 36/22, 5.

³²⁸ Bolander 36/5, 3.

I en predikan med temat "Nattvarden" från palm-söndagen 1942 lyfter Bolander upp hur "gripande och underbart det är att höra talas om hur hundratals finska soldater med officerarna i spetsen samlas till nattvardsgång nere i korsun för att först möta Kristus, Segerherren, innan de gå att möta döden".³²⁹

Vad beträffar Sveriges situation under andra världskriget är Bolander noga med att påpeka Sveriges privilegierade ställning och även avdramatisera talet om svåra tider. I en predikan på tredje söndagen i advent 1940 jämför Bolander kristiden år 1868 med situationen år 1940 och skriver: "Vi inbillar oss lätt, så snart kristiden kniper åt en smula om våra gentila vanor, att vi – 1940-års svenskar – är mer missgynnade av ödet än våra fäder. Ack, det har många, många gånger varit ojämförligt svårare i Sverige än i denna tid."³³⁰

Bolander är heller inte nådig mot det svenska folket när han beskriver den otacksamhet som han upplever att hans folk uppvisar. Ett exempel kommer från en predikan på nyårsdagen 1945 då Bolander målar upp liknelsen om fikonträdet som själv tyckte att det hade ett sådant vackert bladverk. Men ägaren till fikonträdet ville att trädet skulle bära frukt, inte blad, så han högg ner trädet. Bolander drar paralleller till Israels folks historia och vidgar sedan perspektivet till att gälla Sverige.

Det kan med goda skäl sägas om vårt svenska folk att det är ett fikonträd planterat i vingården. Tidigt nådde oss budskapet om Vite Krist. Vi blev ett omhuldat folk, vår lilla stam häruppe i en avkrok av världen. Av 2 000 miljoner människor sedan 1914 är

---

³²⁹ Bolander 37/5, 14.

³³⁰ Bolander 35/22, 2.

10 miljoner avundsvärda som sluppit krig och revolutioner. Dit hör vårt folk. Runt om oss trampas den personliga friheten under järnhälarna – vi lever i andlig fridsenhet. Man kallar oss svenskar för det lyckligast lottade bland jordens alla folk, oss häruppe i sjöarnas, bergens och skogarnas sköna, fria land. Gud väntar sig riklig frukt av detta privilegierade träd. Vad finner han? Alltför mycket lövverk. Självupptagenhet, käbbel, kritiksjuka, kulturhögfärd, förståndshögmod. Alltför mycket fladdrande ytlighet. Vi genomlever en världskatastrof – men hur många av oss upplever den verkligen? Alltför många starka, vackra, begåvade Emmanuelssöner både i doktorshatt, midnattsblå frack och overall, prästkappa och predikantrock. Alltför många trånga, exakta, vetenskapsdyrkande 80-talister. Alltför mycket kristendom som ropar "Herre, Herre", men inte gör Guds vilja. Kan ni inte känna vinddraget från den yxa som är höjd för att krossa besvikelsens träd? I lyhörda stunder tycker man sig höra den korta ordern: Hugg bort det! Ett kristet folk som lever okristligt har ingen uppgift. Det har förrått sin själ och sin Gud. Hugg bort det!³³¹

Kritiken är hård mot alla delar av samhället, såväl vetenskapsmän som kyrka och arbetare dras över samma kam och Bolander är upprörd över den likgiltighet mot Gud som det svenska folket uppvisar, trots att Gud har bevarat dem från de senaste världskatastroferna.³³²

Något om den osäkerhetskänsla som trots allt rådde i landet under kriget lyfter Bolander också fram. Det var inte en självklarhet att man kunde lita på alla, trots att Sverige formellt sett var neutralt. I en predikan med titeln "De fåfängliga ordens förbannelse" från år 1941 skriver Bolander så här om lösmyntheten i krigstider: "Skvallret går, tungan motionerar och öronen står på skaft. Ta dig i akt för de öronen – de kan sitta på lands-

---

³³¹ Bolander 40/21, 2–6, citat 5–6.

³³² Se Bolander 44/1, 12–13 för ett motsvarande exempel.

förrädares huvuden..."³³³ Här kan man dra paralleller t.ex. till kampanjen "en svensk tiger" som ville understryka folkets gemensamma ansvar för rikets säkerhet.³³⁴ Med sitt inpass i predikan anknyter Bolander till något som dels var känt för gudstjänstbesökarna och samtidigt även förenade dem.

Den kristna vägen till fred

Under åren 1944–1948 närmar sig Bolander i sina predikningar efterkrigstidens problem och möjliga lösningar vid ett flertal tillfällen. Man kan urskilja två olika huvudlinjer i hans resonemang: dels sammanför han *efterkrigsproblematiken och kristen tro*, dels uppmanar han åhörarna till *aktivitet och engagemang*.

När Bolander sammanför *efterkrigsproblematiken och kristen tro* innebär det att han vill introducera Kristus som en del av lösningen på den efterkrigstida problemsituationen. I en predikan med rubriken "Förbliv i Kristus!" från trefaldighetssöndagen 1944 skriver han:

Man har här och var börjat anordna möten, där efterkrigsproblemen ställas under debatt. Det finns en brokig samling cept och ett otal förslagsställare. Man kan inom de kristna leden ha ganska delade meningar om lösningen av efterkrigsproblemen både i det ena och det andra avseendet. Men på en punkt kan vi kristna inte gå isär. På en punkt kan vi inte ge efter en millimeter. Vi kan aldrig släppa efter på vår Herres och Mästares egna ord: "Mig förutan kunnen I intet göra." Det finns ingen lösning på problemen om mänsklig samlevnad på sidan om Kristus.³³⁵

---

³³³ Bolander 36/16, 7.

³³⁴ Om detta har jag skrivit i kap 2.2.1.

³³⁵ Bolander 39/15, 7–8.

Bolander vill alltså understryka att det inte går att separera det politiska livet och samhällsproblemen från det andliga livet. Kristus måste få tillträde till alla livsområden. Att det är en andlig uppgift att lösa samhällsfrågorna var inte en uppfattning som Bolander var ensam om att stå för. Såväl inom pingströrelsen som inom Oxfordgrupprörelsen delade man denna åsikt.³³⁶ Det fanns m.a.o. en uppslutning från olika kristna rörelser bakom denna ståndpunkt. Även Bolanders bibelsyn inverkade i frågan. Som tidigare har framkommit såg Bolander Bibeln som auktoritet inte enbart gällande moraliska och existentiella frågor utan även beträffande samhällliga och världspolitiska frågor.³³⁷

Men samtidigt som Bolander vänder blickarna utåt mot samhället, så påpekar han även ansvaret hos den enskilda individen. I en predikan från nyårsdagen 1948 med rubriken "Den nya möjligheten"³³⁸ konstaterar han att allt inte är möjligt för oss människor, trots att det ibland verkar så när man ser på utvecklingen inom t.ex. teknikens område. Dock, påpekar Bolander, att det finns ett område där allt tycks vara möjligt för oss, nämligen när det gäller att ställa till "galenskaper och elände"³³⁹, som han uttrycker det. Men när det gäller att ställa allt tillrätta igen så misslyckas vi. Bolander fortsätter:

Tycker ni inte, mina åhörare, att det gångna året talar ett tydligt språk om den saken? Alla fredsförhandlingar har gått i baklås. Mänskligheten har inte kommit ett steg, inte en millimeter, när-

---

³³⁶ I kap. 2.2.2 har jag berört detta.

³³⁷ Se kap. 3.1.

³³⁸ Bolander 44/1.

³³⁹ Bolander 44/1, 6.

mare ett nytt sakernas tillstånd. Det internationella läget är minst sagt – spänt. Men låt oss heller inte glömma en annan stat där det kanske är minst lika illa ställt – den lilleputtstat som heter det egna Jaget och dess förhållande till andra jag.³⁴⁰

I följande predikan samma år utvecklar Bolander sina tankar om lösningen på samhällsproblemen. Han återger en berättelse om en man vars tak läcker, men istället för att lappa taket ger han sina barn förkylningsmediciner. Bolander påpekar att när det gäller mänsklighetens öde och enskilda individers svårigheter så betar sig inte hans samtid så mycket bättre:

Vi nöjer oss med patentmediciner – avrustning, upprustning, FN, det politiska programmet och det politiska programmet. Men hålet i taket är det inte värst många som anstränger sig att täta. Det är på tiden att vi får upp ögonen för den verkliga orsaken till världens kaos, nämligen vår gudsfrånvändhet, allas vår synd. Världens och vår egen framtid hänger på om Du och jag vill kämpa i Kristi kraft mot orsaken – vår synd eller om vi istället ska envisas med att bekämpa verkningarna med allehanda hemmalagade patentmediciner. Ska vi komma till rätta med synden, måste Kristus, Frälsaren och Försonaren, få gå till rätta med oss – i helig brädska.³⁴¹

Bolander ser alltså människans bortvändhet från Gud, synden, som orsaken till situationen i världen och som en följd av detta kan inte heller samhällsproblemen förbättras om det inte sker en attitydförändring hos människan så att hon inser sin synd och låter Gud gå till rätta med den.

---

³⁴⁰ Bolander 44/1, 7–8.

³⁴¹ Bolander 44/2, 17–18, citat 18.

Den andra huvudlinjen i Bolanders resonemang om efterkrigstiden handlar om att uppmana åhörarna till *aktivitet och engagemang*.³⁴² Han ser det som en kristen människas plikt att hjälpa till i uppbyggnadsarbetet.

När vi blickar ut över denna människoföraktets och människoslaktens värld i vilken vi lever och tänker på freden och vad som ska komma fram ur den, när uppbyggnadsarbetet ska sättas in, då tränger sig det ropet också på oss: Nu behövs här människor! Människor som vandra den kristna vägen. Beredda att tjäna ihjäl sig – beredda att le och lida – inte i egen kraft utan i Kristi kraft.³⁴³

Så skriver Bolander i avslutningen till en predikan med titeln "Den kristna vägen" på fastlagssöndagen 1945. Någon halvhjärtad insats vid sidan av andra uppgifter godkänner inte Bolander, utan han efterlyser ett reservationslöst engagemang och uttrycker sig t.o.m. så drastiskt att han uppmanar människor att tjäna ihjäl sig och vara beredda att lida när de vandrar den kristna vägen. Samma uppmaning till engagemang återkommer Bolander till drygt tre månader senare, på trefaldighets-söndagen 1945, då han speciellt lyfter fram de kristna i Sverige och deras ansvar i återuppbyggnadsarbetet.

På ett litet torg nere vid hamnen i Helsingborg stavade jag för någon vecka sedan på en skylt som stadsbuden satt upp. Där stod "Nya bärarelaget". Det slog mig: Det är just detta Mästaren vill skriva över de kristna skarorna i denna tid, då en miljonkör

---

³⁴² Detta överensstämmer väl med min analys av teologin i Bolanders predikan. Bolander ser handling och aktivitet som oskiljaktiga från den kristna tron och detta var även ett av de teman som Bolander ofta återkom till i sin predikan. Se kap. 3.2.3.

³⁴³ Bolander 40/4, 18.

av röster ropar på lekamlig och andlig hjälp: Nya bärarelaget. Gud väntar inte minst av oss svenska kristna, som åtnjutit den förpliktande undantagsställningen att ha fått leva i fred och frihet, att vi ska bli bärarlag, aktiva medlemmar i den barmhärtige samaritens samfund, när det gäller att göra en målmedveten insats i efterkrigsarbetet.³⁴⁴

Trots att Bolander så starkt betonar de kristnas skyldighet att delta i efterkrigsarbetet, så är det intressant att märka att han sällan ger konkreta exempel på aktiviteter eller insamlingar som åhörarna kunde ha deltagit i.³⁴⁵ Man kunde t.ex. ha tänkt sig att han skulle ha lyft fram en så pass omfattande räddningsaktion som "De vita bussarna" då 21 000 personer evakuerades från olika koncentrationsläger eller andra aktuella hjälpaktioner. Istället använder sig Bolander av mer allmänna formuleringar som att de kristna bör bli "glada givare i nödens och svältens Europa".³⁴⁶ Samtidigt kan man förstås tänka sig att han uttryckligen inte ville markera vissa räddningsaktioner, utan istället uppmuntra åhörarna att delta i de aktioner som stod dem närmast.

Sätter man detta i relation till Bolanders tankar om handling och aktivitet i kap. 3.2.3 ser man paralleller till såväl tanken på tjänande som ansvar. Även i relation till Bolanders tankar om kallelse i kap. 3.2.4 finns överensstämmande drag. Man kan se en sådan hjälpverksamhet som hörande till det jag karakteriserar som den allmänna kallelsen i Bolanders predikan. Därtill finns det även i Bolanders syn på kallelse en tillit till att åhörarna själva

---

³⁴⁴ Bolander 40/10, 15–16.

³⁴⁵ Se även Ivarsson 1960, 27.

³⁴⁶ Bolander 44/18, 13. Räddningsaktionen "De vita bussarna" berör jag även i kap. 2.2.1.

kan avgöra vad som är deras kallelse, eller i detta sammanhang, på vilket sätt de bäst kan göra en insats i hjälparbetet. Det finns m.a.o. en öppenhet och en tillförsikt hos Bolander i förhållande till åhörarna som i detta fall tar sig i uttryck i att han låter bli att vägleda dem i konkreta val av räddningsaktioner.

Vad beträffar Bolanders sätt att tala om efterkrigstiden i sina predikningar har jag visat att det finns två huvudlinjer. Dels anser han att det inte går att separera samhällslivet från det andliga livet, utan att man behöver räkna med Kristus när man försöker lösa efterkrigsproblemen, dels vill han uppmana och utmana åhörarna till aktivitet och engagemang i återuppbyggnadsarbetet.

3.3.2 I tilltagande sekularisering

Förutom att det pågående världskriget spred oro bland det svenska folket, var 1940-talet även ett omvälvande decennium på det samhälleliga planet. Då jag har studerat hur det svenska samhällsklimatet kommer till uttryck i Nils Bolanders predikningar har jag funnit tre områden som Bolander speciellt accentuerar, nämligen *sekulariseringen, livsåskådningsdebatter samt tidsandan*.

Sekulariseringen

Sekulariseringen var en trend i det svenska samhället som blev tydlig i mitten av 1940-talet. Under kriget stod samhälle och kyrka enade, men efter krigsslutet distanserade sig politikerna från kyrkan och kristendomen och

en ökande sekularisering tog vid.³⁴⁷ Det är också vid denna tid som tankar gällande "samhällets avkristning" börjar dyka upp i Nils Bolanders predikan.

Sekularisering är ett begrepp som ofta slentrianmässigt har använts för att beskriva det svenska samhällets förändring. Ordet sekularisering kommer från latinets *saeculum* som betyder både sekel, tidsålder och värld. En förutsättning som finns inbyggd i vår användning av begreppet är att det går att skilja mellan en religiös och en sekulär del av verkligheten. Om man ser tillbaka på kyrkans förståelse av verkligheten så har kyrkan istället betonat att Gud har skapat allt. Däremot skilde man under medeltiden på vår värld som var beroende av tiden och den himmelska, eviga världen. Vår värld betraktades som en yttring av den himmelska.³⁴⁸ Alf Härdelin beskriver den medeltida förståelsen av världen som yta och fönster. Härdelin särskiljer "de ytor som sinnena kan inregistrera och de innersidor, de mysterier, som blir förnimbara genom den jordiska kyrkans 'fönster'".³⁴⁹ Det handlar alltså om en helhetsförståelse av tillvaron där den medeltida kyrkan såg sig som den som band samman vår värld och den eviga världen.

Vår nutida syn på det sekulära föddes när den medeltida förståelsen av verkligheten trängdes tillbaka av upplysningstidens förståelse, som präglades av vetenskap och förnuft. Under 1800-talet utvecklades tankarna av företrädare för sociologin som Comte, Durkheim, Weber och Marx och klyftan mellan det religiösa och det

---

³⁴⁷ Se ovan kap. 2.2.1.

³⁴⁸ Edgardh 2010, 27–28.

³⁴⁹ Härdelin, 2005, 10.

sekulära växte. Man såg inte längre världen som "yta och fönster", endast ytan betonades.³⁵⁰

Idén om att det finns en konflikt mellan det moderna samhället och det religiösa livet var ett antagande som dominerade inom samhällsvetenskaperna under hela 1900-talet. Inom sociologin har begreppet sekularisering utvecklats och fått olika innebörder. Religions-sociologen José Casanova delar in sekulariseringsteorin i tre huvudteser, varav den första är den grundläggande: 1) Differentieringsteser: Att staten och andra delar av samhället frigör sig från den institutionella religionens inflytande. 2) Teser om religionens nedgång: Att färre människor omfattar en religiös tro eller utövar sin tro i mindre utsträckning. 3) Privatiseringsteser: Att religionen marginaliseras till en privat sfär.³⁵¹

Att modernisering och sekularisering hör ihop och följer av varandra är ett antagande som har ifrågasatts av den sociologiska forskningen under senare tid. Det har nämligen visat sig att inte alla länder har sekulariserats i och med moderniseringen. Ett exempel på detta är USA där det religiösa engagemanget har ökat under 1900-talet. Detta har lett till att sociologer idag inte längre utgår ifrån att religionen försvinner som en följd av moderniteten, utan istället tänker man sig att religionen förändras till form och funktion och kanske även till innehåll i takt med att samhällen moderniseras. Därför talar man idag hellre om religiös förändring istället för

---

³⁵⁰ Bäckström & Edgardh Beckman & Pettersson 2004, 11; Edgardh 2010, 28.

³⁵¹ Casanova 1994, 19–39. Se även Edgardh 2010, 29; Davie 2000, 27–29.

sekularisering.³⁵² Kunskapen om den utveckling som skett i synen på den religiösa förändringen är betydelsefull att ha i minne när man ser på historien i retrospektiv och genom predikningarna får en inblick i hur Nils Bolander upplevde den tilltagande sekulariseringen.³⁵³

Till en början reagerar Bolander främst på mindre saker, som att man tar ut julen i förskott och anser att man "stjäl julen" när man förvandlar den till ett "merkantilt evenemang". Han påpekar dock att "detta är ett sekulariseringstecken att ge akt på och sörja över".³⁵⁴ I samma predikan ondgör sig Bolander också över "den flamsighetens och orenhetens ande" som "slår emot en i mycken modern skönlitteratur och ropar från de många sensationella bokannonserna, som locka med slapp erotik och sexualitet".³⁵⁵

Dessa första kommentarer kan närmast tolkas som reaktioner mot enskilda företeelser, men snart ser Bolander tecken på att en kraftigare sekulariseringsström är i antågande. I en predikan på botdagen 1946 skriver han följande:

Vi har fått sitta i orubbat bo under fredsåren. Vår frihet är obe-skuren. Våra städer och byar och bygdetempel är skonade. Allt är som det har varit – nej, det är inte sant! En stor förskjutning har ägt rum. En tilltagande olydnad mot Gud håller på att gå oss i blodet, så att vi inte ser att hela vårt folk är på väg bort i

---

³⁵² Bäckström & Edgardh Beckman & Pettersson 2004, 11–12; Edgardh 2010, 29–30. Angående diskussionen om sekularisering och modernitet inom teologin, se t.ex. Kristensson Uggla 1999, 541–548.

³⁵³ Eftersom sekularisering är det begrepp som användes under Bolanders tid har jag valt att också använda det i min framställning.

³⁵⁴ Bolander 40/18, 6–8, citat 7 och 8.

³⁵⁵ Bolander 40/18, 12.

främlingslandet från fädernas Gud. Sekulariseringen är kraftigt på marsch. Otron blir allt högljuddare. Förvärldsligandet breder ut sig. En våg av kladdigt nöjesliv svallar över landet. Och det finns besynnerligt litet av ånger. Ingen säger: "Vad har jag gjort?" Den svenske filosofens ord om den nya tiden står sig: "Synd- och skuldkänsla, ånger och samvetskval äro varor som bli allt sällsyntare i marknaden utan att därför stiga i pris". (Vitalis Nordström) Also steht es in Schweden – så står det alltså till i Sverige."³⁵⁶

Bolander ser alltså tecken på att förvärldsligandet håller på att breda ut sig och i en predikan ett halvt år senare, från Mikaelidagen 1946, ger han en rätt svart-vit tolkning av omvärlden och ser den växande sekulariseringen som en kamp mellan gott och ont. Bolander uppmanar åhörarna:

Ge inte efter för nivelleringsandan i tiden, sekulariseringsdjävulen! Dussin-andan, som vill göra om dig från original till kopia! Akta dig för ackordens ande, som förråder Din själ! Då man kompromissar till höger och kompromissar till vänster och till sist sitter där med en kristendom i handen som bara är en attrapp.³⁵⁷

Det är med ett stort engagemang och mycken inlevelse som Bolander kommenterar den pågående sekulariseringen. Det är inte ett fenomen som han betraktar på distanserat avstånd, utan han går i främsta ledet i det kristna försvaret mot förvärldsligandet och betraktar sekulariseringen som något som man fortfarande har en möjlighet att stoppa. I en lång avslutning till en predikan på pingstdagen 1947 refererar Bolander till att det nyli-

---

³⁵⁶ Bolander 41/4, 5–6.

³⁵⁷ Bolander 42/2, 13.

gen har stått i tidningen om en larv som äter trä, en s.k. husbock. Denna larv håller på att ödelägga landets byggnader och en landsomfattande kampanj mot husbocken skulle inledas. Bolander drar paralleller till det svenska samhället och skriver:

Det finns en "husbock" som hotar vår folksjäl i detta nu, en för-rädisk larv som borrar och äter på djupet, urholkar inifrån men lämnar en hel och finputsad yta kvar – avkristningens, sekulariseringsens "husbock" – "dödsuret" som varslar om död i folkhemmet. Se, allt ser ganska gott ut med hela långa rader av Gudi välbefärliga reformer men på djupet borrar gudsfrån-vändheten, gudlösheten, den andliga likgiltigheten och kristendomsföraktet dödar livsnerven och äter sig rakt in i hjärtat. Alltför stora skaror ha vänt livskällan Kristus ryggen och slagit sig till ro kring de falska livskällornas sliskiga läskedrycker. Här – mina åhörare – måste också en riksomfattande kampanj igång-sättas.³⁵⁸

I citatet ovan framkommer att Bolander kritiserar de många reformer som man inom folkhemmet och socialdemokratin ville genomdriva, eftersom han ansåg att de stod på fel grund.³⁵⁹

Bolander reagerar mot den samhällsutveckling som moderniseringen och sekulariseringen lett till och ställer sig kritisk till att den kristna tron och moraliska frågor inte längre prioriteras i samhället. Han ger sin syn på situationen genom att använda bilden av en botpredikant som ser bakom fasaden:

Där andra ser en skimrande fasad, ser han en stor stinkande bakgård bakom de snarfagra fasaderna. Där de flesta imponeras

---

³⁵⁸ Bolander 43/15, 16–18, citat 17–18.

³⁵⁹ Dessa reformer beskriver jag i kap. 2.2.1.

av en storartad materiell kraftutveckling, ser botpredikanten en fruktansvärd andlig kraftlöshet och moralisk slapphet. Medan allmänbildningen stiger, växer okunnigheten katastrofalt i religiösa ting, okunnigheten om bibeln och bibelns värld, om kyrkans sed och ordning.³⁶⁰

Att socialdemokratin under efterkrigsåren lossade på banden till kyrkan och sökte sin värdegrund i samhällsnyttan istället ledde till betänksamhet inom kyrkan och även i Bolanders predikningar ser man spår av detta. I en predikan på andra söndagen efter trefaldighet, den 6.6.1948 tar Bolander upp att det är svenska flaggans dag och påpekar att man ska vara tacksam för sitt land och sin kung, men framför allt påminna sig om vad korset på flaggan symboliserar, nämligen den kristna kallelsen.

Korset står tecknat på fanan – det betyder att vårt svenska arv är ett kristet arv, vår gärning i nuet en kristen freds- och försoningsgärning och vår framtidsuppgift en kristen uppgift. Så länge korset lyser i vår flagga, står Kristus i vår mitt och kallar: Följ mig! Nu! Helhjärtat. Tveklöst. Det må bära eller brista.³⁶¹

Ännu tydligare kommer besvikelsen över socialdemokratis kursändring fram i en predikan från år 1950 där Bolander kommenterar den gemensamma parollen ”Den svenska linjen är den kristna linjen”, som stat och kyrka under krigsåren hade enats under.³⁶²

Man skrämdes här och var in i kristendomens famn av krigshotet och kyrkomöte och riksdag i förening proklamerade att den svenska linjen var den kristna linjen. Men när stormbyn hade

---

³⁶⁰ Bolander 44/7, 5–6.

³⁶¹ Bolander 44/14, 18.

³⁶² Se ovan kap. 2.2.1.

dragit förbi vårt land – hur gick det då med den stolta, svenska, kristna linjen?³⁶³

Kritiken av den rådande politiska linjen i Sverige fortsätter i en predikan med titeln "När Jesus gråter" från år 1949. Där varnar Bolander för att det håller på att växa upp en generation av andligt blinda människor i Sverige, som helt saknar andlig synförmåga eftersom de inte kommit i kontakt med det andliga ljuset. Bolander syftar förmodligen på den växande sekulariseringen som gör att kristendomens ställning i samhället sviktar, samt på socialdemokratins ovannämnda kursändring. Som motvikt till detta uppmärksammar Bolander åhörarna på den brittiske finansministern Sir Stafford Cripps³⁶⁴, som hävdar att orsaken till de samhälleliga bristerna är att de kristna principerna inte har fått tillräckligt med utrymme i det ekonomiska och politiska livet. Bolander citerar ett stycke ur Cripps bok *Gud i vårt arbete* där Cripps gör gällande att den låga moralen på arbetsmarknaden beror på att den andliga drivkraften saknas. Enligt Cripps kan ett materialistiskt tänkande aldrig resultera i en hög moral. För att skapa en hög moral behövs det en andlig drivkraft som föds när en människas hängivenhet är större än hennes personliga intressen. Därför är det Kristi lära och hans ödmjukhet som ska styra människornas liv, inte stoltheten över deras egna prestationer. Bolan-

---

³⁶³ Bolander 47/2, 3.

³⁶⁴ Sir Stafford Cripps, 1889–1952, brittisk politiker och jurist som under andra hälften av 1940-talet verkade som såväl handels- som finansminister i Storbritannien. Cripps var känd för en stram ekonomisk politik, men trots detta kunde en devalvering av pundet år 1949 inte undvikas. Se *Cripps, Stafford*, Nationalencyklopedin 1990b, 272.

der är av allt att döma av samma åsikt som Cripps och kritiserar de svenska politikerna när han avslutar resonemanget om Cripps genom att säga: "Vi är inte bortskämda med sådana kristna deklARATIONER från ministertaburetterna här i landet. Desto större orsak har vi att lyssna till sådana bekännelser från stormakternas ledande män."³⁶⁵

Att Bolander var besviken på de svenska politikerna torde redan ha framkommit med önskvärd tydlighet. I en predikan på midfastosöndagen 1947 uppmanar han såväl det svenska folket som de politiska ledarna att å det snaraste tänka om och låta de kristna värdena få vara samhällets ledstjärnor.

Han som är livets bröd kommer till oss med lösningen på brödfrågan i hela dess vidd. Kan ni inte se det att Satans strategi, som heter söndra och härska alltjämt reagerar världen. Kan ni inte också se att vi nu har att välja mellan Kristus och kaos, Kristus och kultursammanbrott, Kristus och krig? Skall det bann, som håller mänskligheten i sitt järngrepp i denna tid – hatets och hämnadens bann – lossna, då måste Kristus få något avgörande att säga till om i folkens djupa led och bland folkens höga ledare. Det måste komma en radikalt ny anda av förståelse, förlåtelse och vilja till tjänst in ibland oss – i allas våra hem och i folkhemmet. Och den måste komma snart – idag är klockan 5 minuter före 12.³⁶⁶

Med tanke på Bolanders kritik av de svenska politikerna väcks frågan hur han själv stod i partipolitiskt hänseende. Carl-Erik Sahlberg har i sin bok *Nils Bolander – diktare och predikant* närmast sig frågan. Enligt Sahlberg finns det olika åsikter om Bolanders politiska hemvist. Under

---

³⁶⁵ Bolander 46/1, 12–14, citat 14.

³⁶⁶ Bolander 43/6, 17–18.

1930-talet torde han ha stått socialdemokraterna nära, medan han under 1940-talet tonade ner sin socialdemokratiska profil betydligt. Var han politiskt hörde hemma under slutet av sin levnad råder det däremot delade meningar om. En del menar att Bolander snarast var moderat, medan andra hävdar att han var ointresserad av politik och kunde kritisera alla partier. Sahlgrens slutsats kring Bolanders politiska hemvist på 1940-talet är att Bolander egentligen inte understödde något visst parti, men att många ändå betraktade honom som socialdemokrat. Sett i ljuset av Nils Bolanders predikningar blir min bedömning att partitillhörighet var rätt oviktigt för Bolander, på samma sätt som han inte heller ansåg att det spelade någon roll vilket samfund som åhörarna tillhörde. För Bolander var avgörelsen och Guds rikes framväxt betydligt viktigare än politiska debatter och sociala reformer.³⁶⁷

För att återgå till predikomaterialet så var det var inte bara samhällets förfall Nils Bolander oroade sig för. Också religionens vanhelgande och den avtagande känslan för helighet upprör honom. I en predikan med titeln "När Jesus gråter" från år 1949 skriver han:

Otro och profanering går hand i hand. Det slår aldrig fel. Vi ser det på ett skrämmande sätt den dag idag är. Otron tummar med grova, smutsiga händer på de heliga värdena. Man är ingen smalspårig och trångsynt sjäpås om man vågar påstå att man på andelivets områden över hela linjen kan iakttä detta besudlande, förgrovande. Den kristna seden trampas under fötterna. Söndagshelgden nonchaleras. Tron avhållas som någonting mindervärdigt i vetandets stolta namn. Kvantitet värderas högre än kvalitet. De andliga prestationerna dras ofta in under syn-

---

³⁶⁷ Sahlberg 1994, 37–40, 110–111.

punkterna Lönar det sig? Betalar det sig? Den vanhelgande otron böjer aldrig knä. Den petar nyfiket och närgånget på allt – även på något så outsägligt fint som det religiösa mysteriet.³⁶⁸

När det gäller sekulariseringen ökar Bolanders engagemang stegvis från omkring år 1945 och framåt i takt med att sekulariseringen tilltar. Då oron för sekulariseringen tilltar och Bolander upplever den som ett reellt hot mot kristendomen, så blir också hans språkbruk kraftigare och de bilder han använder för att beskriva situationen blir mer dramatiska. När åsiktspositionerna i ett samhälle rubbas, uppstår som en följd av detta också ett behov av att diskutera detta offentligt. Därför ska jag nu se närmare på vad Bolander hade för åsikt om den livs-åskådningsdebatt som förekom i det svenska samhället vid den här tiden.

Livsåskådningsdebatt

I en predikan på reformationsdagen år 1948 med titeln "Ett svar utan horn och tänder" påpekar Bolander att man "lever i en tid då frontlinjerna skärps mellan kristendomen och de främmande ideologierna, mellan tro och otro".³⁶⁹ Titeln för predikan har Bolander hämtat ur Luthers tal till riksdagen i Worms år 1521 och hela predikan handlar om vad det innebär att ge ett svar utan horn och tänder, d.v.s. på vilket sätt man ska delta i diskussionen i olika livsåskådningsdebatter. Bolander understryker vikten av att kyrkan deltar i debatten, inte bara som åskådare, utan för att ge svar på tal och försvara den kristna tron.

---

³⁶⁸ Bolander 46/1, 15–16.

³⁶⁹ Bolander 43/12, 3.

Bolander ger en del riktlinjer för hur ett svar utan horn och tänder ser ut. Det är för det första ett centralt svar utan omskrivningar. Detta innebär att Kristus och hans försoningsgärning ska stå i centrum. För det andra är det en nyttig och orädd undervisning om kristen tro och lära. Bolander är bekymrad över att den kristna kunskapsnivån är så låg bland befolkningen och därför betonar han vikten av en gedigen kunskap om Bibeln och bekännelsen för att kunna ge skäl för sin tro. Han uppmanar också till en orädd undervisning och påpekar att man redan har vunnit något i en debatt om man vågar stå på sig och inte är rädd. Den tredje riktlinjen är att ett svar utan horn och tänder ska vara ett svar i kärleksfullhet och ödmjukhet. Man får inte hemfalla till att ge svar på tal i samma smädande anda som motståndaren, utan Bolander påminner om att man i en livsåskådningsdebatt aldrig får tappa fattningen och glömma bort kärleken. Hela predikan utmynnar i den fjärde riktlinjen där Bolander poängterar att ett svar utan horn och tänder alltid är ett svar i handling, en kristendom omsatt i kärleksgärningar. Att tron måste omsättas i handlingar för att bli trovärdig och att gärningarna talar högre än orden.³⁷⁰

Predikan ger såväl en del teologiska riktlinjer som praktiska råd till dem som deltar i livsåskådningsdebatter. Att Bolander väljer att ägna en hel högmässopredikan åt detta tyder dels på att livsåskådningsdebatter var något som engagerade honom, dels att han ansåg att det var en angelägenhet som angick alla kristna. Att Bolander hållit samma predikan vid ett tiotal andra tillfällen

---

³⁷⁰ Bolander 43/12.

understryker detta. Därtill kommer det faktum att predikan hölls i Stockholm. Trots att livsåskådningsdebatter sannolikt hölls även i andra delar av landet, så är det ändå rimligt att anta att huvudstaden där bl.a. landets ledande tidningar publicerades var centrum för samhällsdebatten.

Livsåskådningsdebatter var dock ingen ny företeelse i Sverige i mitten av 1940-talet. I det biografiska avsnittet om Bolander framkom att det redan under hans tid som präst i Stora Tuna församling i Borlänge i slutet av 1920- och början av 1930-talet ordnades sådana debatter. I samma predikan som jag refererade ovan berättar Bolander en ögonblicksskildring av hur det gick till vid de debatterna.

Vi satt – några stycken präster – som slaktoffer mitt uppe i ett kompakt motståndsläger. Jag vet inte om det var så mycket bevänt med de där debatterna, som raserade till fram på småtimmarna, men ett vet jag – att man gjorde oss räkning för att vi vågade sticka näsan i getingboet.³⁷¹

Debatterna var av allt att döma väldigt intensiva och Bolander erkänner att han och hans kolleger inte alltid lyckades bemöta kritiken på ett kärleksfullt sätt.³⁷²

Bolander hade alltså länge varit intresserad av livsåskådningsdebatter och under 1940-talet följde han också noggrant med debatten. Vid ett flertal tillfällen kommenterar han i sina predikningar olika kristendomskri-

---

³⁷¹ Bolander 43/12, 10–11.

³⁷² Bolander 43/12, 11.

tiska böcker och artiklar som nyligen hade publicerats och han deltar också själv i olika diskussionstillfällen.³⁷³

Livsåskådningsdebatten intensifierades i Sverige i och med Hedenius-debatten i slutet av 1940-talet och framåt.³⁷⁴ Den blev fränare i tonen och Bolander skildrar situationen så här i en predikan från år 1950:

Man går till angrepp mot allt vad kristendom heter i blint raseri. Man har inte ord nog elaka och vassa och överlägsna när det gäller denna fördummelsemakt som heter kristendom, denna svartkonst som talar om synd och skuld, uppenbarelse och nyfödelse. Man excellerar i spexartade improvisationer om heliga ting. Man kan från kristet håll ibland ha anledning att stelna till i hjärtat av häpenhet över de hädelser som sköljer över en i den religiösa debatten här i landet, inte minst tidningsdebatten. Men jag har mer och mer börjat förstå någonting som gjort mig så varm om hjärtat igen – trots allt: Bakom allt detta hångrin döljer sig nästan alltid en hemlig förtvivlan, en förstulen, men våldsam längtan efter den Gud man förföljer och den tro man avhånar.³⁷⁵

Den bild av den religiösa debatten i Sverige som Bolander tecknar ger ett hetsigt, för att inte säga aggressivt intryck. Ändå tycker sig Bolander se en gudslängtan bakom de nedsättande omdömena.

Frågan om tro och vetande ställs på sin spets under den här tiden, men Bolander påpekar i en predikan med rubriken "Den kristna livsstilen" från år 1950 att något logiskt svar på den frågan inte går att finna. För honom är det de människor som har blivit berörda av Kristus,

---

³⁷³ Se t.ex. Bolander 42/14, 2–3; 43/15, 14; 43/22, 2.

³⁷⁴ Se ovan kapitel 2.2.2.

³⁷⁵ Bolander 47/4, 15–16.

som är de starkaste gudsbevisen. Vanliga kristna människor, som omsätter sin tro i praktiken.

De lärda herrarna diskuterar frågan om tro och vetande, om det finns någon Gud eller inte. Man blir verkligen inte vidare klok på deras fräna, subtila debatter och inte uppbyggd av dem heller. De lär varken kunna logiskt bevisa att Gud finns eller att han inte finns. Nej, för mig är det starkaste gudsbeviset något helt annat: de genomlysta människorna. Min lilla mamma – höll jag nästan på att säga. Vi möter dem i våra församlingar. Jag har mött dem i Västmanland och Dalarna och nu senast under mina 10 prästår i Engelbrekt. Levande gudsbevis, med varma hjärtan och varma hjälpande händer och Guds klara sommar i blicken.³⁷⁶

Bolander levde mitt i en tid som vibrerade av ett intensivt samtal om livsåskådningsfrågor. I sin biografi över Gustaf Wingren visar Bengt Kristensson Ugglå på de två poler som konfronterades mot varandra i debatten. Förutom Ingemar Hedenius bok *Tro och vetande* utkom även Gustaf Wingrens bok *Predikan* samma år (1949). Kristensson Ugglå konstaterar:

Det handlar om två böcker som är formade av två väsensskilda kunskapskulturer, tillsynes utan kontaktytor med varandra. Tillsammans markerar de polerna i efterkrigstidens livsåskådningsamtal, som också i mångt och mycket kom att sätta agendan för den svenska teologiska diskussionen.³⁷⁷

I detta avsnitt har jag lyft fram att Nils Bolander hade ett intresse för livsåskådningsdebatter som hade uppstått redan under hans tidiga prästår. Han såg det som de kristnas självklara ansvar att stå upp för sin tro och för-

---

³⁷⁶ Bolander 47/7, 16–17.

³⁷⁷ Kristensson Ugglå 2010a, 166.

svara den och därför ville han också ge åhörarna råd om hur de skulle gå tillväga när de blev ställda till svars för sin tro. Han följde aktivt med i debatten och deltog också i den själv, men samtidigt poängterar han att man på intellektuell väg aldrig kan få klarhet i Guds existens. De starkaste gudsbevisen, enligt Bolanders synsätt, är den aktiva kristna människan som förverkligar sin tro i omsorg om andra.

Tidsanda

I sina predikningar ger Bolander ibland uttryck för företeelser som han ser som karakteristiska för det svenska samhället just då. Dessa beskrivningar säger något om hur Bolander uppfattade den tidsanda som rådde i Sverige på 1940-talet.

I en predikan på söndagen efter jul år 1946 påpekar Bolander att det finns så mycket rädsla runtomkring. En rädsla som han kallar en "kosmisk skräck", en rädsla för själva livet och dess oberäknelighet.

Vi har lärt oss att vad som helst kan hända när som helst och hur som helst i denna hänsynslösa tid. Mycket av det lugn som finns är ett sjukligt lugn, lugnet före nedslaget. Och mycket av det stim, den stimmiga och explosiva glädjen som spelar upp ibland oss med slagverk och dragbasuner är klumpiga försök att glömma det laddade molnet och driva skräcken på porten.³⁷⁸

Min tolkning är att det är vändan av att ha levt i krigets skugga som ger sig uttryck i en rädsla för livets bräcklighet och en oro inför framtiden.

---

³⁷⁸ Bolander 42/14, 4–5.

Lite längre fram i samma predikan hävdar Bolander att "tidsandans A och O är människofruktan". Denna människofruktan kan uppenbaras på många olika sätt, t.ex. som mode- eller kameleontmänniskor som anpassar sig efter den allmänna opinionen eller som flanörmänniskor som inte vågar ha någon egen åsikt. Människofruktan finns också, enligt Bolander, i de kristna leden och yttrar sig som en ängslig eller ljum kristendom. Motkraften mot människofruktan är gudsfruktan, en oro för att mista Gud eller stanna i den andliga växten.³⁷⁹

Bolander ser alltså olika former av rädsla som typiska för 1940-talets Sverige. En rädsla för livets osäkerhet, som man försöker dölja genom ett glatt och händelserikt liv samt en osäkerhet gentemot andra människor som driver människorna att vilja vara en del av massan istället för att skilja ur som individer. Med tanke på världsläget och det överhängande krigshotet under första hälften av 1940-talet, så kan man i efterhand förstå att sådana rädslor fick fotfäste bland det svenska folket och Bolander förmådde i sin predikan att fånga den sinnesstämning som fanns hos folket och sätta ord på känslan.

På ett moraliskt plan reagerar Bolander på den andliga och moraliska halvskymning som också förekommer i de kristna leden. Denna halvskymning består bl.a. av intrigmakare, skvallertackor, kristna som smusslar med sin kristendom, kottestikristna som stänger in sig i sin egen fromma krets.³⁸⁰ I beskrivningen ovan skymtar man också något av den människofruktan som Bolander

---

³⁷⁹ Bolander 42/14, 5–14, citat 5.

³⁸⁰ Bolander 44/26, 2–7.

i ett tidigare exempel lyfte fram som tidsandans A och O.

Kulturen kan också ses som en reflektion av sin tid och när Bolander använder skönlitteraturen som en slags tidsspegel lägger han märke till två saker, nämligen att såväl människoföraktet som människodyrkan är flitigt förekommande fenomen. Antingen frossar man i undergångspoesi och katastrofromaner eller så lyfts människan upp som en missanpassad gudason. Båda ytterligheterna är lika vilseledande, menar Bolander.³⁸¹

Det är inte bara människan som själslig varelse som uppmärksammas på 1940-talet. Bolander ser också tecken på att man lever i en tid då kroppen omhuldas på ett särskilt sätt.

Vi lever i kroppskulturens gyllene tidsålder, när kroppen tränas och trimmas och vårdas som aldrig förr. Och det ska vi inte grina illa åt. Tvärtom. Kroppen är också ett pund som livets Herre har givit oss att förvalta. Men det är farligt när kroppskulturen blir kroppskult och muskeldyrkan.³⁸²

Det är intressant att notera att Bolander redan i mitten 1940-talet tar fasta på sådant som även kunde vara kännetecknande för vår tid, såsom kropps- och människodyrkan.

Bolander visar i sin predikan att han var sensibel för tidsandan i samhället, men även för enskilda händelser. Vid tillfälle talar han om dagsaktuella tilldragelser som

---

³⁸¹ Bolander 47/8, 3–4.

³⁸² Bolander 42/5, 7.

valdagar, pågående samhällskampanjer och olika slags möten i sina predikningar.³⁸³

Då jag sammanfattar Bolanders uppfattning av tidsandan på 1940-talet så anser han att olika slag av rädslor, såväl rädslor för livet självt som osäkerhet gentemot andra, är kännetecknande för tiden. Det finns en stark fokusering på människan. Man både föraktar och dyrkar människan och samtidigt är man nogga med att sköta sin kropp. På ett moraliskt plan ser Bolander olika slag av andlig halvskymning, att människorna inte är ärliga och direkta gentemot varandra, utan att skvaller och intriger smyger sig in i umgänget.

3.3.3 I väntan på väckelse

Efter att ha studerat hur de yttre dimensionerna av kontexten, d.v.s. världsläget och samhällsklimatet, kommer till uttryck i predikan, så ska jag nu närma mig den innersta dimensionen och undersöka hur Nils Bolander beskriver det andliga läget hos det svenska folket. Den andliga situationen influerades delvis av de yttre omständigheterna i samhället, samtidigt som delar av det andliga livet inte verkar ha påverkats av samhällssituationen i någon större utsträckning. I min analys av Nils Bolanders predikan har jag funnit fyra aspekter av det andliga läget som Bolander särskilt lyfter fram, nämligen *gudsfrånvändheten, väntan på en religiös väckelse, kritik av kyrkan och de enskilda kristna samt avståndstagandet från vetenskapen.*

---

³⁸³ Se t.ex. Bolander 40/5, 16–17; 42/1, 2–4; 43/6, 14.

Gudsfrånvändheten

Ett mönster som Bolander har lagt märke till är att allt fler svenskar vänder sig bort från Gud. Bolander gör gällande att denna tendens märks såväl utom som inom de kristna grupperingarna. I en predikan från första böndagen, botdagen, 1945 jämför Bolander situationen i Israel på Jesajas tid med situationen i Sverige år 1945 och konstaterar att situationerna är likartade:

Vårt stolta släkte har vänt den Helige ryggen. Man söker medvetet och målmedvetet skaka av sig gamla förlegade budord och hindersamma hämningar. Man berömmar sig av och skryter med sin frigjordhet. En del kåsörer och s.k. kulturpersonligheter i detta land söker överträffa varann i sådant fritänkar-snobberi. Det finns också – har i varje fall funnits – ansatser långt in i de kristna leden till att ta gadden och den heliga sältan ur den kristna gudsbilden genom att göra Gud till en snäll farbror, som inte tar det så noga med sina bortskämda barn. Eller till någonting otroligt beskedligt och tråkigt, som gör kristendomen till en sorgmodig och ganska bedrövlig historia.³⁸⁴

Bolander hävdar alltså att det har blivit vanligt bland kulturellt intresserade personer att öppet visa sitt avståndstagande från Gud och Bolander menar också att de kristna har vänt sig bort från Gud när de försöker anpassa gudsbilden och kristendomen efter de rådande samhällstrenderna. Att kulturklimatet hårdnat gentemot kristen tro och kulturutövare som bekänner sig som kristna framkommer också i en predikan från söndagen före domsöndagen år 1948. Bolander talar om Kristi återkomst och redogör för olika tecken som ska föregå Herrens tillkommelse. Ett av dessa tecken är det stora

---

³⁸⁴ Bolander 40/5, 3–4.

avfallet och det kommenterar Bolander i följande ordalag:

Att det stora avfallets tid är inne – även om den inte kulminerat – den saken behöver jag inte orda mycket om. Den är alldeles klar. Sekulariseringen över hela linjen är skrämmande. En av pamparna i skolöverstyrelsen har i en tidningsartikel med förtydning konstaterat att avkristningen går ”sin gilla gång”. Tänk bara på hur litet man räknar med Gud i den offentliga debatten! Gud sig förbarme över en författare här i landet som råkar vara eller bli kristen. Genast kastar sig hela det kulturradikala kritikerkopplet över honom och talar om vilken enfaldig och hycklande skribent han är.³⁸⁵

I en predikan på juldagen år 1949 lyfter Bolander fram att han upplever att det svenska folket lever i en kulturskymning.

Med all vår ljuskultur, neonljus- och bågglampskultur, och alla teknikens förunderliga strålar lever vi i en egendomlig kulturskymning. Upplysningen hotar att bli upplösningen. Det kan ni väl se – nästan över hela linjen. Ett allmänt osäkerhetstillstånd, ångest och trasighet. Dagens trosbekännelse lyder: ”Framför oss är dimma och bakom oss är natt.” Är det inte egendomligt så säg: Komforten stiger, levnadsstandarden, utbildningsgraden stiger, tekniken firar triumfer. Och ändå är vi faktiskt så olyckliga, så famlande, att vi kan kallas ett folk som vandrar i mörkret. Nej, det är visst inte så egendomligt. Det kan inte bli annat än mörkt när man glömmer bort att räkna med Betlehemsbarnet. Vår olycka är, att så många av oss menar att vi växt ifrån det barnet. Därför har man också växt ifrån barnet i sin egen själ.³⁸⁶

---

³⁸⁵ Bolander 44/30, 3–10, citat 9–10.

³⁸⁶ Bolander 46/14, 7–8. Även i andra predikningar påpekar Bolander att den materiella utvecklingen leder till att intresset för det andliga minskar, se t.ex. 41/2, 4–5.

Bolander fortsätter resonemanget genom att påpeka att om man förråder det hjälplösa barnet i själen, så förråder man också det bästa inom sig själv. Detta leder till att det inre livet förtvinar och mörkret hotar att ta över.³⁸⁷

Längre fram i samma predikan framhåller Bolander att det aldrig har funnits så många rådlösa och så många rådgivare som då. Detta beror, enligt Bolander, på att allt debatteras och ifrågasätts och att man har tappat bort alla fasta andliga värdeskalor och -normer.³⁸⁸ Vad som händer i en människas liv när man tar avstånd från de fasta värdenormerna beskriver Bolander i en predikan på andra böndagen, reformationsdagen, 1949:

Ser ni – där Gud är en glömd Gud och de religiösa värdena ställs på avskrivning, där flyttar ångesten in – rådlösheten, hopplösheten, auktoritetslösheten, värdenihilismen. Det är tomrummets oerhörda risk för vårt folk idag. Vi håller på att tappa bort det viktigaste av allt – även mitt uppe i vår moralism.³⁸⁹

Bolander varnar för gudsfrånvändheten och dess konsekvenser och oroar sig för vad som händer med en människas inre, med själen, då hon vänder sig bort från Gud. I en predikan på första söndagen efter trefaldighet år 1949 utbrister han:

Vi har vunnit världen – men förlorat vår själ. Eller ska jag hellre säga – vi är på god väg att förlora världen, därför att vi har förlorat vår själ. Själen – mitt sanna jag, enheten i mångfalden – det som består, när världen och tingen går under – meningen i det hela – måste jag vårda mig om.³⁹⁰

---

³⁸⁷ Bolander 46/14, 8.

³⁸⁸ Bolander 46/14, 10–12.

³⁸⁹ Bolander 45/14, 4.

³⁹⁰ Bolander 45/17, 13.

Bolander upplever det som ytterst betydelsefullt att människans innersta kärna bevaras och att man slår vakt om den andliga sensibiliteten. Han uttrycker sin oro för att en andligt blind generation håller på att växa upp³⁹¹ och ser inte enbart den materiella nöden utan också den andliga nöden i världen som ett stort problem.

En värld i nöd – det är sanningen om dagens läge. Lekamlig nöd utan namn och gräns. Den saken behöver inga kommentarer från Engelbrektskyrkans predikstol. Men framför allt – andlig nöd hos en mänsklighet som svikit sin ljuskallelse och håller på att förlora sin själ. Är det inte det som är vår tragik – mina åhörare – att så många av oss hamnat i ett liv utan centrum, utan någon hållhake, någon fast punkt, utan någon tro att sluta vid och därför också utan mening och mål.³⁹²

Enligt Bolander är gudsfrånvändheten den primära orsaken till människors känsla av meningslöshet och i takt med den ökande sekulariseringen i samhället ökar också Bolanders engagemang i frågan. Detta märks speciellt i predikomanuskripten från år 1949 då Bolander ofta aktualiserar gudsfrånvändheten och dess konsekvenser för såväl den enskilda människan som för samhället i stort.

Väntan på en religiös väckelse

Parallellt med den tilltagande gudsfrånvändheten ser Bolander också en helt motsatt tendens i den andliga situationen i Sverige, nämligen en ny öppenhet för kristendomen. I en predikan på tredje söndagen i fastan år 1944 beskriver Bolander situationen så här:

---

³⁹¹ Bolander 46/1, 12.

³⁹² Bolander 46/3, 4–5.

Om gudlösheten växer här och var, så växer också gudsförtröstan. Man ser gamla hedningar stiga fram och ta sitt beslut för ett nytt liv. Man ser kulturpersonligheter, som tidigare sett kristendomen över axeln, öppet träda fram och bekänna sig till en Kristusledd kultur. Och man ser strong och stilig ungdom i tätande led vakna upp för kristendomens omistlighet.³⁹³

Det kan verka paradoxalt att två så olika tendenser som gudsfrånvändhet och en vaknande gudstillvändhet kan verka sida vid sida, men man kan också tolka den senare som en reaktion på den tidigare. När sekulariseringen blev mer allmän reagerade de kristna samfunden genom att försöka försvara de kristna moralvärderingarna och detta ledde till att det fanns en öppenhet i 1940-talets Sverige för att tala om moralfrågor.³⁹⁴ Denna öppenhet skapade i förlängningen även ett nyvaknat intresse för kristendomen.

Öppenheten för kristendomen tolkades som ett tecken på att en religiös väckelse höll på att uppstå. I en predikan från slutet av år 1943 med rubriken "Väckelse" påpekar Bolander att kristendom och väckelse hör ihop och att varje kristen människa egentligen är "väckelsens barn och bärare".³⁹⁵ Bolander hävdar att "där kristendomen går fram måste det vara väckelse"³⁹⁶ och mot den bakgrunden ger han följande beskrivning av det andliga läget:

Därför kan jag ha rätt att tala om ännu en oförstådd väckelse, en väckelse som det blir så litet av. Just i våra dagar bland oss. Man

---

³⁹³ Bolander 39/6, 10.

³⁹⁴ Se ovan kap. 2.2.2.

³⁹⁵ Bolander 38/17, 8.

³⁹⁶ Bolander 38/17, 8–9.

talat här och var om kristendomens stora chans just nu. När ideologierna börjar vackla i moralens allmänna upplösning har Nathan Söderbloms kyrka sitt stora tillfälle och sin stora kallelse. Vi lever i den stora kometens tid. Ska nådatiden blåsas ut? Ska ljuset tagas från ljusstaken? Dörrarna äro faktiskt ganska öppna för kristen förkunnelse. Ungdomen lyssnar och lystrar. Talet om att i kyrkan sitter bara några snälla gamla gummor håller inte streck. Skarorna kring nattvardsborden börjar tätna på sina håll. Och likafullt vill det inte bli något av det hela. Det beror bl.a. därpå att kärleken möter självsvåldets människor.³⁹⁷

Citatet ovan visar på den ambivalens och osäkerhet som fanns i tiden. Å ena sidan ser Bolander det spirande intresset för kristendomen som kyrkans chans och kallelse, å andra sidan ser han den ökande gudsfrånvändheten som ett hot mot kristendomen. Han lyfter fram ungdomarnas religiösa intresse samt det ökande gudstjänst- och nattvardsdeltagandet som belägg för ett tilltagande religiöst engagemang, men samtidigt uttrycker han sin frustration över att det trots allt inte blir någon väckelse. Orsaken till detta menar Bolander att kan sökas i mötet mellan kristendomen och människorna, som i sin egensinnighet inte vill anpassa sig till den kristna tron.

Den nya öppenheten för kristendomen väckte en längtan efter och en väntan på en religiös väckelse i Sverige. Man såg det som en nödvändighet för att återupp-
rätta landet i moraliskt hänseende. I en predikan från slutet av år 1946 tecknar Bolander följande bild av sam-
tiden:

Var helst man träffar kristna vänner i dessa dagar talas det om nödvändigheten av en väckelse. Vi efterlyser en radikal och genomgripande folkväckelse som skulle sopa bort all unkenhet

---

³⁹⁷ Bolander 38/17, 9–10.

och moralisk lösaktighet. Låt oss säga varann det idag på den växande trons söndag – funnes det mer brinnande hjärtetro här i landet, då skulle väckelsen säkert inte låta vänta på sig.³⁹⁸

Men det var inte bara en religiös väckelse man väntade på. I en predikan på tredje söndagen i advent år 1947 hävdar Bolander att kännetecknade för hela samhället vid denna tid är orden längtan och väntan.

Allra sist läste vi i vår innehållsrika text: "och folket gick där i förbidan". De orden skulle precis lika gärna kunna skrivas över verkligheten av idag. Ungdomsvärlden 1947 är en enda darrande längtan, en lärkvinge av längtan, ett öra på helspänn. Vårt folk väntar. Vad väntar vi på? Andliga ledare som man kan lita på? De nya parollerna? Vi väntar att undret skall ske vid de 4 storas möte i London. Gemenskapsundret.³⁹⁹

Då den religiösa väckelsen i traditionell mening låter vänta på sig vidgar Bolander perspektivet och introducerar tanken på att väckelsen kanske har tagit sig en annan uttrycksform än väntat.

Här jämrar man sig på sina håll över att det inte kommer någon väckelse och då menar man en massrörelse i vårt folk, en andlig toppeld från by till by. Det slår mig – kanske behagar det den uppfinningsrike Guden att gå fram i helt nya former, så att vi inte se väckelsen. Gode Gud, vet Du inte hur en väckelse ska se ut, säger vi, och liksom föreskriver Honom hans vägar och metoder. Och då kanske väckelsen – trots allt redan är på gång –

---

³⁹⁸ Bolander 42/7, 14. Som ett senare tillägg till texten finns orden "kyrklig förnyelse" och "moralisk upprustning" antecknade i marginalen. Nils Bolanders förhållande till Oxfordgrupprörelsen har jag berört i kap. 3.2.6.

³⁹⁹ Bolander 43/24, 16.

som en individuell väckelse, uppgörelse och förnyelse både här och där inte minst i ungdomsvärlden.⁴⁰⁰

Bolander prövar tanken på att den religiösa väckelsen man väntar på kanske redan är där i form av en individuell väckelse i första hand bland ungdomar.

Bolander dryftar inte enbart målgruppen för väckelsen, utan ifrågasätter även arbetsmetoderna. I en predikan på palmsöndagen år 1949 talar han om den enkla kristna gemenskapen och lyfter fram tanken på att satsa på kristna cellgrupper istället för på stora mötesserier.

Stormöten skall det vara. Packfulla kyrkor. Fullsatt konserthus, fylld Eriksdalshall. Då mår vi. Då är Kristus på färde. Och så glömmmer vi aldeles bort att han har sagt att där 2 eller 3 är församlade i hans namn, där är han mitt ibland dem. Nej, Kristus är inte alls beroende av mycket folk – som en del av hans budbärare är. Vet ni – jag tror att tiden är mogen för parollen: Förkorta fronten! Arbeta med små förband! Arbeta för en kristen cell-bildning!⁴⁰¹

Detta är ett intressant ställningstagande med tanke på att Bolander själv var involverad i många stormöten tidigare under 1940-talet.⁴⁰² Samtidigt kan det just vara hans erfarenhet av stormöten som får honom se deras begränsningar och erfara att det är dags för nya arbetsformer. Även det faktum att Oxfordgrupprörelsen med

---

⁴⁰⁰ Bolander 40/10, 7–8. Även i andra predikningar poängterar Bolander att det inte är de kristnas sak att arrangera väckelser, utan att det är Guds sak. Se vidare 41/12, 16.

⁴⁰¹ Bolander 45/13, 13.

⁴⁰² För några exempel, se ovan kap. 2.1.2.

gott resultat arbetade utifrån små grupper kan ha haft betydelse för att tiden kändes mogen för ett nytt grepp.⁴⁰³

Hela den undersökta perioden kännetecknas av en väntan på väckelsen. Ännu i början på 1950-talet aktualiserar Bolander i en predikan som bär titeln "Väckelse" behovet av en "genomgripande väckelse som sätter de stillastående vattnen i rörelse, gör de ljumma varma, vänder fädernas hjärtan till barnen och barnens hjärtan till fäderna och blåser in en ny anda i samhällslivet".⁴⁰⁴ Bolander hänvisar till att det under de sista krigsåren fanns "rent av vissa tecken som tydde på att en sådan renande och rensande väckelse var på väg i vårt folk", men konstaterar att det troligen var krigshotet som drev människorna till kyrkan.⁴⁰⁵ Tydliga tecken på en religiös väckelse på det individuella planet bland ungdomar fanns dock, och i slutet på den undersökta perioden framför Bolander tanken på att utvidga arbetsätten och gå in för att skapa kristna cellgrupper istället för att arrangera stora väckelsemöten.

Kritik av kyrkan och de enskilda kristna

Ett framträdande drag i Bolanders analys av det andliga läget i Sverige är den skarpa kritik av såväl kyrkan som de enskilda kristna som han framför. I en predikan på trefaldighetssöndagen år 1945 skisserar han följande bild av de kristna:

---

⁴⁰³ Se ovan kap. 2.2.2 för en utförligare beskrivning av Oxfordgrupprörelsens arbetsätt.

⁴⁰⁴ Bolander 47/2, 2.

⁴⁰⁵ Bolander 47/2, 3.

Vid en snabb teckning av vår tids kristna ansikte får man inte glömma två karakteristiska konturer:

Det ena är den allmänna modlösheten i de kristna leden. Defaitismen. Den dyker upp i olika sammanhang. Hur ofta råkar man inte kristna som bär hopplösheten i pupillen. De ha "gått under jorden" med sin kristendom. Hela deras framträdande ropar ut: Vi orka inte med någonting, vi kristna. Ingenting tjänar någonting till. Kristendomens sak är dödsdömd. De likna sig gärna vid Daniel i lejongropen men de äro fega och rädda stackars Danielar.

Det andra är den kristna självtillräckligheten. Vi inbillar oss visst här och var att det är vi kristna som kan erövra världen i kraft av egen förträfflighet, organisationsförmåga och "upptrimmad" fromhet. Vi organisera och bilda föreningar. Hänger kristen namnskytt på än det ena, än det andra och äro så fabelaktigt effektiva och beskäftiga. Och så tro vi kanske att vi med egna händer byggt oss ett skönt Herrens tempel i världen, glömska av Mästarens ord: "Mig förutan kunnen I intet göra". Ack, en kyrka som är byggd på idel mänskliga maktresurser är ett Babels torn. Den är andetom. En ödekyrka. En museibyggnad. Den skall störta samman vid första, snåla vindpust.⁴⁰⁶

Bolander karaktäriserar två drag som han anser vara be-tecknande för de kristna. Antingen är de modlösa och uppgivna eller så är de självtillräckliga och beskäftiga. Kritiken är hård och Bolanders avsikt är antagligen att väcka åhörarna till självinsikt. Man behöver inte nödvändigtvis tolka citatet ovan som att alla kristna antingen är modlösa eller självtillräckliga, utan en tolknings-möjlighet är att det inom varje individ kan finnas olika tendenser till modlöshet och självtillräcklighet som fram-träder i varierande grad i olika situationer. Bolanders syfte blir då att hjälpa åhörarna att identifiera dessa ten-denser inom sig själva. Trots att det är hårda ord, så

---

⁴⁰⁶ Bolander 40/10, 5-7.

finns det i Bolanders beskrivning en vi-känsla, ett inkluderande anslag, som gör att åhöraren kan uppfatta att Bolander predikar lika mycket till sig själv som till församlingen.

I en predikan på Kristi himmelfärdsdag år 1946 utvecklar Bolander bilden av de modlösa kristna:

Vi ser ju ofta ganska beklagansvärda ut med vår kristendom. En hel del av oss är oroväckande lika den där mannen i "Kristens resa" – "jordestirraren" som bara gick där och rotade med sin kratta i jorden, blind för att livets krona svävade över hans hjässa. Det måste vara knogigt och tråkigt och tungt att vara kristen, säger folk när de ser på oss.⁴⁰⁷

Det är en nedslående bild av de kristna som Bolander presenterar. I en predikan på midfastosöndagen år 1946 påpekar han också att Gud är så märkvärdigt tyst i många kristna människors liv och att det är så klen ställt med väckelsen. Men ännu sämre ställt är det med upploppet och världens hat. Bolander fortsätter:

Hur skall världen kunna hata någonting så menlöst som den kristendom vi demonstrerar bland människorna? En hel del av oss kristna har ju lyckats anpassa sig efter världen så skickligt att det ibland vill till att se någon annan skillnad på s.k. kristna och världens barn än att de förra är litet mer självgoda och intriganta.⁴⁰⁸

Här spetsar Bolander till kritiken då han anklagar de kristna för att vara mer självgoda och intriganta än andra människor. Liknande kritik finns att läsa i en predikan drygt tre månader senare:

---

⁴⁰⁷ Bolander 41/12, 10–11.

⁴⁰⁸ Bolander 41/7, 15–17, citat 16–17.

En hel del av oss kristna är sådana, att kvalificerade syndare springa långa vägar när de få se oss. Vi skrämmer dem med vår piedestal-kristendom, vår gudsnådelighet, tillgjordhet och självgodhet.⁴⁰⁹

Förutom det självgoda draget hos de kristna anmärker Bolander i detta exempel också på de kristna som betraktar andra uppifrån, från en piedestal. Bolander hävdar i skarpa ordalag att sådana kristna skrämmer bort sina medmänniskor istället för att göra dem intresserade av den kristna tron.

Men samtidigt som Bolander kritiserar de kristna finns det också tillfällen då han försvarar dem. I en predikan på Kristi himmelfärdsdag år 1948 räknar Bolander först upp tre saker som de kristna anklagas för, nämligen att de är kraftlösa, sorgmodiga och isolerar sig i sina egna kretsar utan att ta ansvar i samhället. Därefter försvarar Bolander de kristna genom att påpeka att det visst finns sådana kristna, men att varken Kristus eller kristendomen råar för det. Inom såväl jordbruket som konsten finns det utövare som inte är så skickliga, men inte anklagar man hela näringen eller konstformen för den skull.⁴¹⁰ Det intressanta i det här sammanhanget är att Bolander själv har uttryckt samma kritik mot de kristna som han här tar avstånd från. Tydligt finns det här ett retoriskt syfte bakom resonemanget. Ibland kritiserar han åhörarna för att väcka dem, medan det vid andra tillfällen tjänar hans syfte mer att försvara dem och ställa sig på deras sida.

---

⁴⁰⁹ Bolander 41/13, 3.

⁴¹⁰ Bolander 44/12, 3–6.

Kritiken av den kristna självtillräckligheten riktar Bolander främst mot olika religiösa sammanslutningar. Så här uttrycker han sig i en predikan på nyårsdagen år 1945:

Det är fara värt att t.o.m. en hel del av våra religiösa sammanslutningar hotar att bli lövrika träd utan frukt. Lövverket – det är organisationerna, kommittéerna, sammanträdena, bländande årsberättelser och förnämlig nyårsstatistik. Ja, sen är det inte mycket mer. Anden är inte å färde. Avgörelsens nödvändighet fokuseras inte som den skulle. Det hela hamnar i en andelös traditionalism.⁴¹¹

Bolander reagerar mot att de yttre omständigheterna med sammanträden och pappersexercis får så stor betydelse i jämförelse med den inre, andliga avgörelsen.

Bolander vänder sig också emot den slöhet och brist på engagemang som han upplever att finns inom kyrkan. I en predikan med titeln "Hur skall vår tro bli en segrande tro?" från år 1943 yttrar han följande:

Ja, finns det egentligen någonting bedrägligare än att se en slö församling och en slö präst mötas söndag efter söndag och tillsammans göra les honneurs för Gud, uppfylla vissa tråkiga, fromma plikter utan att vänta att någonting ska ske med dem i kyrkan! Finns det någonting eländigare än att höra dem gäspigt släpa sig igenom psalmer, som diktats i våldsamma, visionära ögonblick, och se dem sömnigt och likgiltigt taga del av Guds ord om livets största äventyr – och sen gå hem till söndagssteken och vaniljsåsen – sömnigare än förut!⁴¹²

---

⁴¹¹ Bolander 40/21, 14–15.

⁴¹² Bolander 38/6, 5 marginalen. Det franska uttrycket *faire les honneurs* blir i svensk översättning 'ge hedersbetygelse', 'ära' eller 'hälsa vördnadsfullt', ibland i ironisk betydelse. Jfr Jesajas ord i Matt. 15:8 "Detta

I kraftiga ordalag anmärker han på den oengagerade församlingen och dess präst som inte tar gudstjänsten på allvar, utan slentrianmässigt besöker kyrkan utan att låta gudstjänsten beröra dem. I en predikan på Marie bebådelsedag år 1945 spinner Bolander vidare på samma tanke och förebrår såväl gudstjänstfirarna som de kristna hemmen för deras bristande engagemang och avsaknad av glädje.

Jag fruktar att Jesus från Nasaret, om han råkade komma in i våra gudstjänstlokaler när vi firar högmässa, emellanåt skulle ha stor anledning att utropa: Är detta en kristen gudstjänst? Här finns prakten, stämningen, traditionen. Men var finns elden – lovsången? Tacksägelsen? Jublet? Psalmisten sjunger: "Saligt är det folk som vet vad jubel är." (Ps. 89) Vet vi vad jubel är? Och Mästaren skulle gå omkring i våra kristna hem, som vi har det till vardags, och fråga: Är detta ett kristet hem? Jag ser nog den dyrbara, illustrerade bibeln på Dala-kistan och psalmboken vid radion och krucifixet på väggen. Men var finns lovsångstonen i hemmet? Ängslans och orons malande ton kan jag höra. Stelheten, tillknäppheten, konvensansen och de hängande munpiporna märks lång väg. Men var finns de vidgade hjärtana? Det är en allvarlig fråga både för oss själva och för Guds rike, frågan om den smittosamma glädjen och lovsången i våra vardagsliv. Det är inte bara Nietzsche som säger: "De kristna måste se mer frälsta ut om jag ska kunna tro på deras Frälsare."⁴¹³

Bolander efterlyser mer glädje, tacksägelse och jubel bland de kristna och framhåller att erfarenheten av en kristen tro också bör synas i en kristen människas liv i form av en glädje som även utomstående kan lägga märke till.

---

folk ärar mig med sina läppar, men deras hjärtan är långt ifrån mig." E-brev från Fredrik Westerlund till Siv Lundström 9.5.2014.

⁴¹³ Bolander 40/6, 2–4.

Gudstjänsten och firandet av densamma får, som framkommit ovan, en del uppmärksamhet i Bolanders predikningar. Bolanders vision av hur en gudstjänst borde vara överensstämmer inte alltid med den situation han lever i. I en predikan från år 1949 beskriver Bolander sin syn på gudstjänsten så här:

Våra gudstjänster måste ge oss en överväldigande känsla av fest och glädje – gästabud – bröllop – om det är rätt ställt med dem. Vi får inte känna det som om vi satt här och gnagde i oss det sista av en torr brödkant.⁴¹⁴

Det är en talande bild som Bolander använder när han beskriver hur gudstjänsten borde vara fylld av fest och glädje och inte ge gudstjänstbesökaren förnimmelsen av att man sitter och tuggar i sig en torr brödkant. Diskrepansen mellan Bolanders vision och hans syn på verkligheten är synnerligen tydlig. I en predikan med rubriken "Lovsång" på fjärde böndagen, tacksägelsedagen, 1949 funderar Bolander vidare på gudstjänsten och frågar sig vilket intryck en tillfällig gudstjänstbesökare får av gudstjänsterna i Sveriges kyrkor. Han misstänker att intrycken knappast skulle sammanfattas med orden lovsång eller jubel, snarare med uttryck som slöhet, slentrian och sömnighet. Samtidigt borde lovsång vara den gemensamma nämnaren för Kristi kyrka i alla sammanhang om man rätt hade förvaltat arvet från den första kristna församlingen. Bolander påpekar vikten av att varje gudstjänstbesökare bör kallas till aktiv tjänst i kyrkbänken. Att inte bara passivt följa med gudstjänsten utan att vara en aktiv lyssnare, bedjare och lovsångare.

---

⁴¹⁴ Bolander 45/19, 12–13.

Sin syn på gudstjänsten sammanfattar Bolander på följande sätt:

Nej, mina vänner, kyrkbesöket får inte bli en liten tupplur på söndagmorgonen eller en repertoire att pliktskyldigast traggla sig igenom – nej, en laddningsstund, ett uppstånd, en blodröd revelj och en förunderlig gåva, en visshet som tänder och ger liv. Vi har en hemlighet gemensam alla vi här i kyrkan, en hemlighet som håller våra ögon friska och som vi vill ropa ut från taken. Kristus lever! Herren är i sitt heliga tempel. Kristus vill göra ett under med oss. Kristus kan göra ett under med oss. Detta borde alltid en gudstjänstgemenskap präglas av.⁴¹⁵

Bolander framhåller att gudstjänsten borde vara en dynamisk träffpunkt där gudstjänstbesökaren är en aktiv part. Gudstjänsten borde vara den plats där gudstjänstbesökarna får ny kraft och inspiration för sitt uppdrag och den borde präglas av en anda av förväntan på de under som Kristus vill göra. Bolanders kritik av den slentrianmässiga gudstjänsten utmärks av en otålighet och vilja till förnyelse. Bolander hade en stark vision av hurdan gudstjänsten borde vara och ville förändra gudstjänstbesökarnas inställning till den.

I samband med kritiken av gudstjänsten faller det sig naturligt att tänka sig att Bolander i första hand vänder sig till de gudstjänstbesökare han har framför sig, d.v.s. de som besöker Svenska kyrkans gudstjänster. I andra sammanhang är det inte lika klart avgränsat vem Bolander avser när han t.ex. talar om "vi kristna". Det finns ett ekumeniskt drag i Bolanders förkunnelse, som gör att han sällan betonar samfundsgränser, utan ser alla kristna som ett Guds folk. I några sammanhang talar han

---

⁴¹⁵ Bolander 46/5, 2–8, citat 7–8.

specifikt om olika kristna samfund, dels om deras gemensamma ansvar, dels om relationerna dem emellan. I en långfredagspredikan från år 1946 talar Bolander om Kristi kors och vems synder det var Kristus bar på korset. I det sammanhanget säger Bolander följande:

Men Kristi korsbärande är också en dom över våra kristna samfundssynder. När korsets bländvita sökarljus faller över våra predikstolar och bänkrader, våra gudstjänster och rådplägningsar, samfund och organisationer då känner vi i alla läger hur vi med vår erbarmliga kristendom varit med och lagt korset på Mästarens axlar.⁴¹⁶

Här lyfter Bolander fram att alla kristna samfund bär ett gemensamt ansvar och att inget samfund lyckats bättre än något annat i sin trosutövning. Det är en gemensam kritik som Bolander riktar såväl till sitt eget samfund som till systemsamfunden.

Angående relationerna och det andliga läget olika kristna samfund emellan så menar Bolander att man kan likna den vid en väpnad neutralitet trots alla vackra ord om en gemensam kristen front. "Vid allra minsta brott mot den neutraliteten bryter stormen lös – i prestige-ns namn"⁴¹⁷, skriver Bolander i en predikan på juldagen år 1943. Enligt Bolander är det alltså rädslan för prestige-förluster som leder till att olika konflikter samfunden emellan lätt blossar upp. I en predikan med rubriken "Brödfrågan" från midfastosöndagen år 1947 påpekar Bolander att den som har fått ta del av det levande brödet, Kristus, är inte enbart ett med Kristus, utan man

---

⁴¹⁶ Bolander 41/8, 6.

⁴¹⁷ Bolander 38/18, 10.

är även ett med andra kristna. Om de kristna då grälar inbördes, så är det enligt Bolander ett säkert tecken på att man inte har tagit till sig att Kristus verkligen är livets bröd. Bolander vill ha ett slut på alla familjegräl mellan olika kristna falanger och vill att man ska bli brobyggare istället.⁴¹⁸ Till detta kan påpekas att Bolander själv levde som han lärde i detta fall. Under hans predikstol samlades människor från olika fromhetsriktningar, så i den meningen var han själv en brobyggare mellan olika kristna samfund.⁴¹⁹

Ovan har framkommit att Bolander oftast talar om det andliga läget bland de kristna som en grupp och ibland om relationerna mellan olika kristna samfund. Ett fåtal gånger berör han också läget inom kyrkan och då talar han antingen om den världsvida kyrkan eller så riktar han kritik mot Svenska kyrkan som institution. Vad gäller det senare alternativet verkar han intressant nog inte i det sammanhanget se sig själv som en representant för kyrkan i egenskap av präst i Svenska kyrkan, utan talar om kyrkan som en separat enhet.

I en predikan från januari 1949 finns ett exempel på hur Bolander talar om den världsvida kyrkan som ett skepp som alltid har seglat på ett stormigt hav. Kyrkans yttre hot har bestått av en värld med pengar, vapen och propaganda som har påstått att kyrkan har spelat ut sin roll. Kyrkans inre hot har bestått i den egna besättningens myteribesök när otron har smugit sig in och urvattnat kyrkans budskap. Varje enskild kristen känner också till olika slags stormar. Yttre stormar i form av sjukdo-

---

⁴¹⁸ Bolander 43/6, 14–16.

⁴¹⁹ Se ovan kap. 2.1.2.

mar, sorg och besvikelser och inre stormar när frestelsernas och tvivlets vågor har gått höga.⁴²⁰ Detta exempel visar också på att trots att Bolander startar i den världsvida kyrkan och hennes problem, så slutar han alltid i ett sammanhang som berör den enskilda åhöraren och gör det lätt för henne att identifiera sig med.

Ett exempel på när Bolander kritiserar Svenska kyrkan som institution finner vi i en predikan med rubriken "Siffrorna 10 – 9 – 1" från september 1949 där Bolander kommenterar kyrkans situation på följande sätt:

Det är klen strategi av kyrkans folk att gå omkring och ömka sig över den betryckta kyrkans betryckta läge. Om någon har en affär som går lite dåligt för tillfället så är bästa vägen till konkurs att gå omkring och tala illa om sin affärsrörelse till höger och vänster. Detta gäller även kyrkan av idag. Men det är inte bara dålig strategi. Det är ett svek mot levande Gud, grämelerad klenro och nattsvart otro. Kyrkan har sina uppgångstider och nedgångstider, sina höga berg och djupa dalar. Men Kristus är kyrkans Herre och segergarant. . . . Därför tar vi alla småfilosofers och professorers och kulturradikalers stormlöpningar mot Kristi kyrka med ro och arbeta frimodigt vidare.⁴²¹

Här anmärker Bolander på såväl kyrkan som kyrkans kritiker och menar att det inte bara är en strategisk miss av kyrkan att beklaga sig över kyrkans situation, det är dessutom ett uttryck för otro mot Gud. Bolander uttrycker sig rätt nonchalant och uppstudsigt mot kyrkans kulturradikala kritiker och visar tydligt vad han ansåg om dem. Detta leder vidare till Bolanders avoga inställ-

---

⁴²⁰ Bolander 45/5, 3–6.

⁴²¹ Bolander 46/3, 17–18.

ning till vetenskapen som jag behandlar närmare i följande avsnitt.

Avståndstagandet mot vetenskapen

Bakgrunden till Bolanders avoga inställning till vetenskapsmän och kulturradikala kritiker finns att söka i den sekulariseringstrend och livsåskådningsdebatt som var aktuell i 1940-talets Sverige.⁴²²

I en predikan på femte söndagen efter trefaldighet år 1942 kritiserar Bolander religiösa specialister och de teologiska fakulteterna och implicerar att även Jesus gör det genom att i predikan låta Jesus utbrista: "Se mig i ögonen! Du menar väl inte att Du överlåter frågan om Människosonen åt de religiösa specialisterna, som fuska i min lära och åt de teologiska fakulteterna som ha kristendomen på reparation på verkstan."⁴²³ I predikan vill Bolander understryka att alla måste individuellt ta ställning till vem Människosonen är, att det inte är en fråga som man kan överföra på andra. I syfte att väcka åhörarna till ett ställningstagande kan man tänka sig att dialogen i predikan är tillspetsad, men likväl visar den tydligt på ett avståndstagande från den akademiska världen och de teologiska fakulteterna. Med tanke på att Bolander själv hade studerat vidare och avlagt en teologie licentiatexamen ter sig detta avståndstagande anmärkningsvärt.⁴²⁴

Inge Löfström noterar också i sin analys av Bolanders predikan att Bolander ofta behandlar fackteologin

---

⁴²² Se ovan kap. 2.2.1, 2.2.2 samt 3.3.2.

⁴²³ Bolander 37/11, 8.

⁴²⁴ Se ovan kap. 2.1.1.

med ironi. Löfström lyfter fram att Bolander var en be-
läst teolog och kunnig bibelkännare, men särskiljer hans
uppdrag som förkunnare från dessa roller. "I sin förkun-
nelse, där han var ute i uppdrag att kalla människor till
avgörelse, ville han inte stanna vid det som han upp-
fattade som trons byggnadsställningar", förklarar Löf-
ström. Löfström fortsätter sin argumentation med att dra
paralleller till Bolanders fria förhållningssätt till bibel-
texterna och drar slutsatsen att "han [Bolander] var alltid
ute efter Ordet bakom orden".⁴²⁵

Utifrån Löfströms tolkning handlar alltså Bolanders
kritik av vetenskapen om en position han intar som för-
kunnare i syfte att tydliggöra evangeliet. Även den hetsi-
ga tonen i den samhällsdebatt om livsåskådningsfrågor
som pågick kan ha påverkat Bolander och spetsat till
hans kritik. Med tanke på Bolanders popularitet som för-
kunnare och den ställning som kyrkan och predikan
trots allt ännu innehade under denna tid, kan man tänka
sig att predikan också kunde vara en slags replik i sam-
hällsdebatten. Detta skulle ytterligare förklara Bolanders
vassa ton mot vetenskapen och dess idkare.

Med detta som en tänkbar förklaringsmodell i
minnet återgår jag till Bolanders predikan. I en predikan
på juldagen 1949 kommer Bolander in på ämnet inkar-
nationen och vetenskapen. Bolander tänker sig att den
intellektuella eliten på Jesu tid måste ha betraktat pro-
klamationen av Frälsaren i krubban "som ett oförargligt
– eller kanske förargelseväckande – skämt av judiska
vettvillingar."⁴²⁶ Sedan tillägger han:

---

⁴²⁵ Löfström 1963, 19.

⁴²⁶ Bolander 46/14, 4.

Men Gud har nu en gång för alla inte frågat vetenskapen och den intellektuella eliten om lov att handla efter sin visdom och vilja. Och Han har inte sammankallat de lärda herrarna för att inviga dem i sina planer och ta råd av dem. Han har tagit sig friheten att vara den Han är, den outgrundlige och allsmåktige Guden, vars "dårskap är visare än människor."⁴²⁷

Med en viss sarkastisk ton understryker Bolander Guds överlägsenhet versus den akademiska intelligentian och vill med detta peka på att debatten om tro och vetande utifrån de premisserna egentligen är omöjlig att föra.

I början av år 1949 skildrar Bolander i en predikan med titeln "Segertro" hur han uppfattar det andliga läget just då. Han börjar med att konstatera att "vad en besviken och bedragen mänsklighet skulle behöva vore mer tro på det omöjliga".⁴²⁸ Sedan fortsätter han att teckna en bild av hur trångt den kristna tron har suttit de senaste årtiondena då människan har varit så stor och märkvärdig. Man har ratat tron och trott på intelligensen istället. Men, tillägger Bolander:

Tiden ger oss en ganska drastisk och hårdhänt undervisning om att människan, lämnad åt sig själv, inte alls är så märkvärdig och så allsmåktig och att människan inte kan klara sig utan Gud. Framför allt lär oss det innevarande läget att förståndet inte kan få regera vår gudstro så att vi säger att vi vill tro på Gud bara om vi kan förstå honom.⁴²⁹

Bolander beskriver här hur den kristna tron har blivit satt på undantag av en växande tilltro till intelligensen, men han hävdar också med bestämdhet att människan

---

⁴²⁷ Bolander 46/14, 4–5.

⁴²⁸ Bolander 45/3, 14–15.

⁴²⁹ Bolander 45/3, 15–16, citat 16.

inte klarar sig på egen hand utan Gud och omkullkastar också alla tendenser i samhället som vill uppmuntra till en förnuftsaserad livsaskådning.

Sammantaget har jag i kap 3.3.3 kunnat iaktta flera parallella tendenser. Dels ser Bolander tydliga tecken på att det svenska folket, som en följd av den rådande sekulariseringstrenden, vänder sig bort från Gud. Samtidigt fanns det en öppenhet för att tala om moralfrågor, som i förlängningen ledde till ett nyvaknat intresse för kristendomen och en väntan på en religiös väckelse. Speciellt bland ungdomar fanns det också tydliga tecken på att en väckelse på det individuella planet var aktuell. Bolander kritiserar i hårda ordalag såväl kyrkan som de kristna. Han anser att det finns två karaktärsdrag som är typiska för de kristna, antingen är de modlösa eller så är de självtillräckliga. Han vänder sig också mot den slöhet och det bristande engagemang han upplever att finns i församlingarna och speciellt i gudstjänsterna. Bolander har en vision av gudstjänsten som en väckande och inspirerande samlingsplats där man förväntar sig stora ting av Gud och han påtalar brister i korrelationen mellan vision och verklighet. Angående relationerna mellan de kristna samfunden ser Bolander att det råder en väpnad neutralitet dem emellan och han uppmanar alla kristna att bli brobyggare samfunden emellan. Bolander kritiserar också Svenska kyrkan för att allt för mycket oroar sig över sin situation och uppvisar en rätt nonchalant inställning till kyrkans kritiker. Påverkad av den sekulariseringstrend och livsaskådningsdebatt som förekom i det samtida samhället tar Bolander i sin roll som förkunnare en kritisk position i förhållande till vetenskapen och poängterar Guds överlägsenhet gentemot veten-

skapen. Han opponerar sig även mot den betoning av intelligensen som hade varit förhärskande under tidigare decennier och understryker människans beroende av Gud.

3.3.4 Sammanfattning och diskussion

Uppgiften för kapitel 3.3 har varit att undersöka på vilket sätt livsvillkoren i 1940-talets Sverige kommer till uttryck i predikan. Min bedömning är att samtidens omvälvningar tydligt kommer till uttryck i Nils Bolanders predikan. Beträffande världsläget beskriver han kriget med korta, välformulerade karakteriseringar och fångar med hjälp av det poetiska språket allvaret i situationen. Genom att låta krigsterminologi få en överförd betydelse i en kristen referensram understryker också Bolander det dramatiska draget i samtiden. Han väver in en kristen existentiell tolkning av orsaker till krig och vägen till fred och beskriver målade de olika villkoren för de nordiska folken. Vad gäller efterkrigstiden sammanför Bolander dess problematik med den kristna tron och förespråkar den kristna vägen till fred och uppmanar åhörarna till aktivitet och engagemang i uppbyggnadsarbetet.

I det svenska samhällslivet upplever Bolander den tilltagande sekulariseringen som ett hot mot kristendomen och han visar tydligt sin besvikelse över att den socialdemokratiska regeringen valt att fjärma sig från den kristna värdegrunden. Även den intensiva debatt om livsåskådningsfrågor som följde p.g.a. de rubbade åsiktspositionerna i samhället engagerade Bolander. An-

gående tidsandan i samhället menar Bolander att olika slag av rädslor, både de som gäller livets osäkerhet och de som är riktade mot andra människor, är tidstypiska. Han ser även en ökande moralisk oärlighet med lögner och intriger vinna insteg i samhället.

På det andliga planet noterar Bolander en tilltagande gudsfrånvändhet och som en reaktion på det en aktivering av de kristna leden som i förlängningen ledde till ett nyvaknat intresse för kristendom och en väntan på väckelse. Denna väntan dominerade hela decenniet. Bolander kritiserar också såväl kyrkan som de enskilda kristna för bl.a. modlöshet, självtillräcklighet samt bristande engagemang. Påverkad av den då pågående samhällsdebatten om livsåskådningsfrågor riktar Bolander i rollen av förkunnare kritik mot vetenskapen och opponerar sig mot de krafter som uppmuntrar till en förnufts-baserad livsåskådning.

Sammantaget visar alltså min undersökning att Nils Bolander på ett mångsidigt sätt involverar aktuella frågor från såväl de världspolitiska som samhälleliga intressesfärerna, samtidigt som han även tar det andliga läget i landet i betraktande.

Därför är det intressant att observera att Henrik Ivarsson i sin analys av Bolanders predikan kortfattat påstår att "samhällets problem yttrade han [Bolander] sig ganska sällan om".⁴³⁰ Detta yttrande har förbryllat mig. Ivarsson poängterar visserligen i sin framställning att det är den enskilda människan som Bolander främst vänder sig till och därefter följer den ovancerade satsen. Om Ivarsson med detta vill understryka att det är

---

⁴³⁰ Ivarsson 1960, 27.

den enskilda människan som är Bolanders huvudsakliga målgrupp och inte samhället så kan jag delvis hålla med honom. Samtidigt visar min undersökning att Bolander också riktar kritik mot den politiska ledningen i Sverige och dess vägval. Vad Ivarsson avser med "samhällets problem" framgår inte av framställningen. Eventuellt kan man tänka sig att tidsperspektivet inverkar här. Ivarsson kanske avser någon form av samhälleliga problem som var tydliga för samtiden, men som senare har fallit i glömska. Eller omvänt, att det är först i efterhand som man får perspektiv på historien då inte alla dagliga bekymmer skymmer sikten.

En möjlig förklaring till Ivarssons uppfattning kan också ha att göra med Bolanders framställningssätt. Det bör understrykas att syftet med Bolanders predikan alltid är av andlig art. Han vill driva åhörarna till avgörelse eller motivera dem till handling och aktivitet för Guds rike. Konkretiseringen av lyssnarnas livssituation har i ett framställningsmässigt perspektiv som uppgift att dels leda framställningen vidare, dels motivera till t.ex. omvändelse. Då fokus i predikan inte ligger på samhällsaspekterna kan det hända att man förbiser deras betydelse. En noggrann analys av hela predikan lyfter däremot fram också de innehållsliga delar som av framställningsmässiga skäl har stått i bakgrunden och ger dem utrymme.

Har då aktualitet och livsnärhet någon annan roll i Nils Bolanders predikan än att framställningsmässigt föra predikan vidare och motivera lyssnarna? Genom att lyfta fram aktuella och livsnära frågor skapar Bolander en igenkännande atmosfär hos lyssnarna och verbaliserar deras livssituation. Samtidigt bekräftas också deras

reaktioner och känslor. Bolander skapar med hjälp av livsnära frågor även inlevelse i predikan då åhörarna upplever att predikan har något att säga som berör just dem i deras situation. På ett existentiellt plan uttrycker de livsnära frågorna även trons relevans för livet då Bolander i sin tolkning av samtiden finner uttryck för grundläggande existentiella frågor som gudsfrånvändhet, mörker och meningslöshet. De aktuella och livsnära frågorna i Nils Bolanders predikan fungerar alltså inte enbart som en slags igenkänningsfaktor för åhörarna, utan det är med hjälp av dem som Bolander identifierar de existentiella frågor som fanns i tiden.

Betoningen i kapitel 3 har legat på predikans innehåll. Efter en karakteristik av predikan analyserade jag predikans innehåll och syfte och därefter studerade jag på vilket sätt den omgivande samhällskontexten kom till uttryck i Bolanders predikan. I kapitel 4 ägnar jag mig åt predikanten och språket och undersöker Bolanders förkunnarroll, predikospråk och predikostil.

4 Predikanten och språket

Som föregående kapitel visade hade Nils Bolander ett teologiskt ärende som han förankrade i den kontext och situation som han levde i. Men predikan består inte enbart av ett innehållsligt ärende, utan det handlar även om att kunna framställa och framföra sin predikan på ett lämpligt sätt. Därför behöver man också fördjupa diskussionen genom att se på hur predikanten och språket samverkar med det innehållsliga ärendet. Det här innebär att även faktorer som berör såväl Bolanders person och roll som predikant som hans uttryckssätt och predikostil blir aktuella.

I det här kapitlet studerar jag predikanten och språket med utgångspunkt i de följdfrågor till avhandlingens huvudfrågeställning som jag formulerade i kapitel 1.1. Utifrån dessa följdfrågor frågar jag mig på vilket sätt det poetiska språket stöder och samverkar till predikans syfte samt hur Bolander som person och predikant engageras i predikans språk och innehåll. Först diskuterar jag Nils Bolanders förkunnarroll, för att sedan övergå till att studera predikans poetiska språk. Slutligen ser jag närmare på Bolanders sätt att predika och undersöker vad som bidrog till att Bolander nådde ut till sina lyssnare.

4.1 Den utmanande härolden?

Det finns en dikt av Nils Bolander som heter "Förkunnare" som jag vill inleda detta kapitel om Bolanders förkunnarroll med. Jag uppfattar att dikten uttrycker en

självupplevd erfarenhet av predikosituationen och rollen
som predikant.

Förkunnare

Han står däruppe på en gyllene piedestal
tätt under skumma valv och fromma ornament.
En ljungande Amos, en tröstande Jesaja,
en Jeremia i prästkappa.

Ni som sitter där nere i bänkarna,
ser ni inte vem han är,
den ensamme fågeln som ropar från sin granna holk?
Ett pelarhelgon? En påfågel som reser sina fjädrar?
Guds talträngde advokat?
Nej, en av er,
en liten människa i stor nöd,
en som håller domedag över sig själv.
Duvan som svävar över hans huvud är ju allenast
ett träbeläte.

Ni som sitter där nere i bänkarna,
vet ni, hur han känner det
var gång han smyger sig ned i predikstolstrappan?
Som en som förrått sin bästa vän,
en som tummat med smutsiga fingrar
på kosteliga ting.
Falskmyntare,
ordlekare,
textvrängare.
"Ve mig, jag förgås! Ty jag har orena läppar..."

Men när den barmhärtiga psalmsångens
svalkande strömmar
svallat fram bland tempelpelarna,
en namnlös längtan i rytmer och rop,
då knäpper han händerna i sakristians ensamhet
och tackar sin Gud för den ofattbara nåden
att trots allt få stamma fram
ett bud från den levande Guden.⁴³¹

---

⁴³¹ Bolander 1939, 37–38.

Med diktens ord sammanfattar Nils Bolander den spänning som han upplever finns inom sin roll som präst och predikant. Utåt sett är han den uppburne förkunnaren som fånglar sin församling med ömsom kraftfyllda och ömsom tröstande ord. Bakom rollen finns en självkritisk man som tvivlar på om han har lyckats tillräckligt bra med att framföra sitt budskap. Det som bär honom är den nåd som han trots allt upplever att det är att få vara präst.

Bolander återkommer ofta till detta: att det är en nåd att få vara präst. Hela hans herdabrev till Lunds stift utgår från temat "Att få vara präst" och ett genomgående drag i herdabrevet är att det är ett nådesuppdrag att få vara präst.⁴³²

Samma upplevelse av att samtidigt känna sig såväl liten som tacksam inför predikouppdraget som Bolander förmedlar i dikten ovan återkommer han till i en radiointervju. Då Bolander ombeds beskriva hur det känns vid ett predikotillfälle så svarar han:

Då känner man sig på en gång oerhört liten och oerhört tacksam över att man får stå där. Man känner sig som en härold med en konungs budskap, budskapet om att slaget vid Golgata är vunnit, ockupationen är upphävd. Så känner man sig.⁴³³

Predikanten som härold tar Bolander också upp i en av predikningarna i mitt undersökningsmaterial:

---

⁴³² Bolander 1959.

⁴³³ Svensk Mediedatabas. IBRA radios sändningar 1955–1968, Stockholm: IBRA radio, 1957, 1959, 3.3 Nils Bolander, biskop och diktare – intervju.

Men Gud vare tack för själens bundsförvant som inte lämnar någon enda av oss i sticket. Det är den bergfasta vissheten som gör att det i varje predikstol måste stå en pastor Frimodig – om det är rätt ställt. Predikanten i predikstolen ska vara härolden, den utskickade budbäraren, som kommer med den glada nyheten till allt folket att det stora slaget är vunnet i Herrens krig genom Jesu död och uppståndelse.⁴³⁴

Härolden är en klassisk predikantmetafor, som var speciellt vanlig inom den dialektiska teologin. Historiskt sett var härolden den budbärare som hade auktoritet att ropa ut ett budskap från kungen eller överheten till folket. I ett homiletiskt perspektiv kan man säga att förkunnaren, precis som härolden, har fått sin auktoritet av sin uppdragsgivare och att han är dennes representant. På samma sätt som härolden har även predikanten fått ett uppdrag, nämligen att förkunna evangeliet klart och tydligt och utan att skymma något av innehållet. Till dessa delar överensstämmer häroldens och predikantens status och uppgifter väl. Härolden som predikantmetafor har en stark betoning på predikans budskap och denna tillit till budskapet kan räknas som en av häroldens styrkor. Härolden påminner också om allvaret i förkunnelsegärningen, att såväl uppdraget som budskapet är givna av Gud.⁴³⁵

Men precis som alla andra predikantmetaforer har även härolden sina begränsningar. En begränsning är att häroldens uppdrag att utropa budskapet om den uppståndne Kristus lätt blir en historisk tillbakablick på vad som en gång hände, istället för att tala om vad som hän-

---

⁴³⁴ Bolander 47/8, 8.

⁴³⁵ Aukrust 1956, 288–289; Skjevesland 1995a, 115–116; Sundberg 2008, 148.

der idag. Frälsningshistorien blir m.a.o. statisk istället för dynamisk. Ur ett framställningsmässigt perspektiv blir även häroldsmetaforen problematisk. I egenskap av budbärare är härolden neutral i förhållande till sitt budskap och kan varken påverka det innehållsligt eller uttrycksmässigt. I en predikosituation är detta inte möjligt eftersom såväl predikantens trovärdighet som uttryckssätt påverkar det mottagande som predikan får. Inte heller kontextens betydelse för predikosituationen eller samspelet mellan predikant och åhörare får någon som helst uppmärksamhet i denna predikantmetafor.⁴³⁶

Med tanke på Nils Bolanders starka prästidentitet kan man förstå att han gärna såg predikanten som en härold, en budbärare sänd av Gud. Även betoningen av predikans budskap överensstämmer till en viss del med Bolanders synsätt. Att härolden var en vanlig predikantmetafor inverkade därtill sannolikt också på Bolanders val. Däremot talar såväl Bolanders engagemang i predikosituationen som hans betoning av predikans framförande med hjälp av ett poetiskt predikospråk mot att Bolander i en konkret predikosituation skulle ha handlat som en härold. Bilden av härolden tycks mera ha varit ett ideal som Bolander såg upp till än den förkunnarroll som han antog i predikogärningen. Det finns alltså en liknande spänning här mellan ideal och konkret predikosituation som jag fann när jag undersökte predikans syfte i kapitel 3.2.6. Dessa hänger samman i det avseendet att häroldens budskap om den uppståndne Kristus även sammanfaller med det syfte om att predika Kristus

---

⁴³⁶ Aukrust 1956, 289–290; Skjevesland 1995a, 116–117; Engemann 2003, 273.

såsom korsfäst och uppstånden som Bolander teoretiskt angav som syfte med sin predikan. Min undersökning gav dock vid handen att Bolanders syfte i det konkreta predikoarbetet var att väcka åhöraren från slentrianmässig tro och driva till avgörelse och aktiv tjänst. Eller för att uttrycka det på ett annat sätt: för Bolander innebar mötet med Kristus avgörelse.

Med hjälp av olika predikantmetaforer kan man visa på olika särdrag av förkunnaruppdraget. Olav Skjevesland understryker att dessa typer av predikanter inte förekommer i "ren" form ute i samhället, utan att varje predikant har drag av olika metaforer och att det är kombinationen av olika särdrag som skapar en förkunnarprofil.⁴³⁷

Jag har ovan visat att häroldsmetaforen bara till en viss del stämmer in på Nils Bolanders förkunnarroll. En mer nutida metafor som även har samstämmande drag med Nils Bolanders predikan är *Den kreativa konstnären* där predikan ses som ett "öppet konstverk" som ger rum för predikanten att uttrycka sig poetiskt, narrativt och dramatiskt.⁴³⁸ Även *Herden* är en predikantbild som det finns tydliga drag av i Bolanders förkunnarprofil. Herden har som mål att förändra och forma åhörarnas liv och strävar vid predikoförberedelsen att "hålla tummen på lyssnarnas puls" och försöka ta reda på vad åhörarna behöver få höra i den aktuella situationen.⁴³⁹ Ytterligare en predikantmetafor som behöver aktualiseras i detta sammanhang är *Vittnet*. Vittnet talar av egen erfarenhet

---

⁴³⁷ Skjevesland 1995a, 114.

⁴³⁸ Engemann 2003, 45; Sundberg 2008, 148.

⁴³⁹ Skjevesland 1995a, 118–119.

och söker ord och uttryck som på bästa sätt uttrycker det han vill förmedla. Predikanten som vittne har nära anknytningspunkter med det krav på trovärdighet och auktoritet som riktas mot en förkunnare. Ett vittne är ingen neutral observatör, utan talar med nerv och engagemang.⁴⁴⁰

Med dessa exempel har jag velat mångfacettera bilden av Nils Bolanders förkunnarroll. Någon heltäckande bild kan det inte bli fråga om, men genom att beskriva några olika huvuddrag framträder en mer komplex bild av förkunnaren Nils Bolander.

I en predikan med rubriken "Den gode herden" från år 1943 går Bolander närmare in på hur han ser på predikantens uppgift:

Över dörren till predikstolen här i Engelbrektskyrkan står tre ord inristade, hämtade från Mästarens 'herdabrev', samma kapitel som Herdasöndagens evangelium: Jag är dörren. De orden stå här så länge Engelbrektskyrkan finns till för att påminna predikanten om vad han skall predika: Kristus är dörren. Han skall inte hålla kulturella föredrag eller bygga en barockkyrka av fraser. Han skall inte föredraga ett stämningsstycke. Det kommer inte an på vältalighet, på att briljera och blanda med vackra ord och fyndiga vändningar, att den lilla prästen bara får låta sin egen röst komma till sin rätt och skörda bifall och applåder. Allt hänger på om Herdens röst får höras och ljuda klar och ren i förkunnarens budskap. Kristus är dörren, den gode herden, han som känns vid oss fast han känner till oss, ja, som älskar oss med en förföljande kärlek. Det är vår trygghet i liv och död.⁴⁴¹

---

⁴⁴⁰ Skjevesland 1995a, 127–128.

⁴⁴¹ Bolander 38/8, 15.

Bolander betonar här att det centrala i en predikan inte är prästen och hans retoriska skicklighet utan budskapet om Kristus som den gode herden som öppnat dörren till evigheten för mänskligheten.

Det faktum att predikanten förväntas framföra i stort sett samma budskap i predikan efter predikan kommenterar Bolander på följande sätt:

Någon kristendomsätare skrev härförleden i bladet att han inte hade mycket till övers för prästerna för de spelar alltid samma gamla nötta grammofonskiva. Jag tänkte när jag läste de orden: Naturligtvis har skribenten rätt – En präst är inte ställd i predikstolen av sin stora uppdragsgivare för att alltid vara nymodig och briljera med originella tankar och utläggningar. Hans budskap ska faktiskt vara samma gamla nötta – men aldrig utnötta – grammofonplatta – om synd och nåd, idag är frälsningens dag – Herrens dag är nära. Samma gamla nötta grammofonplatta – Gud vare lov för den! Gud vare lov för samma gamla nötta budskap: Jesus Kristus är densamme igår, idag och i all evighet. Hans ja är ja och hans nej är nej.⁴⁴²

Bolander påpekar här att predikantens uppgift inte är att framföra sina egna tankar, utan han har ett uppdrag från Gud som han förväntas genomföra och det uppdraget innebär att framföra budskapet om frälsning. Bolander ser det som en styrka att budskapet är detsamma i predikan efter predikan, eftersom det understryker Guds oföränderliga vilja till frälsning.

Bolander framhåller också vikten av predikans autenticitet och att predikans innehåll bör vara förankrat i predikanten.

---

⁴⁴² Bolander 44/30, 17–18. Samma exempel finns också i Bolander 46/10, 16–18, första varianten.

Predikan får inte vara religiösa fantasier och snirklade vältalighetsprov. Om någonting måste vara äkta och sant, en verklighet för den som talar så är det förkunnelsen i Sanningens tempel.⁴⁴³

I dikten som inledde detta kapitel framkom att Nils Bolander upplevde en viss spänning inom predikoämbetet. Av undersökningsmaterialet framgår också att det förekom spänningar mellan de förväntningar som fanns på prästen utifrån och Bolanders egen uppfattning om vad som var prästens uppgift. Bolander skriver:

Kyrkan kan man acceptera som blankettleverantör, bildningsanstalt och föreläsninginstitut och prästen som sockenskrivare, folkbildare och kommunalman. Ja, man kan rent av umgås med prästen om han bara deklamerar Nils Ferlin, sjunger till luta och är en trevlig prick. – Men inte som präst. Då går ridån ner.⁴⁴⁴

Bolander irriterar sig på att prästen förväntas vara allt från administratör till underhållare, men inte präst och förkunnare. Han har respekt för prästämbetet och ställer höga krav på ämbetsinnehavaren:

En präst behöver inte leva som Gösta Berling för att smäda sitt ämbete. Det räcker med att han blir en from pratmakare och predikomaskin, en som slår sig till ro med att vara en hygglig folkbokförare och vår Herres tjänsteman för att han ska förfuska sin gärning.⁴⁴⁵

Jag tolkar citatet ovan som att Bolander anser att det är att smäda prästämbetet om prästen nöjer sig med att

---

⁴⁴³ Bolander 39/5, 17.

⁴⁴⁴ Bolander 39/5, 13. Ett motsvarande exempel finns i Bolander 47/4, 17A.

⁴⁴⁵ Bolander 43/6, 8.

vara en administratör som försöker vara alla till lags och en förkunnare som enbart talar vackra ord. Istället efterlyser Bolander integritet och mod att stå upp för Guds ord. Detta framkommer i en predikan från år 1949 där Bolander återger en exempelberättelse om en ung präst som fick goda råd om vad han skulle undvika att predika om eftersom det kunde stöta olika personer i församlingen. Bolander fortsätter:

När Gud skiftar ut sitt heliga ord på söndagarna har han inte givit sina tjänare befallning att hålla ofarliga predikningar om sådant som inte angår åhörarna. Ordet ska vara Guds rena och klara ord om syndares Frälsare. Vi ska stå rakt framför Ordet, Du och jag, när vi hör det, och låta det säga oss vad det vill och inte vad vi vill att det ska säga.⁴⁴⁶

I en annan predikan spetsar Bolander till detta genom att påstå att Guds ord alltid väcker anstöt och om predikan inte väcker anstöt utan istället vaggar åhörarna till sömns, så är det inte Guds ord som förkunnas utan predikantens egna ord.⁴⁴⁷

Samtidigt som Bolander talar i ganska skarpa ordalag om vikten av att inte omskriva och förenkla Guds ord och att våga predika sådant som också väcker anstöt, så ger han även uttryck för sin egen osäkerhet inför en predikan. I en predikan från september 1946 erkänner Bolander redan i inledningen till predikan att det inte är så enkelt att predika utifrån en så välkänd och sönderpredikad text som den om fariséen och publiken i

---

⁴⁴⁶ Bolander 45/8, 16–17, citat 17.

⁴⁴⁷ Bolander 39/5, 4.

templet. I avslutningen till predikan anknyter Bolander till inledningen och utbrister:

Har det nu blivit för mycket Bolander och för litet ev. Lukas. För mycket "jag" och för litet "Gud" i denna predikan, då vill jag ändå trösta mig med att ni kan säga allesamman med en mun: Med predikan var det inte mycket bevänt, men vilken text! En text, ett ord från Gud, som dömer och upprättar, slår och helar och hjälper oss att leva. Och det är alldeles nog.⁴⁴⁸

I citatet ovan tonar Bolander ner predikantens insats och betonar bibelordets styrka istället. På samma gång är Bolander fullt medveten om att det sätt som Guds ord presenteras på har stor betydelse för det mottagande som budskapet får. I avslutningen till en predikan på söndagen Sexagesima år 1949 efterlyser Nils Bolander en större öppenhet bland sina medpredikanter att använda sig av nya metoder i en ny tid:

Såningsmannen på Jesu tid utströdde kornet för hand – men i våra dar flyter kornet oftast ned genom en radsåningsmaskin. Den sanningen påminner oss allra sist om att även Guds ords såningsmän tvingas att ändra och utöka sina metoder och försöka få Ordets utsäde att sjunka ned. Det gamla budskapet måste uttryckas för en ny tids människor på ett nytt sätt och genom nya hjälpmedel – studiegrupper, film, teater, radio. Man säger att massorna har tappat förmågan att lyssna. Det är möjligt med det är inte hela sanningen. Det är lika sant att såningsmännen, vi såningsmän, i stor utsträckning tappat bort förmågan att så. Vi talar ett främmande tungomål, rör oss många gånger med ord som ingen begriper. Därför måste vi ständigt komma nära Kristus och lära av honom att bära fram

---

⁴⁴⁸ Bolander 41/15, 1–3, citat 17.

ett enkelt budskap rakt på sak om den levande Fadersguden som "vill döda för att föda oss på nytt till ny gestalt".⁴⁴⁹

Bolander påpekar här att predikanterna talar med ett språk som åhörarna inte längre förstår och att man därför behöver överväga att nå en ny publik med nya hjälpmedel som studiegrupper, film, teater och radio.

Radion är, vid sidan av tidningspressen, det massmedium som främst förknippas med Nils Bolander. Radion var under denna tid det enda etermediet och fr.o.m. krigsutbrottet och ett decennium framåt fördubblades antalet radiolicenser i Sverige. Radions räckvidd innebar att man kunde nå ett helt folk med samma budskap. Detta innebar att radion under 1930- och 1940-talen användes dels som ett instrument för folkbildning, dels som ett redskap för att förmedla folkhemmets moderniserings- och välfärdsprojekt.⁴⁵⁰ Via radion sändes även en hel del program med kristna förtecken. Förutom två gudstjänster per söndag sändes regelbundet även morgonandakter och torsdagsandakter. Därutöver kunde radiolyssnarna även ta del av olika föredrag, teaterpjäser, reportage, folkbildningsprogram, barnprogram samt sång och musikprogram som hade kristen eller teologisk karaktär.⁴⁵¹

Bolander insåg tidigt radions betydelse och den räckvidd som radion hade. Med hänsyn till den stora församling som han predikade för i en radiogudstjänst förberedde han sig noga och var mån om att predikan skulle fungera även i radierad form. Vid en radioguds-

---

⁴⁴⁹ Bolander 45/8, 18 samt pärmen.

⁴⁵⁰ Nordberg 1998, 13–15, 353–365.

⁴⁵¹ Hellström 1979, 177–205.

tjänst koncentrerade sig Bolander helt på att vara predikant och lät någon annan präst fungera som liturg. Han gav dock tydliga direktiv om hur liturgin skulle genomföras. Dramatiken i gudstjänsten var förbehållen predikan, medan liturgin skulle vara strikt men framförd med inlevelse. Gällande valet av psalmer vid radiogudstjänster så betonade Bolander vikten av att välja lätta och välkända psalmer som lyssnarna kunde sjunga med i.⁴⁵²

Förutom som predikant i radiogudstjänster deltog Bolander även i andra radioprogram. Hans radiodebut skedde 1934 då han talade om "Den kristna sången". Under 1940-talet höll han bl.a. morgonandakter, några kyrkokrönikor och en serie skolradioprogram som behandlade högmässan. Kyrkokrönikor var föredrag där olika präster behandlade strömningar och aktuella frågor främst inom Svenska kyrkan.⁴⁵³

Nils Bolander var en omtyckt radioröst. Som kuriosan nämnas att han år 1956 fick andra platsen i en rundfråga där läsarna av tidningen *Röster i Radio* fick välja vem den mest populära radiorösten var. Omröstningen i kategorin talare vanns av Sten Bergman, en på sin tid mycket uppmärksammas reseskildrare. Utifrån detta resultat kunde man lätt dra den slutsatsen att det även innebar att Bolander var en mycket frekvent radiotalare. Gunnar Dahmén, som har skrivit en artikel om Nils Bolander i *Sveriges Radio*, har dock kommit fram till att det under en period på 25 år, 1934–1959, rör sig om 66 framträdanden och av dessa endast 21 gudstjänster. Under

---

⁴⁵² Dahmén 1960, 76–77.

⁴⁵³ Dahmén 1960, 77; Hellström 1979, 187.

1940-talet, från radiogudstjänstdebuten i Seglora kyrka år 1943 fram till att Bolander tillträdde som domprost i Lund år 1950, höll Bolander endast fyra radierade högmässor.⁴⁵⁴ Därtill kommer förstås de andakter och föredrag jag nämnde ovan, men ändå är det frapperande att den man som blev kallad till domprosttjänsten i Lund mycket tack vare sina radioframträdanden i själva verket inte hade hållit mer än en handfull radiopredikningar. Detta visar såväl på radions genomslagskraft som på det intryck som Nils Bolander måste ha gjort. "Man glömde inte vare sig mannen eller hans förkunnelse, och hans relativt sparsamma framträdanden blev högtidsstunder, som man såg fram emot" kommenterar Dahmén.⁴⁵⁵

I de predikningar jag har undersökt betonar Bolander i stor utsträckning predikantens ansvar för att predikan ska nå ut till åhörarna och få följder i deras liv. Samtidigt påpekar han ändå att hela kommunikationsprocessen ingalunda beror på predikanterna. I en predikan på tionde söndagen efter trefaldighet år 1941 utvecklar Bolander sitt resonemang genom att granska sin egen församlings gudstjänster:

Hur är det med vår gudstjänst då? Blir det nån frukt av den? Vi kommer inte undan den frågan. Man säger: Det beror på predikanten. Nej, det är Gud vare lov inte hela sanningen. I Nasaret var det ju den oförliknelige Mästaren själv som predikade och ändå blev gudstjänsten ganska förfelad. Man säger också: Det beror på om det är mycket folk i kyrkan, så att det blir en verklig högtidsstämning och en inspirerande känsla av församlingssamfund. Ack, det är inte heller hela sanningen. Var lugn för att Nasarets synagoga var proppfull med folk den gången Jesus,

---

⁴⁵⁴ Dahmén 1960, 76–78.

⁴⁵⁵ Dahmén 1960, 78.

Josefsson, predikade där – och ändå var det förgäves. Nej, allt beror ytterst på hjärtana. Där har Du svaret. Om hjärtana är öppna för, hungriga efter Guds ord, då spelar varken predikant eller besökarantal någon vidare roll. Men är hjärtana tillbommade, mätta, då hjälper det inte om också Jesus själv står i predikstolen och åhörarskaran är tusenhövdad. Det är den kärlekslösa kritiklustan och den ytliga sensationshungern som bommar till hjärtana. Inte minst – sensationshungern som nekar att ta emot det gamla enkla budskapet om synd och nåd. Ingenting är farligare än när man bedömer predikan som en retorisk prestation av en talare istället för att ta emot den som ett skälvande, brinnande budskap från levande Gud genom en ringa och bristfull [Herrens] budbärare.⁴⁵⁶

Bolander understryker i citatet ovan att ansvaret för om det blir någon frukt av predikan också faller på åhörarna och deras hjärtan. Om åhörarnas hjärtan är öppna för Guds ord så har såväl predikanten som stämningen i gudstjänstlokalen underordnad betydelse. Men om åhörarnas hjärtan däremot är fyllda av exempelvis kritiklusta så är de inte mottagliga för evangeliet och då fungerar inte kommunikationen oberoende av kvaliteten på predikantens predikan. Det handlar alltså om en kommunikationsprocess där såväl predikanten som åhörarna är delaktiga. Nils Bolander påpekar i sitt herdabrev att en predikants innersta önskan inte är bifall utan genklang, d.v.s. att predikan vinner gensvar hos åhörarna, men inte gentemot predikanten som person utan mot den Gud som har tagit predikanten i sin tjänst. Bolander beskriver i herdabrevet sina tankar med följande dikt som väl illustrerar skillnaden mellan bifall och genklang:⁴⁵⁷

---

⁴⁵⁶ Bolander 36/15, 10–12.

⁴⁵⁷ Bolander 1959, 43–44. Även publicerad i Bolander 1939, 52–53.

Genklang

I alla tonarter prisade man honom
och sade:
Vilken bländande vältalare,
språkvirtuos, bildkonstnär!
Vilket mäktigt register
hans talekonst omspanner!
Sent skola vi höra hans like...
Vid kyrkkaffet tuggades hans namn
tillsammans med pepparkakan.
Han, den oförliknelige.
Han, han, han.

Ack, han önskade att de i stället
gått stumma hem,
sedan de lyssnat till honom,
förstummade efter ett oerhört möte,
en bländande syn,
ett budskap bortom allt vett,
skakade av ett skred,
oroad av den store Oroaren –
med en ny hunger
flämtande i själen,
den glupande hungern efter levande Gud.
Men om man ändå velat säga något,
skulle han ha önskat
att någon viskat till en annan
med ögonen genomlysta
av ett sällsamt inre ljus:
Han målade Kristus för oss,
så att vi glömde målaren.
Han gjorde Gud så stor,
att allt annat blev smått.
Tänk, vi märkte knappast,
när han lämnade predikstolen!

Då hade han vunnit mer än bifall –
genklang.

Med hjälp av vilka medel försökte då Nils Bolander vinna denna genklang? Det ska jag beskriva närmare i de följande kapitlen som behandlar Nils Bolanders predikospråk och predikostil.

4.2 Poesins språk

Det är med hjälp av orden som vi tolkar vårt liv och vår existens. Bo Larsson formulerar ordens betydelse på följande sätt:

Det är orden som ger världen mening och det är med ordens hjälp som vi hanterar tillvaron, så gott vi kan. Levande och bärande ord hjälper oss att se, beröras och förändras, medan döda ord faller platta, ner i den egna likgiltigheten.⁴⁵⁸

Sett ur detta perspektiv inser man att de ord som formar predikan har en avgörande betydelse för hur lyssnaren uppfattar predikan. Om lyssnaren upplever att predikan består av levande och bärande ord som hjälper henne att tolka sitt liv, så uppfattas predikan som meningsfull. Om orden däremot uppfattas som platta och ointressanta, så förmår predikan inte beröra åhöraren. Detta innebär en utmaning för predikanter att hitta rätt ord i rätt sammanhang:

Att söka efter och erövra de ord som formar världen och kan förändra den är en ständig kamp i varje människas liv, men alldeles särskilt i prästens. Ingen präst kan och får slingra sig

---

⁴⁵⁸ Larsson 1994, 20.

undan den kampen, även om en och annan då och då försöker.⁴⁵⁹

Nils Bolander var medveten om en sådan utmaning och tog kampen på allvar. Han var sensitiv för ordens valörer och ett utmärkande drag för Nils Bolanders predikan är det språk han använder för att formulera sitt budskap. Som framgår av citaten från predikomaterialet utvecklade Bolander sin egen språkliga stil, ett poetiskt och omväxlande språk som accentueras av ovanliga och intresseväckande formuleringar.

Inge Löfström noterar också Bolanders egenartade språkliga stil i sin analys av Bolanders predikan och beskriver den med följande ord:

Bolander hade upplevt det traditionella predikospråkets otillräcklighet och gick med stor uppfinningsrikedom in för att skapa ett nytt sätt att föra fram det gamla budskapet. I hans predikningar finner man uttryck ur tidningsjargong och dagsdebatt, nya ordsammanställningar och överraskande adjektiv, drastiska, ibland bombastiska formuleringar.⁴⁶⁰

Som en följd av sin språkliga medvetenhet tog Nils Bolander avstånd från ett sådant religiöst språkbruk som fjärmade åhörarna från evangeliet och poängterade att predikan skulle framföras med ord som åhörarna förstod. För Bolander fanns det ingen diskrepans mellan en biblisk predikan och en predikan formulerad på ett mo-

---

⁴⁵⁹ Larsson 1994, 21.

⁴⁶⁰ Löfström 1963, 16.

dernt och lättfattligt sätt.⁴⁶¹ I sitt herdabrev drar han paralleller till missionärernas arbetsätt:

När våra missionärer skickas ut till främmande land, får de först i görligaste mån sätta sig in i det fjärran landets språk. När vi ska gå ut som Guds ords tjänare i missionslandet Sverige, måste vi också kunna tala nutidssvenska. Däri ligger ingen som helst uttuning, utspädning av budskapet.⁴⁶²

I vår tid när kommunikationens betydelse poängteras inom de flesta områden ter sig ett sådant påpekande föråldrat, men i 1940-talets Sverige väckte ett nydanande språk fortfarande diskussion. Att som Bolander använda ett modernt språk för att uttrycka ett gammalt och genuint budskap sågs som oroväckande då det fanns risk att budskapet skulle urvattnas.

Det faktum att Nils Bolander även var poet har en stor inverkan på predikans språkliga utformning. I en artikel i *Engelbrekts församlingsblad* från mars 1950 skriver komminister John Nilsson:

Nils Bolander har predikat med en säregen friskhet och mänsklighet. Han har försmått det akademiskt omständliga tungomålet och istället odlat det åskådliga, livliga och handgripliga. Skalden och konstnären i honom har här – liksom så ofta – varit honom till eminent hjälp.”⁴⁶³

---

⁴⁶¹ Bolander 1959, 56. I en radiointervju påpekar Bolander följande: ”En i god mening biblisk predikan, och en biblisk predikan kan vara en predikan som man håller på modernt språk, den är i sig själv dömande och upprättande.” Svensk Mediedatabas. IBRA radios sändningar 1955–1968, Stockholm: IBRA radio, 1957, 1959, 3.3 Nils Bolander, biskop och diktare – intervju.

⁴⁶² Bolander 1959, 56.

⁴⁶³ Nilsson 1950, 1, 4.

Nils Bolanders poetiska språkbruk tar sig många olika uttryck beroende på situationen. Språket kan t.ex. vara *målände* när Bolander återberättar bibelberättelser och hjälper åhöraren att leva sig in i händelserna⁴⁶⁴ eller när han vill beskriva olika nyanser av en känsla.⁴⁶⁵ Om Bolander vill beskriva något subtilt använder han sig av ett *vackert* uttryckssätt där han visar prov på sin poetiska känslighet. Så här lyder t.ex. Bolanders beskrivning av solstrålens makt:

Ljuset har en enorm hastighet – men det smeker varsamt det so-
vande barnets kind. Solstrålen trasar inte sönder spindelnätet i
hagtornshäcken och spiller inte ut morgondaggen ur dagg-
kåpans skål. Den stryker vänligt fjärlvingen och öppnar med
varlig, mjuk hand blommans kalk. Vilken oerhörd makt i denna
stillhet och mildhet!!! Sådan är Kristi makt.⁴⁶⁶

Andra gånger använder Bolander sig av hela spektret från ett vackert, finstämt språk till ett suggestivt och *dramatiskt* språk. I det citat som fanns i inledningen till den här avhandlingen beskriver Bolander Getsemane som allt annat än den ljuva örtagård man kanske skulle vilja att den skulle vara. Istället framställs Getsemane som en gapande avgrund och ett svart gruvhål där inga blommor doftar och inga fåglar sjunger. Istället drar avgrunden till sig åhörarna med en intensiv kraft och hotar att uppsluka dem.⁴⁶⁷

Det finns också tillfällen då Bolander väljer att använda en *frispråkig* och närmast chockerande vokabulär:

---

⁴⁶⁴ Se exempelvis Bolander 44/9, 2–3 och 45/16, 2–6.

⁴⁶⁵ Se Bolander 45/11, 5–8.

⁴⁶⁶ Bolander 43/1, 10.

⁴⁶⁷ Bolander 37/3, 2–3.

Jesus från Nasaret han var inte len om munnen. Han sköt skarpt från predikstolen. Det luktade krut och inte parfym av hans ord.⁴⁶⁸

Till Nils Bolanders språkliga framställningssätt hör även ett *rikt bildspråk*. Lars Hartman påpekar i en artikel om bilder i predikan att bilderna kan fungera på många olika sätt. På ett innehållsmässigt plan kan de t.ex. belysa och understryka budskapet medan de på ett upplevelsemässigt plan kan såväl engagera som irritera åhöraren. Hartman påminner också om att det är svårt att bedöma bildspråket i en predikan i efterhand eftersom bildspråket precis som andra språkliga uttryckssätt förändras. Bildspråket är knutet till sin samtid och bildernas stilideal skiftar från tid till tid.⁴⁶⁹

I undersökningsmaterialet förekommer det rikligt med krigsmetaforer⁴⁷⁰ samt många bilder och uttryck som på olika sätt involverar eld⁴⁷¹. Detta kan ses som ett inflytande från det pågående världskriget. Inge Löfström läser dessutom in en existentiell tolkning i bruket av krigsmetaforer. Han ser bilderna från krigets område som en avspiegling av att Bolander såg sig själv som en stridsman för Gud och att följa Kristus innebär att vara kallad till soldat för Gud.⁴⁷²

Överlag är det vanligt att Nils Bolander tar dagsaktuella händelser och företeelser i samhället och använder dem i en kristen kontext. På en valdag i september

---

⁴⁶⁸ Bolander 39/2, 2.

⁴⁶⁹ Hartman 1993, 47, 49, 60.

⁴⁷⁰ Se exempelvis Bolander 43/4, 12 och 43/18, 18.

⁴⁷¹ Se exempelvis Bolander 43/20 och 47/2, 7.

⁴⁷² Löfström 1963, 18.

1946 t.ex. anknyter Bolander genomgående under hela predikan till valterminologi och exempel och metaforer som ansluter sig till politiska val.⁴⁷³

Förutom mer traditionella metaforer som trädet⁴⁷⁴ eller stormen⁴⁷⁵ använder sig Bolander också av mer ovanliga språkliga illustrationer. I en predikan med rubriken "Nya ögon" från år 1944 beskriver Bolander olika sätt att förhålla sig till tron, sig själv och sina medmänniskor genom att använda begrepp för olika synfel, såsom närsynthet, långsynthet och färgblindhet.⁴⁷⁶

Nils Bolander skapar även helt egna, nya bilder. På juldagen 1947 predikar Bolander över temat "Det femte räknesättet" och beskriver hur det gått snett för mänskligheten så länge de har tytt sig till de fyra räknesätten: addition och multiplikation, d.v.s. jakten efter allt som är stort eller mycket, subtraktion, att dra ifrån Gud och inte räkna med honom samt division, att dela upp livet mellan Gud och världen. Bolander lyfter här fram det femte räknesättet som han kallar Emmanuel – Gud med oss och utvecklar sedan vad det innebär i praktiken om man räknar med Gud i sitt liv.⁴⁷⁷

Gemensamt för Bolanders poetiska språkbruk är att han alltid har ett syfte med sitt val av ord och uttrycksätt. Han använder inte ett visst uttryck enbart för att

---

⁴⁷³ Bolander 42/1.

⁴⁷⁴ Se Bolander 39/15.

⁴⁷⁵ Se Bolander 45/5.

⁴⁷⁶ Bolander 39/18, 2–9.

⁴⁷⁷ Bolander 43/26. Bolander introducerade kortfattat bilden om det femte räknesättet första gången i en predikan på första söndagen i advent samma år, men sammanfattade den då med orden "En man med Gud är majoritet". Se Bolander 43/22, 12.

göra predikoframställningen intressantare rent generellt, utan han vill belysa någon sakfråga och fästa åhörarnas uppmärksamhet vid den. Bolander är också skicklig att använda olika språkliga framställningssätt för att skapa och framhäva stämningar och nyanser i sin predikan. Det centrala för Bolander är dock att språket är ett medel med vilket han vill understryka predikans budskap.

Som den sammantagna mängden exempel i denna avhandling har visat lyckas Bolander genom att använda ett ovanligt eller nyskapande bildspråk i bästa fall ge en ny infallsvinkel till sitt budskap och stimulera åhörarna att själva tänka vidare i nya banor.⁴⁷⁸ Därutöver väcker också ett särpräglad språk åhörarnas intresse och hjälper dem att komma ihåg predikan bättre. Risken med ett alltför poetiskt och bildrikt predikospråk kan dock vara att de verbala utsvävningarna och fantasifulla bilderna tar uppmärksamheten från själva sakinnehållet eller så upplevs bilderna som banala istället för kreativa.⁴⁷⁹

I anslutning till detta finns det skäl att notera den koppling som finns mellan predikospråk och bildspråk och predikantens personlighet. Henrik Ivarsson lyfter i sin analys av Bolanders predikan fram att man lätt över-skattar det drastiska språkets betydelse för den uppmärksamhet som Bolanders predikan fick. Ivarsson menar att många av Bolanders uttryckssätt i en annan predikants mun enbart skulle ha låtit banala och hurtfriska,

---

⁴⁷⁸ Även Lars Hartman lyfter fram att lite ovanligare bilder kan vara verkningsfulla. Se Hartman 1993, 52.

⁴⁷⁹ Lars Hartman tar i sin artikel om bilderna i predikan upp flera exempel från Bolanders predikan och kategoriserar dem som "blomsterspråk", d.v.s. bilder som främst har en utsmyckande funktion. Se Hartman 1993, 57–58.

men att uttrycken i Bolanders predikan fick innebörd och tyngd genom det allvar och engagemang som Bolander som person gav uttryck för.⁴⁸⁰ Man kan alltså säga att det drastiska språket i Bolanders predikan fick sin autenticitet i samverkan med Bolanders personlighet.

Kopplingen mellan språk och personlighet är värd att noteras såväl gällande Bolanders predikan som på ett teoretiskt plan. Det finns alltså en fara i att separera språket från personligheten som man i en homiletisk undersökning oftast gör när man analyserar den språkliga utformningen av en predikan. Faran består i att analysen kan bli skev när inte personlighetens inverkan på framställningen kommer till uttryck. Samtidigt är arbets sättet motiverat när man som forskare är medveten om denna risk och lyfter fram att analysresultatet ger vissa svar på de ställda frågorna, men inte en komplett bild eftersom den är svår att komma åt.

Men även om det finns svårigheter sammankopplade med att analysera predikans språkliga uttrycksformer så finns det inom forskningen idag ett stort intresse för det poetiska språket. Många forskare lyfter fram det poetiska språkets styrka och betonar dess möjligheter att nå över språkets gränser och ge ord åt det osägbara. Walter Brueggemann kan ses som en av föregångarna på området och i sin bok *Finally Comes the Poet* lyfter han fram att poesins språk behövs för att fånga in de frågor som berör människan på djupet av hennes existens. Frågor som den vardagliga prosan inte räcker till för att uttrycka. Brueggemann påpekar också att det inom män-

---

⁴⁸⁰ Ivarsson 1960, 21. Frågor som berör Bolanders person och predikostil diskuterar jag i kap. 4.3.

niskan ofta finns ett motstånd mot att närma sig svåra frågor, men att berättelser, bilder och metaforer kan bryta ned detta motstånd och därigenom skapa förutsättningar för den enskilde att närma sig existentiella frågor. Brueggemann ser därtill även det poetiska språket som ett profetiskt språk som öppnar upp för alternativa sätt att betrakta omvärlden.⁴⁸¹ Poesins språk bryter alltså det inomvärldsliga och begränsade sättet att tala om vår existens och skapar med hjälp av metaforer och kreativa tankemönster nya sätt att betrakta livet på.⁴⁸² Frågan om poesins språk som nyckel till en utökad förståelse av omvärlden diskuteras inte enbart inom homiletikens område. Bengt Kristensson Ugglå tar i en artikel upp poetens viktiga roll för all kommunikation. Han hävdar att poeten genom att föra samman två meningsvärldar i en meningskollision bryter mot språkets regler för att skapa en meningschock. För att något nytt och överraskande ska framträda ur denna kollision krävs ett moment av aktiv reception och överskridande tolkning.⁴⁸³

I det här kapitlet har jag visat på vilket sätt Nils Bolander använde poesins språk för att väcka genklang för sin predikan. Även predikanten som person och hans sätt att framföra sin predikan inverkar på det gensvar som predikan får och därför ägnar jag nästa kapitel åt frågor som berör Nils Bolanders predikostil.

---

⁴⁸¹ Brueggemann 1989, 1–11, 109–110. Se även Larsson 2007, 73; Sundkvist 2010, 194–195.

⁴⁸² Sundkvist 2010, 195. Kristensson Ugglå 2010b, 90. Se även Kristensson Ugglå 2002, 308.

⁴⁸³ Kristensson Ugglå 2010b, 90. Se även Kristensson Ugglå 2002, 308.

4.3 Inlevelse och människokännedom

Nils Bolander var en engagerad predikant som lade ner mycket tid och energi på sina predikningar. I sitt herdabrev understryker han vikten av att predikanten engagerar sig i predikouppgiften och "släpper till sig själv i sitt predikoämbete".⁴⁸⁴ Han påpekar också att det många gånger behövs ett visst mått av vanda och oro under predikoförberedelsen för att predikan ska kunna bli till välsignelse för andra.⁴⁸⁵

För Bolander är det centralt att åhörarna upplever att predikanten har ett angeläget ärende till dem. För att kunna förverkliga detta krävs att predikanten predikar med *inlevelse*. Bolander anknyter till idealbilden av en härold, som jag diskuterade i kapitel 4.1, och påpekar att ingen härold som kommer med bud om en avgörande seger presenterar sitt budskap med likgiltighet, nej "med varje fiber av sin varelse lever härolden med i sitt triumferande glada budskap – med flämtande lungor och lysande ögon".⁴⁸⁶ Bolander understryker alltså vikten av att predikanten lever sig in i predikan med hela sin personlighet. Henrik Ivarsson ser här en koppling mellan det budskap som Bolander förmedlar i sin predikan och betoningen av predikantens personlighet. "Då predikan så ofta hänvisar till den livsförvandlade, genomlysta människan som redskapet för Guds verk, är det en nödvändig konsekvens, att den som frambär predikan med hela sin varelse står i Guds tjänst", skriver Ivarsson.⁴⁸⁷ För

---

⁴⁸⁴ Bolander 1959, 52.

⁴⁸⁵ Bolander 1959, 53–54.

⁴⁸⁶ Bolander 1959, 54.

⁴⁸⁷ Ivarsson 1960, 20.

Nils Bolander var talet om predikantens inlevelse och engagemang inte enbart vackra ord och ett ideal att sträva efter. I hans egen predikogärning skedde framförandet under starkt engagemang, som krävde mycket av honom.⁴⁸⁸

Enligt flera predikoreceptionsundersökningar har predikantens person betydelse för hur predikan uppfattas. Framför allt gäller detta i anslutning till predikantens *trovärdighet*. En förkunnare som upplevs som äkta och som med sitt personliga engagemang understryker predikans budskap förstärker trovärdigheten.⁴⁸⁹

Tidigare hade prästen auktoritet i kraft av sitt ämbete, men utvecklingen har lett till att den moderna predikantens auktoritet i hög grad hänger samman med upplevelsen av äkthet i uppdraget.⁴⁹⁰ Med tanke på Nils Bolanders predikan är det sannolikt att man på 1940-talet befann sig i ett brytningsskede mellan auktoritet i kraft av ämbete och auktoritet i kraft av äkthet. Prästen hade fortfarande en viss auktoritet som var kopplad till ämbetsutövningen, men i takt med den religiösa förändringen i samhället så växte förväntningarna på en auktoritet baserad på äkthet. Det fanns m.a.o. en samhällelig beställning på präster som i sitt sätt att kommunicera, såväl verbalt som icke-verbalt, förmedlade äkthet och engagerad närvaro. Sett i ett tillbakablickande perspektiv kan man i relation till detta tydligt se att Nils Bo-

---

⁴⁸⁸ Lofström 1963, 16.

⁴⁸⁹ Se exempelvis Sundkvist 2003a, 62–73, 129; McClure & Allen et al. 2004, 136–137; Gaarden 2014, 89–118. Se även Ryökäs 2011, 86–90 för en diskussion om äkthet och förkunnelse.

⁴⁹⁰ Sundkvist 2003a, 129; Ohlsson 2012, 204.

landers förkunnarprofil stämde väl överens med de förväntningar som fanns.

Predikanten som person kan även skapa *förväntningar* av olika slag. Förväntningarna kan vara av såväl positiv som negativ art. Beroende på situationen kan förkunnaren som person antingen förstärka den positiva bild av honom som lyssnarna har och skapa ökade förväntningar eller så kan mindre angenäma erfarenheter av förkunnaren leda till negativa förhandsuppfattningar. Detta gäller både på ett individuellt plan och kollektivt i förhållande till andra predikanter. Det här innebär att predikantens personlighet har inverkan på såväl hur lyssnarna uppfattar honom personligen som på den bild som skapas av präster som grupp.⁴⁹¹

Den vurm som kan uppstå kring en enskild predikant kan delvis förklaras i ljuset av dessa förväntningar. Förväntningarna skapar en spiral av positiva föreställningar kring en person. Ryktet sprider sig och leder till att fler och fler söker sig till denne predikant. För att förtroendet och populariteten ska bestå krävs dock att predikanten infriar förväntningarna och genom sin framställning har något att säga åhörarna, att predikan på något sätt berör dem.

Att predikan *berör* lyssnarna, att de upplever att predikan angår dem på djupet, är centralt för hur predikan uppfattas av åhörarna. Bernice Sundkvists predikoreceptionsundersökning visar att en trovärdig predikan är en predikan som berör genom att stimulera till en personlig reflektion kring det sagda. Lyssnarna vänder sig mot en ensidig framställning som föreskriver hur de borde tän-

---

⁴⁹¹ Sundkvist 2003a, 71–72.

ka. Istället förväntar man sig "ord att leva av" på ett livsnära plan, d.v.s. ord med vars hjälp lyssnaren kan förstå och gestalta sin egen verklighet.⁴⁹²

Sundkvist lyfter också fram att lyssnarnas önskan att predikan ska beröra återspeglar en evangelisk-luthersk tanke angående predikans existentiella karaktär. Då evangeliet om Kristus handlar om att Kristus gav sitt liv för hela mänskligheten, "för oss", så menar Luther att predikan inte kan stanna vid att utlägga en lära, den måste förstås existentiellt, så att predikan angår "mig". Därför utgick också Luther ofta från åhörarnas existentiella erfarenheter när han predikade.⁴⁹³

För att det ska bli möjligt för åhöraren att uppleva att predikan angår "mig" är det av största betydelse att predikanten är bekant med olika sidor av det mänskliga livet och talar sanning om den mänskliga existensen på ett sätt så att åhörarna känner igen sig och sitt liv i predikan. Bernice Sundkvist gör en distinktion mellan predikantens dubbla roller som evangeliets röst visavi medvandrare. När det gäller att dela åhörarnas liv och existentiella brottnings accentueras rollen som medvandrare och det är också här en förening av tros- och livstolkningen kan ske.⁴⁹⁴

En styrka i Nils Bolanders predikningar är just hans *människokänedom* och *inlevelseförmåga*. Han förmår sätta ord på lyssnarnas erfarenheter och att gå på djupet med vad det innebär att vara människa. Han räds inte heller

---

⁴⁹² Sundkvist 2003a, 33–34.

⁴⁹³ Sundkvist 2003a, 34. Se även Sundkvist 2001, 125–131.

⁴⁹⁴ Sundkvist 2003a, 62–73. I Sundkvist 2003b benämns rollerna som Predikanten som Guds representant och röst samt Predikanten som medvandrare och samtalsparter. Se Sundkvist 2003b, 29–42.

att lyfta fram de mindre positiva dragen i människosjälens och verbaliserar dem på ett sätt som underlättar för åhöraren att identifiera olika drag i sig själv.⁴⁹⁵ I sitt herdabrev påpekar Bolander att "förkunnaren måste ta sina åhörare på bar gärning" och inte tala till dem som om de var problemfria då de i själva verket har en hel del problem i sina liv.⁴⁹⁶

I anslutning till detta vill jag uppmärksamma en artikel av Bo Giertz där han aktualiserar Oxfordgrupprörelsens inflytande på predikan inom Svenska kyrkan i mitten av 1900-talet. Giertz lyfter framför allt fram två drag i predikan där han ser influenser från Oxfordgrupprörelsen. Det första är *modet* och förmågan *att gå människor in på livet* och avslöja den synd och falska bokföring som förekommer. Det andra draget är förmågan *att predika på ett själavårdande sätt*. Giertz tar i anslutning till detta upp att man inom Svenska kyrkan har blivit påmind om att frälsningen är något reellt, något som man kan tala om. Han påpekar också att det som får människor att fortsätta att lyssna på samma budskap om synd och nåd är när åhörarna märker att predikanten talar utifrån sin egen erfarenhet.⁴⁹⁷ I Nils Bolanders predikan finns båda dessa drag starkt representerade och med tanke på de influenser från Oxfordgrupprörelsens teologi som jag tidigare i avhandlingen har konstaterat att finns i Bolanders predikan är det inte osannolikt att även ovannämnda drag har förstärkts p.g.a. inflytande från grupprörelsen.

---

⁴⁹⁵ Se exempelvis Bolander 38/10, 39/2, 39/8, 39/15 och 40/11.

⁴⁹⁶ Bolander 1959, 54.

⁴⁹⁷ Giertz 1986, 78–80.

Ett sätt att förstå predikans roll ur ett själavårds-
perspektiv har aktualiserats i Bernice Sundkvists forsk-
ning. Hon lyfter fram predikans roll som *container*, d.v.s.
att predikan har en härbärgerande funktion då den upp-
tar lyssnarens oro och tillkortakommanden. Detta inne-
bär att predikanten delar lyssnarens nöd genom att bära
den och formulera den på ett sätt som lyssnaren känner
igen. Genom predikan kan evangeliet och existensen
mötas i en dialog som har en helande funktion för lyss-
naren.⁴⁹⁸

Ett konkret uttryck för det själavårdande draget i
Bolanders predikan är att Bolander i sina predikningar
även låter känslan komma till tals. Som ett exempel kan
nämnas en predikan som Bolander höll vid stiftsmötet i
Stockholm år 1946. Där räknar han upp olika prövningar
som en människa kan drabbas av, men låter det inte bara
en bli en uppräkningslista utan låter också lyss-
narna ana känslan bakom svårigheterna. Då levandegörs
händelserna för åhörarna och genom att associera till eg-
na erfarenheter kan de lättare ta till sig predikan.⁴⁹⁹

Samtidigt är det naturligtvis viktigt att känslan inte
får dominera predikan och s.a.s. ta överhanden. Ett van-
ligt drag i Bolanders förkunnelse är just denna balans-
gång mellan storm och sans. Om han inleder predikan
med att uppmana till äventyr och andestorm så följer
rätt fort en påminnelse om sans och förnuft.⁵⁰⁰ På samma
sätt balanserar han också mellan hårdhet och barm-
härtighet.⁵⁰¹

---

⁴⁹⁸ Sundkvist 2003a, 96–100, 133; Sundkvist 2003b, 39–40, 75–76.

⁴⁹⁹ Bolander 42/3, 8.

⁵⁰⁰ Bolander 41/12.

⁵⁰¹ Bolander 43/12.

Genom hela avhandlingen och särskilt i kapitel 4.2 har det framkommit att Bolanders predikningar framförs med ett poetiskt språk som är rikt på bilder. Ibland dominerar det rikt utsmyckade språket och metaforerna avlöser varandra väl tätt, men det uttrycksfulla språket vägs upp av det allvar som finns i predikan. Även i detta avseende strävar alltså Bolander till en balans, i detta fall mellan uttrycksfullhet och allvar. John Nilsson påpekar i en artikel att "ingen predikant lever i längden på formens livlighet och skönhet" och lyfter istället upp den andliga kvalitet som han upplevde att fanns i Bolanders förkunnelse och den närhet av det heliga som man kunde förnimma i predikningarna.⁵⁰² Att Nils Bolander i sin förkunnelse strävade efter att balansera mellan olika ytterligheter i sitt framställningssätt torde ha framkommit ovan. Samma mönster av ytterligheter som söker balans kan man även se i Bolanders personlighet. Henrik Ivarsson beskriver Bolanders personlighet som "en sär egen förening mellan myndighet och ödmjukhet" och påpekar att:

Den häftiga polemiken mot kristendomens vrångbilder motsvarades aldrig av en privatlivets strid mot riktningar och meningsmotståndare. De ibland chockerande, braskande uttrycksätten i predikan kontrasterade mot ett försynt och nästan tillbakadraget personligt uppträdande.⁵⁰³

Efter att ha studerat Nils Bolanders predikostil ur ett mer övergripande perspektiv ska jag nu övergå till att

---

⁵⁰² Nilsson 1950, 4. Även Inge Löfström noterar den andliga dimensionen i Bolanders förkunnelse och kallar honom "en andeburen förkunnare". Se Löfström 1963, 19–20.

⁵⁰³ Ivarsson 1960, 21.

undersöka Bolanders framställningssätt på ett mera detaljerat plan gällande röst användning, förhållande till predikomanuskript etc.⁵⁰⁴ Detta avsnitt ska ses som ett komplement till kapitlets övriga framställning.

I början av detta kapitel framkom att Nils Bolander lade ner mycket tid och kraft på sina predikningar. Varje predikan förbereddes omsorgsfullt och förberedelsen började med läsning av predikotexten i god tid innan predikan. Sedan lät Bolander texten arbeta inom honom medan han utförde andra uppgifter. Det fortsatta förberedelsearbetet beskriver Bolander i en radiointervju med följande ord:

Sedan plötsligt har jag hela predikans disposition klar för mig, som en nåd, som en gåva från ovan. Och så försöker jag fullfölja uppslaget som jag har fått.⁵⁰⁵

Det första predikoutkastet skrevs på stora pappersark, innan predikan utarbetades i små anteckningsböcker. Bolander ville vara ute i god tid och strävade efter att predikan skulle vara färdig minst ett par dagar före predikotillfället. Angående den allmänna förberedelsen kan sägas att den skedde kontinuerligt och att Bolander ständigt var uppmärksam på stoff som kunde användas i predikan. Han hade bl.a. ett omfattande klipparkiv där

---

⁵⁰⁴ Eftersom jag undersöker ett historiskt material bygger min framställning på beskrivningar av personer som själva har upplevt Bolander predika. En del iakttagelser har jag själv kunnat göra utifrån bandupptagningar av Bolanders predikningar.

⁵⁰⁵ Svensk Mediedatabas. IBRA radios sändningar 1955–1968, Stockholm: IBRA radio, 1957, 1959, 3.3 Nils Bolander, biskop och diktare – intervju.

han samlade artiklar och betraktelser av olika slag som han kunde använda som inspirationskällor.⁵⁰⁶

Det var ingen lätt uppgift för Bolander att predika. Något av den vånda inför predikouppdraget som han upplevde tydliggjordes i dikten *Förkunnare*, som inledde kapitel 4.1. Inge Löfström beskriver Bolanders kamp så här:

Han [Bolander] visste mycket om förkunnarens vånda, och han tog sitt uppdrag med intensivt allvar. Hans framgångar var inte lättköpta. Det var med honom som det oftast är med framstående människor: det som ser ut som en flödande begåvning är vunnet genom kamp och möda.⁵⁰⁷

Som framgått tidigare visade Bolander stort engagemang i sitt predikouppdrag och utnyttjade även röstens variationsmöjligheter omsorgsfullt. Han hade en uttrycksfull och övertygande röst och talade tydligt med frimodighet och god artikulation. Rösten kunde uttrycka en bred känslökala från skärpa och indignation till ömhet och medkänsla. Han kunde tidvis tala rätt snabbt, men utnyttjade pausen som ett medel dels för att balansera upp tempot, dels för att göra talet rytmiskt och verkningsfullt.⁵⁰⁸

---

⁵⁰⁶ Ivarsson 1960, 27–28. Anteckningsböckerna där predikomanuskripten finns nedteknade har jag beskrivit närmare i kap. 3.1.

⁵⁰⁷ Löfström 1963, 16.

⁵⁰⁸ Ivarsson 1960, 21–22 kompletterat med mina iakttagelser efter att ha lyssnat på följande bandupptagningar: Svensk Mediedatabas. Radioprogram inspelade 1940–1950 av komminister Göran Roos. 1.1. Aftonsångspredikan i Engelbrektskyrkan, Stockholm, med komminister Nils Bolander. Inselat 8.9.1946; Svensk Mediedatabas. Radioprogram inspelade 1940–1950 av komminister Göran Roos. Förhärli-

Bolander predikade utifrån ett noggrant utarbetat predikomanuskript. Någon uppläsning var det dock inte fråga om, utan manuskriptet användes enligt iakttagare med föredömlig ledighet.⁵⁰⁹ Märten Björkgren påpekar i sin avhandling om Olov Hartman att det vid denna tid fanns ett ideal där förkunnaren förväntades hålla en predikan som var utskriven ord för ord. Under framförandet skulle predikomanuskriptet dessutom kunna skymtas av lyssnarna.⁵¹⁰ Huruvida Bolander var påverkad av detta ideal finns det inga uppgifter om. Men man kan också tänka sig att det fanns andra skäl bakom användningen av ett noggrant utarbetat manuskript. Runar Eldebo gör i sin bok *Det homiletiska rummet* en distinktion mellan en muntlig och en skriftlig kultur och menar att ett ord för ord utskrivet manuskript egentligen är tänkt för en läsare, fast det i predikoögonblicket framförs till en lyssnare. Enligt Eldebo leder detta till en onaturlig kommunikation där predikanten å ena sidan inte bryr sig om lyssnarnas dialog och lyssnarnas intresse å andra sidan snabbt avtar eftersom det är omöjligt att lyssna till något som är riktat till en läsare.⁵¹¹ I vissa situationer har Eldebo säkert rätt i sitt resonemang, men jag ställer mig ändå frågan om det är så här enkelt. Handlar det inte primärt om såväl hur predikan är konstruerad som det sätt som predikan framförs på?

Som en parallell kunde man tänka sig en skådespelare som framför en roll. Han har ett noggrant manu-

---

ga Gud – utdrag ur predikan i Engelbrektskyrkan med komminister Nils Bolander. Inspelat 16.2.1947.

⁵⁰⁹ Ivarsson 1960, 22.

⁵¹⁰ Björkgren 1999, 30.

⁵¹¹ Eldebo 2005, 80–81.

skript med såväl repliker som regianvisningar som utgångspunkt. Skillnaden är förstås att skådespelaren inte på ett synligt sätt använder sitt manus under föreställningen, men han följer det ändå ord för ord. Kunde man i analogi med detta inte tänka sig att det är just ett väl utarbetat predikomanuskript som befriar predikanten till att predika på ett sätt som berör lyssnarna, precis som skådespelaren också integrerar sitt manuskript i sig själv för att kunna nå publiken?

En väl förberedd predikan är såväl genomtänkt som välformulerad. Genom att skriva ner manuskriptet ord för ord bearbetar predikanten stoffet på ett mångsidigt sätt och framställningen blir därför tydligare då eventuella sidospår som lätt tillkommer i en fri predikan utelämnas. Framställningsmässigt är det centralt att predikanten formulerar sig med tanke på en lyssnande publik, på samma sätt som en manusförfattare till ett skådespel gör. Då kan även en ord för ord nedskriven predikan uppfattas som ett muntligt tilltal och beröra församlingen.

I Nils Bolanders fall vill jag påstå att han utarbetade sin predikan med tanke på en lyssnande församling, att han skrev sin predikan på ett muntligt sätt. Han följde sitt manuskript ordagrant, men på ett ledigt sätt och när jag jämförde manuskript och bandupptagningar så kunde jag notera att många sådana uttryck som lät spontana för mig som lyssnare i själva verket var färdigt inskrivna i manuskriptet.

I övrigt kunde jag konstatera att Bolander följde manuskripten väldigt noggrant. Han betonade de ord som fanns understreckade i manuskripten och höll korta pauser vid tankestreck och ibland även vid kommatering.

En del marginalanteckningar i manuskripten använde han sig av vid predikotillfället, medan andra anteckningar av allt att döma hade tillkommit vid ett senare predikotillfälle. Några små avvikelser från manuskripten kunde förekomma, men inga avvikelser som hade betydelse för helheten, utan de kan kategoriseras som små, spontana tillägg. Av detta kan jag dra slutsatsen att de predikomanuskript som jag har undersökt också har framförts på det sätt som de är utarbetade på.

4.4 Sammanfattning och diskussion

Predikanten och språket har stått i fokus för kapitel 4 och genom att undersöka Bolanders förkunnarroll, predikospråk och predikostil har jag närmat mig de följdfrågor som jag ställde i anslutning till avhandlingens huvudfrågeställning och studerat på vilket sätt det poetiska språket stöder och samverkar till predikans ärende samt hur Bolander som person och predikant engageras i predikans språk och innehåll.

Vad Nils Bolanders förkunnarroll beträffar kunde jag konstatera att han hade en stark prästidentitet, trots att han upplevde att det fanns spänningar inom hans roll som präst och predikant. Min undersökning visar också att det finns spänningar mellan Bolanders idealbild av förkunnaren som en härold och hur han i praktiken framstår som förkunnare. Jag menar att härolden som predikantmetafor endast delvis överensstämmer med Bolanders förkunnarroll och att bilden kan kompletteras av andra metaforer som t.ex. den kreativa konstnären, herden samt vittnet. Även Bolanders popularitet som ta-

lare i radio påverkade hans förkunnarroll. Bolander insåg tidigt radions vida räckvidd och vikten av att framställa sitt budskap så att det också fungerade i radierad form. Förutom radiogudstjänster höll Bolander också bl.a. morgonandakter, kyrkokrönikor samt skolradioprogram. Trots att han under 1940-talet inte predikade fler än en handfull gånger i radio, bidrog hans medverkan i andra program till att skapa en förväntan inför hans medverkan och stärkte också samtidens bild av Bolander som den uppburne radiopredikanten.

I de predikningar jag har undersökt ser Bolander det rätt långt som predikantens uppgift att se till att predikan når ut till lyssnarna och får följder i deras liv, samtidigt understryker han att åhörarna också har ett ansvar för om det blir någon frukt av predikan. Följden av detta synsätt kan i förlängningen bli att ett stort ansvar för frukten av predikan läggs på såväl predikanten som lyssnaren, medan man inte talar om Andens inverkan. Om man ser på predikan ur ett teologiskt perspektiv i ljuset av den lutherska trostolkningen så säger Luther i förklaringen till den tredje trosartikeln i Stora katekesen att ingen kan veta något om Kristus eller tro på honom "om det icke i och genom evangelii predikan tillbjödes oss och lades i vårt hjärta av den helige Ande".⁵¹² Det är m.a.o. Andens verk att en människa upplever sig berörd av predikan och predikan bär frukt. Därtill påpekas i den Augsburgska bekännelsen att Anden "frambringa tron, var och när det behagar Gud".⁵¹³ Det skulle i rela-

---

⁵¹² Svenska kyrkans bekännelseskriter 1985, 447. Bernice Sundkvist har även diskuterat Anden och Ordet ur olika synvinklar som har betydelse för predikan i Sundkvist 2010, 183–199.

⁵¹³ Svenska kyrkans bekännelseskriter 1985, 58.

tion till Bolanders framställning kunna tolkas så att predikan kan bära frukt trots predikanten eller trots lyssnaren, d.v.s. oberoende av hur bra predikanten och lyssnarens lyckats förverkliga sin del av predikans kommunikationsprocess. Människans ansvar versus Andens inverkan kan synas som en motsättning, men behöver inte nödvändigtvis vara det. Min tolkning blir att Bolander talar mycket om predikantens och lyssnarens ansvar, men att han för den skull inte utesluter Andens verk. Det oaktat kan man inte bortse ifrån att Bolander markerar såväl förkunnarens som åhörarnas ansvar i predikans kommunikationsprocess på ett tydligt sätt.

Undersökningen har också visat att språket har en betydelsefull roll gällande hur predikan uppfattas. Nils Bolander var sensitiv för ordens betydelse och utvecklade en egen språklig stil som kännetecknas av ett poetiskt och omväxlande språk som accentueras av intresseväckande formuleringar. Min analys visar även att det poetiska språket i Bolanders predikan har en dubbel roll, dels vill Bolander med hjälp av språket fånga lyssnarnas uppmärksamhet, dels är det centralt för honom att det poetiska språket belyser innehållet i predikan. Bolanders predikospråk kan ta sig många olika uttryck beroende på situationen. Det vara såväl målände och vackert som dramatiskt och frispråkigt. Bolander använde sig även av ett rikligt bildspråk med såväl traditionella metaforer som ovanligare språkliga illustrationer som han själv hade skapat. Bolander fick även kritik för sitt språkbruk. En del kritiker såg en risk i att språket skulle urvattna budskapet, medan andra kritiker uppfattade språket som ett klichéfyllt "blomsterspråk". En aspekt som också bör vägas in i bedömningen av ett predikospråk är den

inverkan som predikantens personlighet har för hur språket uppfattas.

Förutom ett poetiskt predikospråk inverkar också predikantens person och predikostil på det gensvar som predikan får. Nils Bolander var en engagerad predikant, som predikade med inlevelse. Flera predikoreceptionsundersökningar har visat betydelsen av predikantens person, framförallt gällande predikantens trovärdighet. En förkunnare som upplevs som äkta och som med sitt liv understryker predikans budskap förstärker trovärdigheten. Predikanten som person kan även skapa förväntningar av olika slag, såväl positiva som negativa. Den vurm som kan uppstå kring enskilda predikanter kan delvis förklaras i ljuset av dessa förväntningar.

För lyssnarna är det centralt att de upplever att predikan angår dem på ett djupare plan, att predikan berör dem. För att lyssnaren ska uppleva att predikan angår henne är det essentiellt att predikanten är bekant med olika sidor av det mänskliga livet och förmår förmedla en bild av den mänskliga existensen som upplevs som sann av åhöraren. Med tanke på Nils Bolanders predikan är denna aspekt speciellt framträdande då Bolander med sin människokännedom och inlevelseförmåga lyckades sätta ord på lyssnarnas erfarenheter och även verbalisera de mindre positiva dragen i människosjälens.

Det självavårdande draget är centralt i Nils Bolanders predikan. Ett uttryck för detta är att han låter känslan komma till tals. Samtidigt får naturligtvis inte känslan dominera predikan och denna balans mellan storm och sans är utmärkande för Bolanders predikan. Även i fråga om uttrycksfullhet och allvar samt i Bolanders personlig-

het kan man se samma mönster av ytterligheter som söker balans.

Vad gäller Nils Bolanders framträdande i den konkreta predikosituationen kan man konstatera att han hade en uttrycksfull och övertygande röst med god artikulation. Tidvis talade han rätt snabbt, men en välutvecklad pausering gjorde talet rytmiskt och effektivt. Bolander predikade utifrån ett noggrant utarbetat predikomanuskript, som han följde ordagrant med endast ett fåtal spontana tillägg. Framställningen uppfattas som ledig som en följd av att han av allt att döma redan när han utarbetade manuskriptet tog hänsyn till att han skrev för en lyssnande församling och skrev på ett muntligt sätt.

Sammantaget visar detta kapitel att Nils Bolander betonade även de framställningsmässiga aspekterna i predikan och att en mångsidig förkunnarprofil kombinerat med ett uttrycksfullt språk och en engagerad predikostil med självavärdande drag sannolikt bidrog till den uppmärksamhet som Nils Bolander ådrog sig som predikant såväl bland kyrkobesökarna i Engelbrekts församling som bland radiolyssnarna ute i landet. Efter att ha analyserat separata delar av Bolanders predikan ägnar jag avhandlingens avslutande kapitel åt att skapa en överblick av helheten och reflektera kring de forskningsresultat som den här undersökningen har gett vid handen.

5 Reflexioner kring forskningsresultatet

I den här avhandlingen har min uppgift varit att undersöka Nils Bolanders predikan under åren 1940–1950.

Nils Bolander (1902–1959) började sin karriär som präst i olika församlingar i Dalarna och flyttade sedan till Stockholm, där han fick sitt genombrott som predikant och poet. Efter ett decennium i Stockholm bosatte sig Bolander och hans familj i Lund, där han blev domprost och senare också biskop.

Ett kännetecken för såväl Bolanders lyrik som hans predikan är ett nyansrikt och poetiskt språk. Med en predikan formulerad på ett intresseväckande sätt av en predikant med en engagerande personlighet är det lätt hänt att innehållet i predikan kommer i skymundan och jag frågade mig om det bara var ordglädje det handlade om. Ett noggrannare studium av Bolanders predikan gav dock vid handen att han också hade en tydlig agenda vad innehållet beträffar. Avhandlingens huvudfrågeställning har varit: Vad hade Nils Bolander för syfte med sin predikan? I anslutning till detta ställde jag två följdfrågor: 1) På vilket sätt stöder och samverkar det poetiska språket till predikans syfte? och 2) Hur engageras Bolander som person och predikant i predikans språk och innehåll?

Undersökningens källmaterial har varit Nils Bolanders handskrivna predikomanuskript. Manuskripten härstammar från åren 1925–1959 och täcker Bolanders hela verksamma period. Antalet manuskript uppgick till ca 650 stycken och det innebar att materialets omfång aktualiserade ett behov av avgränsning.

Jag valde att avgränsa min undersökning till att omfatta Nils Bolanders predikan under åren 1940–1950, då han var verksam i Engelbrekts församling i Stockholm. Valet av Stockholmstiden som tidsmässig avgränsning hade flera skäl. Framför allt ansåg jag att Stockholmstiden var den mest intressanta perioden i Bolanders liv. Det var då Bolander fick sitt genombrott som predikant och kunde betraktas som en etablerad förkunnare. Dessutom omfattade perioden ett tydligt avsnitt på ett decennium.

Från perioden 1940–1950 fanns det sammanlagt 218 predikomanuskript bevarade. Efter en genomgång av dessa fann jag att ytterligare en snävare avgränsning av materialet skulle vara att föredra för att möjliggöra en djupare analys. Jag definierade då följande urvalskriterier: 1) Typ av predikan: Högmässopredikan och 2) Ort: Stockholm. Källmaterialet efter avgränsningen omfattade totalt 152 högmässopredikningar.

För att kunna tolka predikomaterialet behövde jag olika referensramar att spegla materialet mot. En viktig referensram är kännedom om den kontext som predikan uppkom inom, eftersom kontexten har betydelse för såväl predikans innehåll som uttryckssätt. Jag har beskrivit kontexten ur två synvinklar som är relevanta för predikoanalys: den samhällliga kontexten med andra världskriget som dominerande faktor och den teologiska kontexten.

Metodiskt sett är detta en kvalitativ undersökning med abduktiv ansats i och med att jag utgår från analysen av Bolanders predikomanuskript och reflekterar kring innehållet i ljuset av homiletisk teoribildning. I analysarbetet har jag huvudsakligen använt mig av inne-

hållslig textanalys. Efter detaljanalysen framstod fyra ämnesområden som särskilt intressanta: predikoämne, kontextualitet, predikospråk och förkunnsroll. Dessa blev sedan avhandlingens stomme och med utgångspunkt i dem utformade jag avhandlingens disposition. Det praktiska analysarbetet handlade i hög grad om olika närläsningar av manuskripten. Som forskare gick jag in i en hermeneutisk process där jag närläste materialet, tog in referenslitteratur som belyste epoken och genren och lät den förståelsen finnas med i nästa läsning. Ur denna växelverkan mellan manuskript och referenslitteratur växte sedan forskningsresultaten fram.

Avhandlingen har fem huvudkapitel. Efter det inledande kapitlet där jag redogjorde för undersökningens frågeställning, material och tidigare forskning samt metoder och disposition följde ett kapitel där jag redogjorde för de teoretiska och historiska referensramar som hjälpt mig att förstå och tolka predikomaterialet. Avsikten med kapitlet var att placera in Nils Bolander och hans predikan i 1940-talets Sverige. Kapitlet fick två underkapitel. Det första var en biografisk skildring av Nils Bolanders liv och ämbetsväg, medan det andra underkapitlet skisserade en bild av såväl den samhällliga som teologiska situationen i 1940-talets Sverige.

Den bild av 1940-talets Sverige som framträdde kan bäst karakteriseras med de två nyckelorden dramatik och förändring. Andra världskrigets dramatik kastade sin skugga över det neutrala Sverige och ledde till en osäkerhet som också avspeglade sig på det andliga planet då den världspolitiska osäkerheten förstärkte engagemanget i andliga frågor. Sverige befann sig i ett samhällsligt brytningsskede då såväl urbaniseringen, sekula-

riseringen som folkhemsideologin rubbade på invanda mönster och förändrade sättet att se på världen på ett samhälleligt, teologiskt och individuellt plan. Kyrkan och den kristna tron som i början av decenniet hade en stabil ställning i samhällslivet blev allt mer ifrågasatta och som ett svar på detta växte fromhetsriktningar med olika teologiska betoningar fram.

I denna kontext och situation verkade Nils Bolander som präst i Engelbrekts församling. Hans verksamhet präglades av samma hektiska känsla som tidsandan, och förutom en livlig predikoverksamhet publicerade han även lyriksamlingar, betraktelser och predikosamlingar samt etablerade en position som uppskattad talare i radio.

Efter att ha skisserat en bild av predikans kontext övergick jag i det tredje kapitlet till den egentliga analysen av Nils Bolanders predikomanuskript. Kapitlet bestod av tre underkapitel. Efter en övergripande karakteristik av predikningarna gick jag närmare in på predikans teologi och syfte, för att sedan diskutera predikans aktualitet och livsnärhet.

För att skapa mig en bild Nils Bolanders teologi undersökte jag innehållet i predikningarna och fann att det var fem ämnesområden som var frekvent återkommande i undersökningsmaterialet. Jag kunde konstatera att de ämnesområden som Bolander ofta återkom till var slentrianmässig tro, omvändelse och avgörelse, handling och aktivitet, kallelse samt väckelse.

Den slentrianmässiga tron såg Bolander som den motståndare som han riktade sin predikan mot. Motivet till detta stod att finna i en kombination av personliga erfarenheter av den slentrianmässiga tron, iakttagelser

från den omgivande miljön som samstämde med de egna erfarenheterna och Bolanders kallelse som väckelsepredikant. Mot bakgrund av detta var det en naturlig följd att omvändelse och avgörelse blev centrala element i Bolanders förkunnelse och att han även förespråkade en aktiv och utåtriktad tro som märktes i handling. Även betoningen av kallelse och väckelse kan förstås i ljuset av denna teologiska profilering. Sammantaget kan sägas att den bild av den kristna tron som Bolander gav uttryck för och förespråkade var en utåtriktad tro som tog sig uttryck i handlingar. En kristendom där den troende ses som Guds redskap i världen.

I Bolanders teologi fann jag starka influenser från framför allt pietismen, men även drag som överensstämde med Oxfordgrupprörelsens teologiska profil. Bolander var positivt inställd till Oxfordgrupprörelsen, men anslöt sig aldrig till rörelsen. Orsaken till detta var dels teologisk då Bolander var kritisk till en del av rörelsens betoningar, dels praktisk då ett närmare samröre med rörelsen kunde ha försvårat hans möjligheter till kontakt med andra grupper. Dessa influenser till trots bör ändå påpekas att basen i Nils Bolanders teologi finns att söka i den lutherska trostolkningen.

Angående avhandlingens huvudfrågeställning om predikans syfte fann jag att det fanns en viss spänning mellan hur Bolander teoretiskt uttryckte sin målsättning med predikan och hur han i predikoarbetet genomförde denna målsättning. Teoretiskt såg Bolander som predikans uppgift att predika budskapet om korset och Kristus som försonare och frälsare. Min undersökning av Bolanders konkreta predikningar visade däremot att syftet med Bolanders predikan var att väcka åhöraren från

slentrianmässig tro och driva till avgörelse och aktiv tjänst. Ett sätt att förstå denna spänning är att Bolander tolkade evangeliet på ett sådant sätt att hans uppgift blev att driva åhöraren till avgörelse.

I kapitlet om predikans aktualitet och livsnärhet studerade jag hur lyssnarna och deras livssituation kom till uttryck i Nils Bolanders predikan. Jag fann att samtidens dramatik och förändringar tydligt kom till uttryck i predikan och kunde konstatera att Bolander skildrade livsvillkoren i 1940-talets Sverige från tre dimensioner, nämligen världsläget, samhällsklimatet samt det andliga läget.

Beträffande världsläget var det karakteristiskt att Bolander använde ett poetiskt språkbruk för att fånga allvaret i situationen. Genom att låta krigsterminologi få en överförd betydelse i en kristen referensram underströk också Bolander det dramatiska draget i samtiden. Han vävde in en kristen existentiell tolkning av orsaker till krig och vägen till fred och beskrev målande de olika villkoren för de nordiska folken. Vad gäller efterkrigstiden sammanförde Bolander dess problematik med den kristna tron och förespråkade den kristna vägen till fred och uppmanade åhörarna till aktivitet och engagemang i uppbyggnadsarbetet.

I det svenska samhällslivet upplevde Bolander den tilltagande sekulariseringen som ett hot mot kristendomen, och han visade tydligt sin besvikelse över att den socialdemokratiska regeringen valt att fjärma sig från den kristna värdegrunden. Även den intensiva debatt om livsåskådningsfrågor som följde p.g.a. de rubbade åsiktspositionerna i samhället engagerade Bolander. Angående tidsandan i samhället menade Bolander att

olika slag av rädslor, både de som gällde livets osäkerhet och de som var riktade mot andra människor, var tidstypiska. Han såg även en ökande moralisk oärlighet med lögnen och intriger vinna insteg i samhället.

På det andliga planet noterade Bolander en tilltagande gudsfrånvändhet och som en reaktion på det en aktivering av de kristna leden som i förlängningen ledde till ett nyvaknat intresse för kristendom och en väntan på väckelse. Denna väntan dominerade hela decenniet. Bolander kritiserade också såväl kyrkan som de enskilda kristna för bl.a. modlöshet, självtillräcklighet och bristande engagemang. Påverkad av den då pågående samhällsdebatten om livsåskådningsfrågor riktade Bolander i rollen av förkunnare kritik mot vetenskapen och oppo-nerade sig mot de krafter som uppmuntrade till en förnufts-baserad livsåskådning.

Trots att Bolander på ett mångsidigt sätt berörde livsvillkoren under den berörda perioden bör ändå påpekas att syftet med predikan var av andlig art. Konkretiseringen av lyssnarnas livssituation har i ett framställningsmässigt perspektiv som uppgift att dels leda framställningen vidare, dels motivera till omvändelse och aktivitet. Genom att lyfta fram aktuella och livsnära frågor skapade Bolander vidare en igenkännande atmosfär hos lyssnarna och verbaliserade deras livssituation. Samtidigt bekräftades också deras reaktioner och känslor. Bolander skapade med hjälp av livsnära frågor även inlevelse i predikan då åhörarna upplevde att predikan hade något att säga som berörde just dem i deras situation. På ett existentiellt plan uttryckte de livsnära frågorna även trons relevans för livet då Bolander i sin tolkning av samtiden fann uttryck för grundläggande exis-

tentiella frågor som gudsfrånvändhet, mörker och meningslöshet. De aktuella och livsnära frågorna i Nils Bolanders predikan fungerade alltså inte enbart som en slags igenkänningsfaktor för åhörarna, utan det var med hjälp av dem som Bolander identifierade de existentiella frågor som fanns i tiden.

Det fjärde kapitlet ägnade jag åt predikanten och språket. Genom att undersöka Bolanders förkunnarroll, predikospråk och predikostil närmade jag mig de följdfrågor som jag ställde i anslutning till avhandlingens huvudfrågeställning och studerade på vilket sätt det poetiska språket stöder och samverkar till predikans ärende samt hur Bolander som person och predikant engageras i predikans språk och innehåll.

Angående Nils Bolanders förkunnarroll kunde jag konstatera att Bolander hade en stark prästidentitet även om det fanns spänningar såväl på ett allmänt som på ett personligt plan mellan de förväntningar som omgivningen ställde på honom och hans egen upplevelse av sin roll som präst. För att tydliggöra bilden av Nils Bolander som förkunnare diskuterade jag även olika predikantmetaforer. Jag fann då att bilden av härolden, som Bolander själv återkom till flera gånger, endast delvis överensstämde med Bolanders förkunnarprofil, medan predikantmetaforer som den kreativa konstnären, herden och vittnet kunde komplettera bilden av förkunnaren Bolander. Även Bolanders popularitet som talare i radio påverkade hans förkunnarroll. Radion stärkte under denna tid sin ställning som det massmedium som kunde nå hela svenska folket. Bolander insåg tidigt radiomediets genomslagskraft och hade därtill en röst och ett framställningssätt som lämpade sig i radio. Trots att

han under 1940-talet inte predikade fler än en handfull gånger i radio, bidrog hans medverkan i andra program till att skapa en förväntan inför hans medverkan och stärkte också samtidens bild av Bolander som den uppburne radiopredikanten.

Som en del av det fjärde kapitlet undersökte jag även Bolanders predikospråk och kunde konstatera att Nils Bolander var sensitiv för ordens betydelse och utvecklade en egen språklig stil som kännetecknades av ett poetiskt och omväxlande språk som accentuerades av intresseväckande formuleringar. Det poetiska språket har de senaste decennierna uppmärksammats mycket i den homiletiska diskussionen eftersom ett poetiskt språk når över de språkliga gränserna och förmår ge ord åt det osägbara. Bolanders predikospråk kunde ta sig många olika uttryck beroende på situationen. Exempelvis kunde det vara såväl målande och vackert som dramatiskt och frispråkigt. Han använde sig även av ett rikligt bildspråk med såväl traditionella metaforer som ovanligare språkliga illustrationer som han själv hade skapat. Bolander fick även motta en del kritik för sitt poetiska språk. En del kritiker såg en risk i att språket skulle urvattna budskapet, medan andra kritiker uppfattade språket som ett klichéfyllt "blomsterspråk". Med hjälp av sitt poetiska språk strävade Bolander efter att belysa innehållet i predikan och fästa åhörarnas uppmärksamhet vid det. Språket var även ett medel som Bolander försökte fånga lyssnarens uppmärksamhet med för att vinna genklang för sin predikan.

Även Bolanders person och predikostil bidrog till det gensvar på predikan som Bolander fick. Bolanders predikostil kan sammanfattas med orden inlevelse och

människokännedom. Han var en engagerad predikant som levde sig in i sin predikan med hela sin personlighet. Han förmådde även sätta ord på lyssnarnas erfarenheter och var inte rädd att lyfta fram de mindre positiva dragen i människosjälens och verbalisera dem på ett sätt som gjorde att åhöraren kunde identifiera sina egna brister.

Min undersökning visade också att det själavårdande draget var centralt i Nils Bolanders predikan. Ur ett själavårdsperspektiv kan man se att predikan kan uppfattas som en *container*, d.v.s. att den har en härbärgerande funktion då den upptar lyssnarens oro och nöd och formulerar den på ett sätt som lyssnaren känner igen. Genom predikan kan evangeliet och existensen mötas i en dialog som har en helande funktion för lyssnaren. Ett uttryck för det själavårdande draget i Bolanders predikan är att han lät känslan komma till tals. Samtidigt får naturligtvis inte känslan dominera predikan, och denna balans mellan storm och sans var utmärkande för Bolanders predikan. Även i fråga om uttrycksfullhet och allvar i predikan samt i Bolanders personlighet kan man se samma mönster av ytterligheter som söker balans.

Vad gäller Nils Bolanders framträdande i den konkreta predikosituationen kan man säga att Bolander förberedde sig noggrant och hade en uttrycksfull och övertygande röst med god artikulation. Bandade radiopredikningar visade att Bolander med sin röst kunde uttrycka en bred känslaskala och att han tidvis kunde tala rätt snabbt. En välutvecklad pausering gjorde dock talet rytmiskt och effektivt. Bolander predikade utifrån ett noggrant utarbetat predikomanuskript, som han följ-

de ordagrant med endast ett fåtal spontana tillägg. Framställningen uppfattas som ledig som en följd av att han av allt att döma redan när han utarbetade manuskriptet tog hänsyn till att han skrev med tanke på ett muntligt framförande inför en lyssnande publik.

Med stöd i den helhetsbild av Nils Bolanders predikan som denna undersökning har skapat vill jag ytterligare lyfta fram några iakttagelser och reflektera vidare kring dem.

Först några ord kring avhandlingens titel. Avhandlingens huvudtitel "*Till gruvhålet som suger och skrämmer*" är ett direkt citat ur en av Nils Bolanders predikningar. Titeln avspeglar tre dimensioner av Bolanders predikan, nämligen det dramatiska draget, det poetiska språket och predikans syfte i form av avgörelse. I citatet använder nämligen Bolander gruvhålet som en metafor för avgörelsen.

Angående det dramatiska draget i Nils Bolanders predikan har undersökningen visat att Nils Bolander hade en teologi som byggde upp en dramatik och en spänning. Han såg som sitt uppdrag att motarbeta slentrianmässig tro och driva åhörarna till avgörelse. Denna dramatik understryks i predikospråket. Även den dramatiska kontextuella situationen i 1940-talets Sverige bidrog till att det dramatiska draget i predikan fick ytterligare tyngd. Dramatiken blev därmed den faktor som förenade såväl kontext, teologi som språk i Nils Bolanders predikan. Eller för att uttrycka det på ett annat sätt: dramatiken blev den röda tråd som band samman predikans bakgrund, innehåll och framställningssätt.

I avhandlingens frågeställning aktualiserades på vilket sätt det poetiska språket stödde predikans ärende.

Förutom att det dramatiska draget i predikan underströks med hjälp av predikospråket, markerade Bolander med språkliga medel även olika känslolägen som hade betydelse för predikans ärende. Min analys visade också att det poetiska språket i Bolanders predikan hade en dubbel roll, dels ville Bolander med hjälp av språket fånga lyssnarnas uppmärksamhet, dels var det centralt för honom att det poetiska språket skulle belysa innehållet i predikan. I analysarbetet gjorde jag en distinktion mellan språk och innehåll, men egentligen var de en helhet som understödde varandra. I upplevelsen av predikan går de inte att skilja åt. Utifrån detta drar jag slutsatsen att språk och ärende var intimt förknippade i Bolanders predikan och att det poetiska språket därmed kunde stödja predikans ärende på ett mångfacetterat sätt.

Vidare vill jag angående det poetiska språket lyfta fram att det fanns ett drag av överraskning i Bolanders språkbruk som gjorde att intresset för predikan både skapades och uppehölls. Beträffande vikten av att överraska i predikan har Gustaf Wingren i en artikel påpekat att "en viktig förutsättning för lyssnandet [på predikan] är att man inte i förväg kan räkna ut vad predikanten kommer att säga".⁵¹⁴ Bolanders omväxlande och personliga språkbruk gjorde det i det närmaste omöjligt för lyssnarna att förutse vad han skulle säga. En rimlig tolkning av detta är att draget av överraskning i predikan både kunde inverka på lyssnarens förhandsintresse för predikan och på lyssnandet vid predikotillfället.

---

⁵¹⁴ Wingren 1991, 57. Se även Kristensson Ugglå 2010a, 245.

En aspekt av predikan som jag har aktualiserat vid några tillfällen i avhandlingen är vikten av att predikan berör lyssnarna, att de upplever att den angår dem. På basis av den helhetsbild av Nils Bolanders predikan som stiger fram ur denna undersökning tecknas en bild av en predikan som angick åhörarna på olika plan. Innehållsmässigt anknöt Bolander såväl till den aktuella livs- och samhällssituationen som till de existentiella frågor och behov som lyssnarna hade. Framställningsmässigt framförde han sin predikan med inlevelse och människokännedom samt använde ett poetiskt språk som väckte intresse och tilltalade olika sidor av människan, såväl intellektet, viljan och känslolivet som fantasin och kreativiteten. Med tanke på den följdfråga i anslutning till avhandlingens frågeställning som berörde hur Bolander som person och predikant engageras i predikans språk och innehåll kan jag konstatera att såväl person, språk som innehåll hörde ihop i Bolanders predikan och bildade en helhet som på olika sätt talade till åhörarna.

Utifrån helhetsbilden av Nils Bolanders predikan kan jag konstatera att även om Bolander hade en egenartad stil språkligt och uttrycksmässigt sett, så kan man i det homiletiska grundarbetet se att han stod i samma homiletiska tradition som fanns uttryckt i Oscar Quensels lärobok i homiletik.

Sett i ljuset av Martin Lönnebos sätt att beskriva predikan har min undersökning visat att medan såväl det exegetiska, dogmatiska som liturgiska dragen i Bolanders predikan är svaga, så dominerar det pastorala draget klart. Detta märks i det att Bolander både uppmärksammade lyssnarnas inre, existentiella frågor och sådana frågor som aktualiserades av den yttre kontext-

ten. Därtill hade Bolander även förmågan att se sambanden mellan de inre och de yttre frågorna när han i sin tolkning av samtiden kunde identifiera klassiska, existentiella frågor.

Ytterligare en intressant iakttagelse gäller individens roll i samhället som var under förändring. Såväl urbaniseringen som den tilltagande sekulariseringen hade lett till att det fanns fler valmöjligheter för den enskilde. Man behövde inte längre följa i fädernas spår varken beträffande yrke eller bosättningsort, och den religiösa förändringen gav impulser till att ifrågasätta den kristna livsåskådning som man hade vuxit upp med. Att själv kunna fatta sina livsavgörande val var en ny möjlighet för den uppväxande generationen och sett ur detta perspektiv kan man förstå att valet som möjlighet även avspeglade sig i predikan och bidrog till varför Bolander i så hög grad betonade avgörelsen, att välja Kristus.

Det faktum att Nils Bolander också var poet avspeglade sig tydligt i predikan. Han hade ett inneboende språk som han hade ett behov av att uttrycka. Då man ser på Bolanders lyrik i förhållande till hans predikan finner man att det finns många likheter. Såväl lyriken som predikan hade ett tydligt teologiskt ärende och språket fungerade som ett sätt att uttrycka det ärendet. Då jag jämför lyriken och predikan med varandra beträffande den aktualitet som överbryggat tiden, som jag i inledningen till denna avhandling konstaterade att Bolanders lyrik hade, så finner jag att samma tidlösa aktualitet finns i de teologiska frågorna och i beskrivningen av den mänskliga existensen. Däremot är predikan som genre, åtminstone i Bolanders tolkning, mer bunden till samhällskontexten. Bolanders lyrik är mer avskalad

till sitt uttryckssätt, och detta innebär att den inte är kontext- och tidsbunden på samma sätt som predikan. Lyriken är dessutom skapad för att kunna läsas upprepade gånger i olika tider, medan predikan som genre är mer situationsbestämd och inriktad på en viss predikosituation. Min undersökning visade dock att Bolander kunde använda samma predikan ett flertal gånger under olika år, och detta indikerar att han såg på predikan som ett slags konstverk som var skapat med samma vanda som en dikt. En dikt ändrar man inte heller på i efterhand och av allt att döma betraktade Bolander predikan på samma sätt, som ett färdigt alster.

Det predikomaterial som jag har undersökt i den här avhandlingen är ett historiskt material. Finns det då något i Nils Bolanders predikan som kunde inspirera nutida förkunnare? Som framgått av den här avhandlingen var en av Nils Bolanders starka sidor hans förmåga att predika i samtiden. Vår samtid ser annorlunda ut, vilket innebär att det konkreta predikoinnehållet också ser annorlunda ut än på Bolanders tid, men Bolanders sätt att förkunna evangeliet så att åhörarna upplevde att predikan angick dem på flera olika plan, både samhälleligt och existentiellt, är vid sidan av Bolanders förmåga att såväl överraska som beröra sina lyssnare något som kunde lyftas fram med tanke på nutida predikan.

Den här undersökningen har haft för avsikt att teckna en bild av förkunnaren Nils Bolander och hans predikan under åren 1940–1950. Några drag har stigit fram med särskild tydlighet. Innehållsmässigt är det Bolanders konsekventa sätt att på olika sätt motarbeta den slentrianmässiga tron och driva till avgörelse och hans förmåga att lyfta upp både samhällssituationen och aktu-

ella existentiella frågor och inkludera dem i predikan. Framställningsmässigt är det Bolanders poetiska språk med vars hjälp han både väcker intresse och belyser innehåll. Det fanns ett drag av överraskning i Bolanders språkbruk som gjorde att intresset för predikan både skapades och uppehölls. Därtill kommer Bolanders personlighet och sätt att predika. Den respons som Bolander fick för sin predikan speglar det förtroende som lyssnarna kände för honom. Hans engagerade sätt kombinerat med den djupa människokänedom han gav uttryck för i predikan gjorde att människor upplevde honom som en trovärdig predikant. Även den balans mellan storm och sans i predikan som Bolander strävade efter och hans lugna personlighet som vägde upp de ibland skarpa uttalandena i predikan bidrog till denna trovärdighet. Sett ur ett kontextuellt perspektiv kan man dessutom konstatera att Bolander både med sin teologi och sitt framställningssätt svarade mot de tankar och frågor som fanns i samtiden. Denna helhet av faktorer bidrog alla till att Nils Bolander framstod som en av sin tids främsta svenska förkunnare.

Summary

The aim of this thesis is to examine the preaching of Nils Bolander from the years 1940–1950.

Nils Bolander (1902–1959) was a Swedish minister, later bishop, in the Church of Sweden. Bolander experienced his breakthrough as preacher and poet during the years 1940–1950 when he was a pastor of the Engelbrekt congregation in Stockholm.

One characteristic of Bolander's poetry as well as of his sermons is a rich and poetical language. In a sermon dressed in captivating expressions, by a preacher with an engaging personality, the contents easily take a secondary role, and I asked myself whether Bolander's sermons are little more than a love for words. A more in-depth look at these sermons showed, however, that he also had a clear agenda with regard to their contents. The primary research question of this thesis is the following: What was Bolander's purpose with his sermons? In this context, two secondary research questions were asked: 1) In what way does the poetical language support and assist the purpose of the sermons? 2) How is Bolander, as an individual and a preacher, engaged in the language and contents of the sermons?

The research material of this study consists of 152 hand-written sermon manuscripts from church services held by Nils Bolander in Stockholm during the period in question.

The method of the study is qualitative research with an abductive approach since I have based it on an analysis of Bolander's sermon manuscripts and reflected on

the contents in light of homiletic theory. Content analysis has formed the primary tool. In the detailed analysis, four main areas of interest emerged: sermon topic, relevance to context, sermon language and preacher role. These areas formed the basic structure of the thesis and a starting point for its disposition.

In order to interpret the sermon material it needs to be viewed against different frames of reference. One important frame of reference is knowledge of the context in which the sermon was created, since this context will affect both content and expression of the sermon. I have described the context from two perspectives relevant to sermon analysis: social context, with World War II as the dominating factor, and theological context.

In order to gain an overview of Nils Bolander's theology I studied the sermon contents and discovered five frequently emerging themes. These five themes often found in Bolander's preaching were routine-like faith, repentance and commitment, action and activity, calling, and revival.

Routine-like faith was in Bolander's view the adversary at which he aimed his sermon. The reason for this is found in a combination of personal experiences of routine-like faith, observation of his surroundings that corresponded with these personal experiences, and Bolander's calling as a revival preacher. In light of this, it seems natural that repentance and commitment arose as central elements in Bolander's preaching, as well as his promotion of an outgoing faith seen in action and not just words; a Christianity where the believer is regarded as God's tool in the world.

In Bolander's theology I found strong influences from Pietism but also some traits usually associated with the theological profile of the Oxford Group. Despite these influences, Nils Bolander's theology is mainly founded on the Lutheran interpretation of faith.

With regard to the main research question, the purpose of Bolander's sermons, I observed a certain tension between his theoretical statement of the purpose and his realization of this purpose in his preaching. The theoretical task of a sermon, in Bolander's view, was to convey the message of the cross and of Christ as redeemer and saviour. My study of Bolander's actual sermons, however, indicated that the purpose was to rouse the listeners from their routine-like faith and push them towards commitment and active service for God. One way of explaining this tension is that Bolander interpreted the gospel in a way that made it his mission to drive the audience to make a commitment.

In the chapter on the topicality and immediate relevance of the sermons, I study the way the listeners and their life situations were included in Nils Bolander's preaching. I found that the drama and volatility of the time period were clearly manifested in the sermons and that Bolander described life in Sweden of the 1940s out of three perspectives: global situation, social climate, and spiritual climate.

Based on the overview of Nils Bolander's sermons that my study formed, I also want to present a few observations and reflect on them in more detail.

First, a few words on the title of the thesis. The phrase "*Till gruvhålet som suger och skrämmer*" ('To the pit that entices and frightens') is a direct quote from one of

Bolander's sermons. It demonstrates three dimensions of his preaching: the tendency towards the dramatic, the poetical language, and the purpose of the sermon to urge commitment. In this particular quote, Bolander used the image of a pit as a metaphor for commitment.

Concerning the tendency towards the dramatic in Nils Bolander's sermons, the study shows that Bolander's theology tended to build up an atmosphere of drama and tension. He saw it as his mission to combat routine-like faith and to push the audience to make a commitment. This dramatic tendency is underlined in the phrasing of the sermons. The drama of the situation in Sweden of the 1940s added to the weight of this particular characteristic of his preaching. Drama, therefore, became the connecting factor between context, theology and language in Bolander's sermons. In other words: drama became common denominator that tied together the background, contents and expression of the sermons.

One of the secondary research questions of the thesis is how the poetical language supports the purpose of the sermons. The example above shows how the dramatic tendency was emphasized by means of language. By using language as a tool, Bolander underlined other emotional states that were relevant for the purpose of the sermon. My analysis also indicates that the poetical language had a double role: to capture the attention of the audience and to illustrate the contents of the sermon. In this analysis I distinguished between language and contents, but in fact they constitute a mutually supportive unit. In experiencing the sermon, they are inseparable. Therefore, I was able to conclude that language and purpose are intimately connected in Bolander's ser-

mons and that the poetical language supports the purpose in a multi-faceted way.

One aspect of the sermons that came up several times during this study is the importance of the impact the sermon should have on the listeners, their feeling of relevance in their own lives. On the basis of my overview of Nils Bolander's sermons, an image was formed of a type of preaching that spoke to its audience on many levels. As to contents, Bolander tied in the current situation in society and individual lives, as well as the existential questions and needs of the listeners. With regard to expression, Bolander delivered his sermons with enthusiasm and knowledge of human nature while using a poetical language that raised interest and communicated with people on many levels; intellect, will, emotions, imagination and creativity. Concerning the secondary research question on how Bolander as an individual and a preacher is engaged in the language and contents of his sermons, I conclude that the individual, the language and the contents were all connected in Bolander's preaching and formed a whole that spoke to the audience in various ways.

The purpose of this thesis is to paint a picture of the preacher Nils Bolander and his sermons during the years 1940–1950. A few characteristics have emerged with particular clarity. As to the sermon contents, such characteristics include his consistent combatting of routine-like faith in various ways and urging commitment, and his ability to include in his sermons the situation in society and current existential questions. With regards to his means of expression, one significant trait is Bolander's poetical language by which he captured attention and

illustrated the contents. There was an element of surprise in his way of expressing himself that managed to awaken interest and hold it. Another important characteristic is his personality and way of preaching. The response his sermons received shows how his audience trusted him. His enthusiastic way of speaking, combined with a deep knowledge of human nature, made people regard him as a trustworthy preacher. Bolander's calm personality, which balanced the sometimes sharp statements delivered in his sermons, added to his credibility. Viewed in context, it is clear that Bolander both in theology and way of expression responded to the questions and issues that were relevant to his audience. All these factors contributed to the fact that Nils Bolander was seen as one of the greatest Swedish preachers of his time.

Translation: Petra Nylund

Källor och litteratur

Källor

Otryckta källor

Lund

Lunds universitetsbibliotek, handskriftsavdelningen
Biskop Nils Bolanders personarkiv
Kapsel 35–47: Predikningar 1940–1950. (Kopia hos Siv Lundström.)

Stockholm

Kungliga biblioteket, Svensk Mediedatabas
IBRA radios sändningar 1955–1968. Stockholm: IBRA radio 1957, 1959. 3.3. Nils Bolander, biskop och diktare – intervju. Radioprogram inspelade 1940–1950 av komminister Göran Roos. 1.1. Aftonsångspredikan i Engelbrektskyrkan, Stockholm, med komminister Nils Bolander. Inspelat 8.9.1946. Radioprogram inspelade 1940–1950 av komminister Göran Roos. Förhårliga Gud – utdrag ur predikan i Engelbrektskyrkan med komminister Nils Bolander. Inspelat 16.2.1947.

Tryckta källor

Bolander, Nils

- 1931 *Betvingande tro*. Betraktelser från en predikoresa. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- 1933 *Under öppnad himmel*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- 1938 *Vågsvallet kring "Oxford"*. Reflexer och reflexioner. – Avesta-posten 24.11.1938.
- 1939 *Stormen och trädet*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- 1943 *En enda fast punkt*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.

- 1947 *Rakt på sak*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag. 5. uppl. (Utkom 1941.)
- 1948 *Svaret*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- 1954 *Samfund och sångbok*. Studier i 1800-talets religiösa strömningar i Sverige med särskild hänsyn till nyevangelismen och dess sångdiktning. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- 1956 *Eld på jorden*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- 1959 *Herdabrev till Lunds stift*. 3. uppl. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- 1960 *En dag av nåd*. Dikter. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- 2002 *Ändå måste jag gå*. De mest älskade dikterna. Örebro: Libris.
- 2012 *I går, i dag, i morgon*. Karlstad: Votum & Gullers förlag.

Bolander, Nils & Frostensson, Anders & Hoff, Johan

- 1945 *Från Gennesaret till Stureplan*. Anföranden år 1944 i Ostermans bilhallar. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.

Otryckt material

Kvevlax, Korsholm

Siv Lundströms arkiv

E-brev från universitetslektorn i franska språket och kulturen vid Östra Finlands universitet, FD Fredrik Westerlund till Siv Lundström 9.5.2014.

Anförd litteratur

Abragi, Eva

2004 *Predika idag*. Om retorikens betydelse för predikan. Stockholm: Verbum.

Adlercreutz, Axel

1960 "Stockholmstiden." – *Nils Bolander nådens budbärare*. Till minnet. Red. S. H. Ohlsson. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag. 123–131.

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj

2008 *Tolkning och reflektion*. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod. 2. bearb. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Andreasson, Hans

2002 *Gripenhet och engagemang*. Svenska Missionsförbundets identitet speglad genom missionsföreståndarnas predikningar vid generalkonferenserna 1918–1993. Åbo: Åbo Akademis förlag. Diss.

Andrén, Carl-Gustaf & Brohed, Ingmar

1993 "Kyrkomötet." – *Nationalencyklopedin* band 11. Höganäs: Bra böcker.

Anshelm, Gunnar

1960 "Nils Bolander in memoriam. 3. Domprosten." – *Lunds stifts julbok 1960*. Lund: Lunds stifts kyrkliga ungdomsförbund. 31–42.

Aukrust, Tor

1956 *Forkynnelse og historie*. En studie i spørsmålet om Kristi realpresens. Bergen: Land og kirke. Diss.

Aulén, Gustaf

1953 *Hundra års svensk kyrkdebatt*. Drama i tre akter. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag.

1975 *Från mina nittiosex år*. Hänt och tänkt. Stockholm: Verbum.

Bexell, Oloph

- 2001 "Svensk påskpredikan under 1800- och 1900-talen." – *Luthersk påskpredikan i Norden*. 1. Från reformation till nutid. Red. S-Å. Selander och C. Pahlmblad. København: Nordisk Ministerråd. 445–550.
- 2003 "Ordet tvärs genom tiden. Om predikans uppgift och syfte i homiletikhistoriskt perspektiv." – *Theologia practica et musica sacra*. Festskrift till K-J. Hansson. Red. G. Björkstrand & S. Ekstrand & S. Lundström. Skrifter i praktisk teologi vid Åbo Akademi nr. 43. Åbo. 99–120.

Björkgren, Mårten

- 1999 *Drama och dialog*. Olov Hartman som homilet under åren som församlingspräst 1932–1948. Åbo: Åbo Akademis förlag. Diss.

Bolander, Carl-August

- 1960 "Min bror." – *Nils Bolander nådens budbärare*. Till minnet. Red. S. H. Ohlsson. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag. 93–98.

Bolling, Otto

- 1931 "Nils Bolander som predikant." – *Borlänge tidning* 9.5.1931.

Brilioth, Yngve

- 1945 *Predikans historia*. Olaus Petri-föreläsningar hållna vid Uppsala universitet. Lund: Gleerups.

Brohed, Ingmar

- 2005 *Sveriges kyrkohistoria*. 8. Religionsfrihetens och ekumenikens tid. Stockholm: Verbum.

Brueggemann, Walter

- 1989 *Finally Comes the Poet*. Daring Speech for Proclamation. Minneapolis: Fortress Press.

Buttrick, David G

- 1988 *Homiletic*. Moves and Structure. Philadelphia: Fortress Press.

Bäckström, Anders & Edgardh Beckman, Ninna & Pettersson, Per
2004 *Religiös förändring i norra Europa*. En studie av Sverige. "Från statskyrka till fri folkkyrka". Slutrapport. Diakonivetenskapliga institutets skriftserie nr 8 – 2004. Uppsala.

Carleberg, Gösta

1951 *Religiös lyrik genom tiderna*. En antologi för skolan. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.

Carlsson, Sten

1970 *Svensk historia 2*. Red. S. Carlsson & J. Rosén. Stockholm: Svenska bokförlaget.

Casanova, José

1994 *Public Religions in the Modern World*. Chicago: The University of Chicago Press.

Dahmén, Gunnar

1960 "I Sveriges Radio." – *Nils Bolander nådens budbärare*. Till minnet. Red. S. H. Ohlsson. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag. 76–79.

Davie, Grace

2000 *Religion in Modern Europe*. A Memory Mutates. Oxford: Oxford University Press.

Edgardh, Ninna

2010 *Gudstjänst i tiden*. Gudstjänstliv i Svenska kyrkan 1968–2008. Forskning för kyrkan 12. Lund: Arcus.

Edwall, Pehr

1965 *Homiletiska anteckningar*. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag.

Ekstrand, Sixten

1993 *Tro och moral*. Oxfordgrupprörelsen och MRA i Finland 1932–1955. Åbo: Åbo Akademis förlag. Diss.

Ekstrand, Thomas

2002 *Folkkyrkans gränser*. En teologisk analys av övergången från statskyrka till fri folkkyrka. Stockholm: Verbum.

Ekström, Alva

2006 *Inget är skapat utanför*. Teologi och kontext i Anders Frostensons författarskap. Karlstad: Karlstads universitet, Estetisk-filosofiska fakulteten, Religionsvetenskap. Diss.

2010 *Och ingen utanför*. Inblick och utblick i Anders Frostensons liv och författarskap. Skellefteå: Artos.

Eldebo, Runar

1995 *Konsten att predika*. Stockholm: Verbum.

1997 *Den ensamma tron*. En studie i Frank Mangs predikan. Örebro: Libris. Diss.

2005 *Det homiletiska rummet*. Mötet mellan predikant och lyssnare. Örebro: Libris.

Engelbrekts församlingsblad februari 1947

Vår "fadderförsamling".

Engemann, Wilfried

2003 *Personen, Zeichen und das Evangelium*. Argumentationsmuster der Praktischen Theologie. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.

Ericson, Nils

1960 "Skol- och studentår." – *Nils Bolander nådens budbärare*. Till minnet. Red. S. H. Ohlsson. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag. 99–106.

Eriksson, Anne-Louise

2012 *Att predika en tradition*. Om tro och teologisk literacy. Lund: Arcus.

Ferlin, Nils

1930 *En döddansares visor*. Stockholm: Albert Bonniers.

Frykman, Jonas

1988 *Dansbaneeländet*. Ungdomen, populärkulturen och opinionen. Stockholm: Natur och kultur.

Frängsmyr, Tore

2000 *Svensk idéhistoria*. Bildning och vetenskap under 1000 år. Del II 1809–2000. Stockholm: Natur och Kultur.

Gaarden, Marianne

2014 *Den emergente prædiken*. En kvalitativ undersøgelse af mødet mellem prædikantens ord og den situerede kirkegænger i gudstjenesten. Ph.d.-afhandling, Faculty of Arts, Aarhus Universitet 2014.

Giertz, Bo

1986 "När 'Grunden' kom till." – *Linköpings stiftsbok*. Red. L. Arfwidsson & N. Bergström & K-E. Nibell. Utgiven av Linköpings stiftsråd. 77–83.

Grenholm, Carl-Henric

2006 *Att förstå religion*. Metoder för teologisk forskning. Lund: Studentlitteratur.

Hadenius, Stig & Molin, Björn & Wieslander, Hans

1967 *Sverige efter 1900*. En modern politisk historia. Stockholm: Aldus/Bonniers.

Hartman, Lars

1993 "Frötallar och ropande eldtungor. Om bilder i predikan." *Tro & Tanke* 1993:8. 47–66.

Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars

2006 *Det svenska samhället 1720–2000*. Böndernas och arbetarnas tid. Lund: Studentlitteratur.

Hedenius, Ingemar

1949 *Tro och vetande*. Stockholm: Albert Bonniers.

Hellström, Gunnar

- 1951 *Stockholms stads herdaminne från reformationen intill tillkomsten av Stockholms stift*. Biografisk matrikel. Stockholm: Stockholms kommunalförvaltning.

Hellström, Jan Arvid

- 1979 *Samfund och radio*. Återspeglning kontra medieanpassning ifråga om den kristna programverksamheten i Sverige fram till omorganisationen 1951/52. Vällingby: Harriers.

Hägglund, Bengt

- 2003a *Teologins historia*. En dogmhistorisk översikt. 5. uppl. Göteborg: Församlingsförlaget.
- 2003b *Trons mönster*. En handledning i dogmatik. 4. uppl. Göteborg: Församlingsförlaget.

Härdelin, Alf

- 2005 *Världen som yta och fönster*. Spiritualitet i medeltidens Sverige. Stockholm: Sällskapet Runica et Mediævalia.

Ivarsson, Henrik

- 1960 "Nils Bolanders predikan." – *Nils Bolander nådens budbärare*. Till minnet. Red. S. H. Ohlsson. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag. 11–36.
- 1973 *Predikans uppgift*. En typologisk undersökning med särskild hänsyn till reformatorisk och pietistisk predikan. 2. förkortade uppl. Lund: Håkan Ohlsson.

Jakobsen, Rolv Nøtvik & Øierud, Gunnfrid Ljones

- 2009 *Prekenbeskrivelse*. Forstå – formidle – forbedre – forkynne. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Jarlert, Anders

- 1995 *The Oxford Group, Group Revivalism, and the Churches in Northern Europe, 1930–1945, with Special Reference to Scandinavia and Germany*. Lund: Lund University Press.

Johannesson, Kurt

- 2004 *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedts.

Jonson, Jonas

2011 *Gustaf Aulén*. Biskop och motståndsmän. Skellefteå: Artos.

Klasson, Erik

1945 "Församlingskrönika." – *Engelbrekts församlingsblad julen 1945*.

Kristensson Uggla, Bengt

1999 *Kommunikation på bristningsgränsen*. En studie i Paul Ricoeurs projekt. Stockholm/Stehag: Bruno Östlings Bokförlag Symposion.

2002 *Slaget om verkligheten*. Filosofi – omvärldsanalys – tolkning. Stockholm/Stehag: Bruno Östlings Bokförlag Symposion.

2010a *Gustaf Wingren*. Människan och teologin. Stockholm/Stehag: Bruno Östlings Bokförlag Symposion.

2010b "Poetens viktiga roll" – *Kommunikation*. Tjugofyra kommentarer av Finska Akademien. Red. S. Karlsson. Stockholm: Finska Akademien. 84–93.

Larsson, Bengt

1977 *Människa och text*. Effekter av människosynen i textdominerad och åhörarorienterad svensk 1900-talsförkunnelse. [Lund]: 1977. Diss.

Larsson, Bo

1994 *Spadtag i orden*. Funderingar kring predikan. Stockholm: Verbum.

2007 *Gestalta möjliga världar*. Predikostrategier för 2000-talet. Stockholm: Verbum.

Lundborg, Johan

1991 *Ideologiernas och religionens död*. En analys av Herbert Tingstens ideologi- och religionskritik. Nora: Nya Doxa. Diss.

2002 *När ateismen erövrade Sverige*. Ingemar Hedenius och debatten kring tro och vetande. Nora: Nya Doxa.

Lundström, Siv

1999 *Den säkra grunden*. Om Nils Bolander som förkunnare. Avhandling pro gradu (opubl.). Åbo Akademi.

Löfström, Inge

1963 *Nils Bolander*. Minnesteckning vid prästmötet 1963. [Lund]: [Inge Löfström].

Lönnebo, Martin

1977 *Homiletik*. En introduktion i kyrkans förkunnelse. Stockholm: Verbum.

Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven & Göransson, Sverker

1999 *Den Svenska Litteraturen 3*. Från modernism till massmedial marknad 1920–1995. [Stockholm]: Albert Bonniers.

Magnusson, Lars

2010 *Sveriges ekonomiska historia*. Stockholm: Norstedts.

Martling, Carl-Henrik

1993 *Kyrkans år och dagar*. Stockholm: Verbum.

McClure, John S & Allen, Ronald J et al.

2004 *Listening to Listeners*. Homiletical case studies. St. Louis, Missouri: Chalice Press.

Melin, Jan & Johansson, Alf W & Hedenborg, Susanna

2006 *Sveriges historia*. 4. uppl. Stockholm: Prisma.

Nationalencyklopedin

1989 Band 1. Höganäs: Bra Böcker.

1990a Band 2. Höganäs: Bra Böcker.

1990b Band 4. Höganäs: Bra Böcker.

1994 Band 14. Höganäs: Bra Böcker.

Nilsson, John

1950 "Ett avsked." – Engelbrekts församlingsblad mars 1950.

1960 "Nils Bolander in memoriam. 1. Prästen." – *Lunds stifts julbok 1960*. Lund: Lunds stifts kyrkliga ungdomsförbund. 17–20.

1964 *Omkring en kyrka*. Utgiven i samband med Engelbrektskyrkans femtioårsjubileum år 1964. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag.

Nivenius, Olle

1998 *"Kyrkbygget." – Slottsstaden och S:t Andreas. Från en malmöförsamlings första halvsekel.* Red. B. Engström & M. Lundh & G. Svensson. Malmö. 41–62.

Nordberg, Karin

1998 *Folkhemmets röst. Radion som folkbildare 1925–1950.* Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Diss.

Nyberg, Ingeborg

1989 *Att förmedla tro.* G.O. Rosenqvists syn på kristen förkunnelse och undervisning. Åbo: Åbo Akademis förlag. Diss.

Ohlsson, Gunilla

2012 *Från ämbetsman till ämbetsbärare. Förändringar speglade i anmälningar mot präster under tre brytningstider.* Lund: Lunds universitet. Diss.

Ohlsson, Sven Håkan

1955 *Lunds stift. Matrikel.* Lund: Håkan Ohlssons boktryckeri.

Olofsson, Rune Pär

1981 *"... och ett oändligt hem".* Om Anders Frostenson och hans väg till den nya psalmen. Älvsjö: Skeab.

Olsson, Bernt & Algulin, Ingemar

1987 *Litteraturens historia i Sverige.* Stockholm: Norstedts.

Otto, Gert

1987 *Predigt als rhetorische Aufgabe.* Neukirchen-Vluyn: Neukirchner Verlag.

Palmstierna, Anne-Marie

1960 *"Nils Bolander in memoriam. 5. Medmänniskan." – Lunds stifts julbok 1960.* Lund: Lunds stifts kyrkliga ungdomsförbund. 50–53.

Platen, Magnus von

1959 *"Lillpojken herdabrev." – Dagens Nyheter 4.2.1959.*

Quensel, Oscar

1910 *Homiletik*. Stockholm: Norstedts.

Ridderstedt, Matts

1960 "Dalaprästen." – *Nils Bolander nådens budbärare*. Till minnet.
Red. S. H. Ohlsson. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag.
107–122.

Rosenberg, Sven-Åke

1992 *Män med mitra*. Episoder och erinringar. Stockholm: Verbum.

Rydén, Tord

1960 "I Lundastiftet." – *Nils Bolander nådens budbärare*. Till minnet.
Red. S. H. Ohlsson. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag.
132–145.

Ryökäs, Esko

2011 *Aito ja eheä*. Konteksti- ja kommunikaatiohomileettinen teoria.
[*Äkta och helgjuten*. Kontext- och kommunikationshomiletisk
teori.] Joensuu: Itä-Suomen Yliopisto.

Sahlberg, Carl-Erik

1994 *Nils Bolander – diktare och predikant*. Aneby: KM-Förlaget.

Schöldtz, Lauritz

1960 "Nils Bolander in memoriam. 4. Biskopen." – *Lunds stifts julbok*
1960. Lund: Lunds stifts kyrkliga ungdomsförbund. 43–49.

Skjevesland, Olav

1995a *Det skapende ordet*. En prekenlære. Oslo: Universitetsforlaget.

1995b "Internasjonale trender i homiletisk forskning." – *Homiletisk*
forskning i Norden. Red. G. Björkstrand. Skrifter i Praktisk
teologi vid Åbo Akademi nr 40. Åbo. 9–35.

Skoglund, Lars-Olof & Tjerneld, Andreas

1997 "Quensel." – *Svenskt biografiskt lexikon* band 29. Stockholm:
Norstedts.

Stockholms-Tidningen

1944 *Märklig gudstjänst i Ostermans. Kyrkan ut i vardagsvärlden*. Publicerad 20.3.1944.

Sundberg, Carina

2008 *"Vems erfarenheter talar i tystnaderna och i talet?" – Allvarligt talat*. Om predikan. Red. H. Stenström. Stockholm: Verbum. 141–159.

Sundkvist, Bernice

2001 *Det sakramentala draget i Luthers förkunnelse*. Åbo: Åbo Akademi förlag. Diss.

2003a *En predikan – nio berättelser*. En studie i predikoreception. Skrifter i Praktisk teologi vid Åbo Akademi nr 45. Åbo.

2003b *Evangelium och existens*. Predikan som helande dialog. Skellefteå: Artos & Norma.

2010 *"Om predikan som utmaning i mångfaldens kyrka." – Jag tror?* Gudstro på 2010-talet. Synodalavhandling 2010. Red. M. Hytönen. Kyrkans forskningscentrals publikationer 111. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral. 183–199.

Svenska evangelieboken

1942 Svenska evangelieboken. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag.

Svenska kyrkans bekännelseskrifter

– Svenska kyrkans bekännelseskrifter. Utgivet av Samfundet Pro Fide et Christianismo. 5. uppl. 1985. Stockholm: Verbum.

Thalén, Peder

1994 *Den profana kulturens Gud*. Perspektiv på Ingemar Hedenius uppgörelse med den kristna traditionen. Nora: Nya Doxa. Diss.

Thidevall, Sven

2000 *Kampen om folkkyrkan*. Ett folkkyrkligt reformprograms öden 1928–1932. Stockholm: Verbum.

Tingsten, Herbert

1964 "Svensk kristendom" – *Ateistens handbok*. Red. C-A. Wachmeister. [Stockholm]: Prisma. 13–15.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli

2009 *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. [Kvalitativ forskning och innehållsanalys.] Helsingfors: Tammi.

Vecko-Journalen

1944 *Kristus bland bilar*. Nr 14.

Vikström, Björn

2008 *Folkkyrka i en postmodern tid*. Tjänsteproducent i välfärdssamhället eller engagerande gemenskap? Åbo: Åbo Akademi.

Vikström, Erik

1974 *Ortomisk applikation*. Bibelordets tillämpning och delning enligt den konservativa pietismens predikoteori. Åbo: Åbo Akademi. Diss.

Värmon, Ragnar

1960 "Nils Bolander in memoriam. 2. Diktaren." – *Lunds stifts julbok 1960*. Lund: Lunds stifts kyrkliga ungdomsförbund. 21–30.

Wingren, Gustaf

1950 "Tro och sanning." – *Svensk teologisk kvartalskrift II/1950*. 7–23.

1960a *Luthers lära om kallelsten*. 3. uppl. Lund: Gleerups.

1960b *Predikan*. En principiell studie. 2. uppl. Lund: Gleerups.

1991 "Människor lyssnar – varför?" – *Tyngd och nåd i svensk skönlitteratur*. Artiklar av Gustaf Wingren. Red. G. Hofsten. Religio nr. 37. Skrifter utgivna av Teologiska institutionen vid Lunds universitet. Lund. 57–62.

Åkerberg, Jarl

1985 "Onsdag kl. 13.00 i Biskopshuset." – *Lunds stiftsbok 1985*. Lund: Kyrkans Ungdom i Lunds stift. 31–35.

Personregister

Personregistret upptar inte Nils Bolanders och hans familjemedlemmars namn.

Abragi, Eva 29
Adlercreutz, Axel 39, 40, 41
Algulin, Ingemar 37
Allen, Ronald J 16, 248
Alvesson, Mats 27, 28
Andreasson, Hans 25
Andrén, Carl-Gustaf 59
Anshelm, Gunnar 49, 50
Arbin, Erik 46, 75
Askmark, Ragnar 50
Aukrust, Tor 225, 226
Aulén, Gustaf 70, 71, 77, 78
Berggrav, Eivind 61, 62
Bergman, Sten 234
Bernadotte, Folke 62
Beskow, Natanael 118, 119, 130
Bexell, Oloph 23, 102, 107, 110, 156
Billing, Einar 33, 35
Björkgren, Mårten 25, 256
Björkqvist, Manfred 43, 70, 78
Blomberg, Harry 36, 37, 76
Bohlin, Torsten 78
Bolander, Carl-August 31, 32
Bolling, Otto 34
Brilioth, Yngve 24, 102, 105
Bring, Ragnar 78
Brohed, Ingmar 26, 42, 43, 55, 56, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83
Brueggemann, Walter 25, 245, 246
Buchman, Frank 72
Buttrick, David 163
Bäckström, Anders 64, 68, 70, 178, 179

Carleberg, Gösta 37
Carlsson, Sten 56, 57, 60, 63
Casanova, José 178
Compte, Auguste 177
Cripps, Stafford 183, 184
Dahm, Karl Wilhelm 16
Dahmén, Gunnar 40, 113, 234, 235
Davie, Grace 178
Delblanc, Sven 37
Durkheim, Emile 177
Edgardh (Beckman), Ninna 64, 68, 70, 178, 179
Edwall, Pehr 102, 110
Eidem, Erling 70, 71
Ekstrand, Sixten 72, 73, 74
Ekstrand, Thomas 69, 70
Ekström, Alva 154
Eldebo, Runar 25, 88, 100, 101, 102, 110, 115, 145, 163, 256
Engemann, Wilfried 226, 227
Ericson, Nils 32
Eriksson, Anne-Louise 109
Ferlin, Nils 120, 230
Fjellbu, Arne 62
Fridegård, Jan 36
Fridrichsen, Anton 77
Frostenson, Anders 153, 154
Frykman, Jonas 71, 72
Frängsmyr, Tore 64
Fuglsang-Damgaard, Hans 62
Gaarden, Marianne 16, 248
Giertz, Bo 76, 251
Grenholm, Carl-Henric 26
Göransson, Sverker 37
Hadenius, Stig 56, 63
Hallesby, Ole 33, 62, 123
Hansson, Per Albin 55, 56, 58, 64, 71
Hartman, Lars 242, 244
Hartman, Olov 25, 256
Hed, Kerstin 36
300

Hedenborg, Susanna 55, 56, 57, 63, 64
Hedenius, Ingemar 80, 81, 82, 83, 117, 118, 119, 190
Hedenvind-Eriksson, Gustav 36
Hellström, Gunnar 31, 33, 35, 38, 39, 41
Hellström, Jan Arvid 233, 234
Hemingway, Ernest 94
Hoff, Johan 153, 154
Hägglund, Bengt 134, 136, 140, 145
Härdelin, Alf 177
Ivarsson, Henrik 23, 24, 90, 98, 105, 107, 115, 132, 145, 151, 152, 157,
166, 175, 219, 220, 244, 245, 247, 253, 255, 256
Jakobsen, Rolv Nøtvik 158
Jarlert, Anders 37, 74, 75, 76
Johannesson, Kurt 29
Johansson, Alf W 55, 57, 64
Johansson, Eyvind 154
Jonson, Jonas 70, 71
Jonzon, Bengt 37, 75
Karlfeldt, Erik Axel 96
Klasson, Erik 45
Koch, Martin 36
Kristensson Uggla, Bengt 179, 190, 246, 274
Kvarnström, Lars 56, 57, 63
Larsson, Bengt 115, 118, 130
Larsson, Bo 238, 239, 246
Linderholm, Emanuel 33
Lindgren, Johannes 46
Lindhagen, Theodor 45, 46
Linton, Olof 77
Lo-Johansson, Ivar 36
Lund, Paul 36
Lundborg, Johan 80, 81, 82, 117
Lundkvist, Artur 154
Luther, Martin 131, 136, 139, 156, 186, 250, 259
Löfström, Inge 24, 39, 40, 48, 49, 50, 52, 53, 105, 108, 110, 124, 125, 133,
152, 214, 215, 239, 242, 248, 253, 255
Lönnebo, Martin 24, 98, 100, 102, 104, 105, 109, 110, 111, 114, 163, 275
Lönnroth, Lars 37

Magnusson, Lars 55, 63
Mangs, Frank 25
Martinsson, Moa 36
Martling, Carl-Henrik 112
Marx, Karl 177
McClure, John S 16, 248
Melin, Jan 55, 57, 64
Moberg, Vilhelm 154
Molin, Björn 56, 63
Munk, Kaj 61
Nietzsche, Friedrich 208
Nilsson, John 44, 45, 46, 47, 54, 240, 253
Nivenius, Olle 53
Nordberg, Karin 233
Nordström, Vitalis 180
Nyberg, Ingeborg 25
Nygren, Anders 50, 78
Nystedt, Olle 70, 71
Ohlsson, Gunilla 248
Ohlsson, Sven Håkan 33, 35, 39
Olofsson, Rune Pär 154
Olsson, Bernt 37
Otto, Gert 16
Palmstierna, Anne-Marie 49
Pethrus, Lewi 79, 80
Pettersson, Per 64, 68, 70, 178, 179
Platen, Magnus von 51
Pontoppidan, Erik 118
Quensel, Oscar 98, 102, 275
Quisling, Vidkun 61
Reuterskiöld, Edgar 32
Ridderstedt, Matts 34, 36, 37, 38
Rietz, Gerd du 46
Roos, Göran 255
Rosenberg, Sven-Åke 48, 49
Rosenqvist, G.O. 25
Runestam, Arvid 37, 78
Rydén, Tord 48, 49, 50, 52, 53

Ryökäs, Esko 15, 16, 25, 110, 248
Sahlberg, Carl-Erik 24, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
184, 185
Sarajärvi, Anneli 28
Schöldtz, Lauritz 52
Skjevesland, Olav 15, 225, 226, 227, 228
Skoglund, Lars-Olof 102
Sköldberg, Kaj 27, 28
Stolpe, Sven 36, 37, 76
Sundberg, Carina 225, 227
Sundkvist, Bernice 16, 88, 110, 157, 246, 248, 249, 250, 252, 259
Söderblom, Nathan 42, 46
Thalén, Peder 80, 117, 118
Thidevall, Sven 69, 70
Tingsten, Herbert 81, 82, 117, 119
Tjerneld, Andreas 102
Tuomi, Jouni 28
Waldenström, Paul Peter 118
Weber, Max 177
Westerlund, Fredrik 208
Wieslander, Hans 56, 63
Vikström, Björn 69
Vikström, Erik 25, 118, 145
Wingren, Gustaf 24, 118, 140, 190, 274
Värmon, Ragnar 51
Åkerberg, Jarl 53
Øierud, Gunnfrid Ljones 158

Bilaga

Förteckningen visar från vilket år de undersökta predikomanuskripten i respektive kapsel härstammar. Kapselnumrering enligt Biskop Nils Bolanders personarkiv, Lunds universitetsbibliotek.

Kapsel:	År:
35	1940
36	1941
37	1942
38	1943
39	1944
40	1945
41	1946:I
42	1946:II
43	1947
44	1948
45	1949:I
46	1949:II
47	1950

Siv Lundström

”Till gruvhålet som suger och skrämmer”

En studie i Nils Bolanders predikan
under åren 1940–1950

Prästen och poeten Nils Bolander (1902–1959) var övertygad om att trons språk också kunde vara ett modernt språk. I sin förkunnelse sökte han ständigt formuleringar som kunde överraska och beröra åhörarna. Därtill var han en engagerad predikant, som blev omtalad i vida kretsar. Men vad ville Bolander säga med sin predikan?

Siv Lundström undersöker Nils Bolanders predikan under hans genombrottsår 1940–1950. Utifrån ett tidigare obeaktat källmaterial studerar hon vad Bolander hade för syfte med sin predikan. Därtill belyser hon på vilket sätt det poetiska språket och Bolanders person inverkar på predikans innehåll och uttryckssätt.

